Ibn Ezra HaKatzar on Exodus
אבן עזרא על שמות; פירוש הקצר
merged
https://www.sefaria.org/Ibn_Ezra_HaKatzar_on_Exodus
This file contains merged sections from the following text versions:
-Prague, 1840
-https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001092093/NLI

אבן עזרא על שמות; פירוש הקצר

Chapter 1

Verse 1

את יעקב, הזכיר בתחלה את יעקב כי כל נפש יוצאי ירך יעקב היו שבעים עמו, וכבר פירשתי זה:

Verse 2

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

וכתוב וישרצו על ישראל כאשר הוא כתוב לנח ובניו שרצו בארץ, ומה שנכתב בדברי הימים של משה הבל הוא, איננו מספרי הקדש ולא מדברי קבלה, והאומרים על מלך ישמעאל שמספר במא"ד מא"ד כשמו בגמטריא, מה יעשו בזה שהוא כתוב על ישראל, וחלילה שידבר הנביא בגימטרון או ברמיזות:
ותמלא הארץ, כל ארץ מלכות מצרים:

Verse 8

ויקם מלך חדש, פירושו כמשמעו בלי תוספת:

Verse 9

Verse 10

נתחכמה, ניעץ עצת חכמה:
תקראנה, לשון נקבות, ומלחמה יחידה, וככה רבים, או תחסר מלת וצרה והדומה לה:
ועלה מן הארץ, אמר ר' יונה הספרדי הוא המדקדק שטעם ועלה ועלינו מן הארץ ולא
פתחו פה לשטן, והנכון בעיני שהוא כמשמעו:

Verse 11

וישימו, המצרים:
מסים, רבים מס, כמו עתים, והם מפעלי הכפל:
מסכנות, אוצרות, וכמהו ותהי למלך סוכנת, לך בא אל הסוכן:
רעמסס, כבר פירשתיו, ויאמר הגאון שהוא שם מקום יקרא עין השמש:

Verse 12

וכאשר יענו אותו, אעפ"י שהיה בענוי כן ירבה:
ויקוצו, כמו הפוך בטעם, והם שני שרשים, וכן אשר אתה קץ:

Verse 13

בפרך, כדברי המתרגם ארמית, ואתמה מהאומרים בפיוטים פרוכים, וזה איננו נכון
כלל:

Verse 14

Verse 15

למילדות, שדות היו על כל המילדות:

Verse 16

על האבנים, כמו עושה מלאכה באבנים:

Verse 17

Verse 18

Verse 19

כי חיות הנה, יש להן כח חיים בלב:

Verse 20

Verse 21

ויעש להם בתים, כטעם כי בית יעשה לך י"י, והטעם שהרבה זרעם תגמול שכר שהחיו
הן זרע ישראל, ויאמר הגאון כי עשה להם בתים שהסתירם שם ולא נמצאו:

Verse 22

הילוד, שם התואר כמו הגבור:

Chapter 2

Verse 1

ויקח את בת לוי, הוא לוי בן יעקב, כי כן כתוב אשר ילדה אותה ללוי, והנה היא
אחות קהת, על כן אמר הכתוב את יוכבד דודתו:

Verse 2

ותהר, ידענו כי אהרן גדול ממשה בשנים, ולא הזכירו הכתוב, כי לא אירע לו כלום
כאשר אירע למשה בנעוריו. וכמהו על בת שבע שאמר הכתוב קרא שמו ידידיה והוא
שלמה, וכבר נולד לה קודם שלמה שמוע ושובב ונתן:
כי טוב הוא, שהיה יפה מראה:
שלשה ירחים, יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד, גם זה דרש כי לא
יוכלו המצרים לדעת מתי הרת האשה:

Verse 3

הצפינו, דגשות הצד"י לדבר בה צחות, וכאשר נדגש הצד"י נרפה הפ"א שהיה ראוי
להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף:
ותחמרה, מגזרת חמר:
בסוף, שם צמח ימצא סביב הנהרות:

Verse 4

ותתצב, מלה זרה, וכבר הזכירה בעל הדקדוק:
אחותו, יתכן להיות אחותו ממשפחתו:

Verse 5

ותרד בת פרעה, כי לעולם מקום המים והים למטה הן:
ונערותיה, הן אמהותיה שהיו משמשות אותה:
ותשלח את אמתה, שלחה אחת מהן כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה, כי המ"ם רפה
ומ"ם אמה ארכו דגוש לעולם גם אמה מדה היא, כי הזרוע לא תקרא מדה, ועוד מה
טעם להזכיר בתחלה ונערותיה:

Verse 6

ותראהו את הילד, הוסיף לבאר:

Verse 7

Verse 8

Verse 9

היליכי, אמר הגאון היא שתי מלות, ולא דבר נכונה, רק היא מלה אחת על משקל
והיניקהו לי והוא מהבנין הכבד הנוסף:
והניקהו, מן הפועלים השניים עלומי העי"ן:
ויהי לה לבן, כמו ילד בן לנעמי, ושם משה מתורגם מלשון מצרים. ובדרש ששבעה
שמות היו לו למשה, ועוד הוסיפו לו שמעיה וטוביה ואחימלך, והתימה כי השם מקרה
הוא, כאשר אפרש בפרשה הזאת בפסוק ואמרו לי מה שמו, ואיך יאמר הכתוב אלה בני
בתיה בת פרעה והוא אחד. ודרך לשון הקדש לומר עשו הוא אדום, אברם הוא אברהם,
כי אחר שיאמר פלוני ופלוני שנים הם, וכבר הבאתי ראיות גמורות כי נחמיה איננו

זרובבל, כי נחמיה עלה עמו, ואחר שהכתוב אומר וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה לא יתכן להיותו אחד גם שם פרשתי כל ימי כורש ודריוש וארתחששתא שהם שלשה. גם בס' דניאל פרשתי כי יהואחז איננו יהוחנן ואף כי צדקיהו, כי לא יתכן שימות בשני מקומות, רק דרך הדרש שמענה ואתה דע לך הסוד, ובדרש אשר לקח מרד שהוא כלב בן יפונה שמרד בעצת המרגלים, גם זה תימה אם איננו על דרך סוד, יקרא כלב בשם גנאי, כי שהכתוב אומר שזה מרד הוא מבני בניו של כלב, ועוד המרגלים הם היו המורדים שלא דברו אמת, ומי שהלך על דרך ישרה לא יקרא מורד, ואלו היה כן יקרא גם הנביא פושע כי הוא פושע בע"ז, וסוף דבר אמרו הגאונים על הדרש אין מקשין בו ולא ממנו:

Verse 10

Verse 11

Verse 12

והאומרים כי ויך את המצרי שהזכיר עליו השם המפורש, איננו נכון כאשר אפרש רק הכהו באבן או בחנית:

Verse 13

נצים, דגשות הצד"י להתבלע נו"ן כי ינצו. אנשים, ושניהם מבנין נפעל:
לרשע, מהם העושה חמס לחברו:

Verse 14

אתה אומר, בלבך, כמו ואמרתי אני בלבי:
אכן, כמו אמת, ויש אומר שטעמו כמו אם כן:

Verse 15

על הבאר, הידועה, ויתכן שלא היתה שם באר אחרת.

Verse 16

Verse 17

מ"ם ויגרשום לנקבות שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף בעתיד, כמו נשי עמי תגרשון:
צאנם, במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן:

Verse 18

Verse 19

Verse 20

קראן לו, מלה זרה בעבור שאין על משקלה:

Verse 21

Verse 22

ויקרא את שמו, משה קראו:

Verse 23

וימת מלך, זה, אות שקם אחריו מלך קשה מהראשון, ועוד אפרשנו:

Verse 24

Verse 25

ויראא אלהים וידע, על דעת אנשי שקול הדעת, הדעות שתים, דעת היש ודעת העתיד, והקרוב כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם, ובמקום אחר ואת צעקתם שמעתי כי ידעתי, ויש אומ' ויראא העבודה שעבדו בהם בפרהסיא, וידע אלהים ענוי הסתר:

Chapter 3

Verse 1

יתרו חותנו, לפי דעתי שהוא אחי צפורה כאשר אפרש בפסוק ויאמר משה לחובב חרבה, הוא הר סיני, וכן כתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב זכרו תורת משה עבדי. גם יתכן שנקרא חורב שיש שם חורב רב, גם נקרא סיני בעבור הסנה:

Verse 2

בלבת אש, יש אומ' שהוא חסר ה"א, וזה לא יתכן כי אין הה"א מאותיות המשך, כי לא ימצא נעלם כי אם בסוף, והנכון בעיני שהוא כמו לב כי כן מצאנו מה אמולה לבתך. ורובי המפרשים אמרו כי הסנה קוץ כאטד, וטעם הסנה בתוספת הה"א מתוך הסנה שהיה שם, ויפרשו שוכני סנה ששכן בסנה, ומה טעם להזכיר זה בברכת יוסף, ועוד כי פירוש שוכני שהוא שוכן שם תמיד על כן אמר הגאון כי סנה תחלק לשני חלקים האחד קוץ והשני שמים, ואחרים אמרו כי הסנה שמים, ואמרו כי טעם בוער באש כמו וההר בוער באש, והנה שכחו איננו אכל. גם מדוע לא יבער הסנה, כי פירושו ישמר ויסור מטעם כאשר יבער הגלל, על כן אין במלה זכר אש, ואילו היה שם היה הכתוב הופך את דברו, ואני אומר לך הסוד ברמז בפרשה הזאת, והנה המלאך נראה אליו והוא אלהים הקורא מתוך הסנה:

Verse 3

Verse 4

וטעם ויראה ה' כי סר לראות, שצוה למלאך שיאמר לו אל תקרב הלום, וטעמו פה כמו הבא עוד הלום:

Verse 5

Verse 6

ויאמר אנכי אלהי אביך, כי השליח ידבר כדברי השולח:

Verse 7

ויאמר ראה ראיתי, אלה דברי המלאך, תראה אמר יעקב האלהים אשר התהלכו אבותי, הוא המלאך, כאשר אמר הכתוב השמר מפניו ושמע בקולו, והטעם כי מלאך השם היה עם האבות, והם הולכים אל המקום אשר יוליכם כאשר היה עם בניהם, וטעם הרועה אותי הוא המוליכו ממקום למקום ונותן לו צרכו והושיעו מכל צרותיו. ואל תתמה איך יהי' המלאך רועה, כי הכל בצווי השם, ולמה לא תמהת על מלת הגואל אותי מכל רע והשם הוא הגואל, רק הוא כאשר אמר דוד חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. ועוד אל תפחד איך יהי' מלאך אלהים נביא, כי הנה משה אלהים לאהרן ושניהם בני אדם, על כן נקרא השם אלהי האלהים, וצוה השם על השם, ואמר בתחלה כל מקלל אלהיו ישא חטאו, והמפרש כי זה בסתר לא היה ראוי שיאמר הכתוב ונשא חטאו, רק ונכרתה, כי הנה נוקב השם יסקל באבנים, ועתה שים לבך כי גר שער אין אנחנו מצווין להכריחו על מצוה, רק נתן לו הנבלות ויאכלם, רק על דבר השבת נכריחנו בעבור שהוא ברשותנו, ואם הוא יחלל שבת לעינינו לא נכנו נפש, ואפי' מלקות לא ילקה, רק נוציאהו מגבולנו, ואם הוא יקוב את השם נהרגנו מיד:

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

ויאמר כי אהיה עמך, אמרו גאונים וזה לך האות שב למלת כי אהיה עמך, ואחרים אמרו כי הוא רמז לאש הסנה, גם זה אות הי' אם הי' המדבר עם משה בספק במחשבתו והנכון בעיני כי אות יתחלק בלשון הקדש לטעמים רבים, כדבר יהונתן וזה לנו האות, וכן וזה לך האות אכול השנה ספיח, לאותות ולמופתים בישראל, והטעם וזה לך האות למה שלחתיך להוציא את העם שתעבדו אותי על ההר הזה, וכן הכתוב אומר המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר, כי ממצרים עד הר סיני ג' ימים, ואל תספור ממקום המדינה, כי הכל יקרא מצרים כי במדבר ילכו שלשת ימים, ואל יקשה עליך שהלכו מים סוף שלשה ימים ולא הגיעו אל הר סיני, כי לא הלכו על דרך קרוב כאשר הוא כתוב, גם אין הליכת מחנה גדול כמהלך ידוע גם יתכן להיות פירוש וזה לך האות רמז לסנה, כי זה מקום מובחר שתעבדוני שמה:
כי אהיה עמך, תשובת מי אנכי:

Verse 13

ואמרו לי מה שמו, הנה נא הואלתי להאריך, כי ליסד מוסד אני צריך. כל יש, עצם, וצורה וגבול, העצם שהוא עומד בעצמו) והצורה הפך הדבר, על כן כל שנים הם אחד, ואין כל אחד שנים והנה כל יש והוא גוף הוא משולם, כי יש לו אורך ורוחב ועומק וכל אחד מאלה יעשה שתי פאות, וכל הדמיונות שהן עד אין חקר מורכבים הם מהשלשה, ואין מספר אחריו, כי המרובע כאחד, והנה שם כל נקרא עצם או תואר, והתואר על דרכים רבים, כאדם מאדמה ואשה מאיש, והנה התואר נלקח משרשו, ויש דרך אחרת על דבר מקרה, כמו בריעה ואיכבוד ומשה, ויש תואר כנגד אחרים כמו מלך גם אלוה, ויש שהתואר בעצמו כמו חכם וגבור וזקן, וטעם כל שם רמז לנקרא, והקורא הוא נושא כל שם בפה או במחשבה, והנקרא לא ישתנה בעבור שנוי השמות, על כן האומרים כי בש"ם יעשו מעשים גדולים לא ידעו הש"ם, וחלילה חלילה מהאומרים

פסוקים שהם ויסע מלאך 'כי הש"ם היה חקוק על המטה ובו בקע הים, והראיה הג
האלהים, ויבא, ויט, רק אלהינו לבדו קרע הים, ואני אגלה לך סוד הפסוקים
הנזכרים. דע כי כל הנבראים מהארבעה השרשים לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת,
ותנועות המסבה משתנות כנגד המוצק, והאחד שהוא בלא צורה הוא העומד לבדו, גם
השנים האחד מעמידם כי אין מעמדם בעצמם, והנה יש אחד, גם אחד בשנים, וכאשר
תספור השנים תמצאם שבעה, על כן היא השבועה, ואם תספור השם הנכבד והנורא
תמצאנו שנים ושבעים, ובעבור שאלה הג' פסוקים מע"ב כל אחד, על כן אמרו
הקדמונים שֶׁשֵׁם הש"ם, וכן נאמר בספר הרזים כל שואל שאלת חלום יקרא פסוק ויהי
בשלשים שנה, גם הוא ע"ב, גם אם תקח חצי השם במבטא יהי' ככל השם במספר, וזה
השם ידעו אברהם, וכן כתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, והוא אומר ה' אלהי
השמים, וכן יעקב כי כן כתוב אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, וכן בפר'
הזאת ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם, והטעם כי השם נראה לאברהם בשם גם פעמים
רבות באל שדי, על כן לא נודע זה השם דעת ברורה עד שבא משה, והוא הודיעו לכל
העולם, וכן כתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה', וביו"ת באל
שדי משרת עצמו ואחר עמו, וכן הוא ובשמי ה' לא נודעתי להם, לכן אמר אחריו לכן
אמור לבני ישראל אני ה', וגם פרעה ידע כי יש אלהים רק לא ידע זה השם, על כן
לא תמצא זה השם במעשה בראשית, גם לא תמצאנו בספר קהלת, וזה השם הנכבד בעבור
שהוא באחד עומד בעצמו, ובעבור שימצא בשנים יְסָמֵך, על כן אמרו ה' אלהים, וכן
ה' צבאות, ואל תשים לבך לדרוש כי הוא אות בצבא שלו, כי סוד יש לו, וכן
האומרים שהוא שם, הלא תראה הכתוב אומר אלהי האלהים, אלהי הצבאות, ואל יקשה
עליך פסוק ה' אלהים צבאות השיבנו כי הכתוב אחז דרך קצרה, וכן הוא ה' אלהים
אלהי צבאות, וכן והנבואה עודד הנביא, ויותר ממאה כמוהם במקרא, וטעם דברי
ה' לי לאלהים, כי יש במשולש כח לקבל ואין צורך לשנים, על כן יכול יעקב והיה
משה להראות אותות ומופתים שלא נבראו בכל הארץ כמוהם בכח השם, על כן אמר יתרו
עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, וזה טעם כי מי בשחק יערך לה', כי לא יאמר
ליוצר אין בכליך כמוך, והנה כח השם מראה אותות ומחדש גופות כנגד המקבל,
והמבין זה סוד השם ידע נבואת ויבא אליו, גם ויאבק איש, גם פלא הסנה, ועל
דעתי שהוא השני, ולא אוכל לפרש, והנה אין במקרא שם עצם כי אם זה לבדו, על כן
לא נזכירהו בכל מקום כי אם בכנוי אדון או אלוה, ודרך קריאתו ידענה כל מבין
בדקדוק הלשון, כי קריא"ת כז"ה על שלש מאות ועשרים קריאות משתנות הם, והמשכיל
שידע יסוד הנוח והנוע ידע דרך הש"ם, ואיך הוא במבטא, גם אליה הנביא יורה צדק
וזה סוד, וטעם אהיה כאשר פירש שהוא אשר אהיה, כי כל יש לא יעמד כי אם הש"ם
או בש"ם, וכן כי נשגב שמו לבדו:

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

אלהי העבריים, הם השלשה אבות:
נקרא, נפגע, כמו נקרא נקראתי, והטעם כאשר אמר משה פן יפגענו, ובתחלת ספר
ויקרא אבאר זה הטעם:
ואמר השם ושמעו לקולך כי כן האמינו בו ישראל:

Verse 19

Verse 20

ידי, מכתי, כי המכה ביד היא:

Verse 21

ונתתי את חן העם, בעת שישלח אתכם כאשר הוא כתוב למעלה:
ונצלתם, כמו ויצל אלהים, הכל מטעם הצלה בעבור חמס שנעשה:

Chapter 4

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

Verse 5

וטעם למען יאמינו, עשה כן במטה:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

אם לא יאמינו, ידענו כי השם ידע כל העתידות רק הדבור כנגד משה, אחר שאמר השם
ושמעו לקולך אמר משה אפחד אני שלא ישמעו כולם לקולי:
ואם לא יאמינו, טעמו אם תאמר שלא יאמינו, וכן והיה אם לא יאמינו:

Verse 9

Verse 10

בי ה', כבר פירשתי בי:
לא איש דברים, לא אוכל לדבר צחות כי ראוי לדבר לפני מלך בצחות, וכן הייתי
מיום היותי:
גם מאז דברך, זה לנו האותכי כל הנבואה הזאת לא היתה ביום אחד:
כבד פה, בתולדות
וכבד לשון, בלשון מצרים, בעבור שיש לו שנים רבות שלא דבר בה:

Verse 11

מי שם פה לאדם, הוא המדבר, וכנגדו אלם, ופקח כנגד עִוֵר, גם פקח הוא כנגד חרש כי כן מצאנו בלשון הקדש לפקוח עינים עורות, פקח אזנים:

Verse 12

Verse 13

וטעם שלח נא ביד תשלח, שלח נא ביד תשלח אליהם כל עת, וזה אות כי אהרן קודם שיתנבא משה שלחו השם לישראל, גם כתוב בספר יחזקאל שהתנבאו נביאים על ישראל במצרים, ומתשובת השם ידענו טעם שלח נא:

Verse 14

וטעם הלוי, יתכן שהיו אנשים רבים בישראל נקראים בשם הזה:
כי דבר ידבר הוא, כי הוא יודע לדבר צחות, וגם אצונו שיצא לקראתך ואל תחשוב שיקנא בך בעבור שאתה שליח רק וראך ושמח בלבו:

Verse 15

Verse 16

ודבר הוא לך אל העם, מזה הפסוק נלמד כי לא דבר משה עם ישראל רק על יד אהרן, ויתכן כאשר מת שהיה במקומו אלעזר בנו:

Verse 17

ואת המטה הזה, הוא אשר נהפך לנחש ואם השם נטע לך בלבך לב חכמה תדע דרך הסנה והיד והמים, גם המטה:

Verse 18

יתר, הוא יתרו, שלמה הוא שלמון:

Verse 19

במדין, אחר ימים רבים או חדשים שנראה המלאך בסנה:
כי מתו כל האנשים, זה פירוש וימת מלך מצרים, הטעם כאשר מת מלך מצרים שברח משה מפניו, גם מתו עבדיו היודעים משה, כי כן כתוב כי מתו, וכבר נאנחו בני ישראל וצעקו אל השם, אז שלח משה והוא היה רועה:

Verse 20

ויקח משה, ואל תתמה כי אין הנביא יודע הנסתרות, והנה דוד היה עם לבבו לבנות בית להשם, גם אמר לו נתן הנביא עשה וה' עמך, ואחר כך הוגד לנביא בדרך נבואה שלא יבנה דוד הבית גם משה לקח אשתו ובניו להביאם אל מצרים, גם זאת לא היתה עצה נכונה, כי היו ישראל אומרים איך בא להוציאנו והנה הוא בא עם ביתו לגור:
וירכיבם על החמור, אליעזר עם אמו, והוא בן שמונת ימים, ואל תתמה על מ"ם וירכיבם כי כן תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן, על נשי, וכן בעמוד ענן על משה ואהרן, כי פירוש שמרו עדותיו שהיו משה ואהרן שומרים בלבם המצות והחקים שנתן להם השם והיו אומרים אותם לישראל, גם זה טעם לאמר בכל מקום שימצא אחר וידבר:

Verse 21

Verse 22

וטעם בני בכורי, זה הגוי הראשון שיעבדני, כי עם אשור ומצרים יהי' ישראל
שלישיה על דרך הפשט, ודרך התרגום כדרש הוא.

Verse 23

והנה גלה השם למשה המכה שיצאו ישראל ממצרים בבואה על מצרים והיא סוף המכות:
וטעם את בנך בכורך, הוא מבכור פרעה היושב על כסאו:

Verse 24

ויהי בדרך במלון ויפגשהו, יש אומרים שהוא על אליעזר, ולא הזכירו הכתוב כי
עוד לא נקרא, וכן ויהי בלדתה ויתן יד:
וזה הדבר עשה משה כי לא היה יכול להתאחר שלא ילך בשליחות ה' ובאותם הימים
נולד אליעזר, ובעבור סכנת הדרך לא מלהו והיה ראוי שיעזבהו עם אמו וילך אל
מצרים הוא לבדו, ולפי דעתי כי ויפגשהו הוא על משה, כי אילו היתה זאת הפגישה
לַבֶן היה משה מל את בנו, אך יראה כי רעדה אחזה משה, על כן לא יכול למולו
ומלתהו צפורה:

Verse 25

צור, דבר חד כמו חרבות צורים, אף תשיב צור חרבו, הפוך, וזה וזה נכון. וחלילה
להאמין כי משה הסכים עם צפורה כדברי יחיד שיהיה הבן האחד שלו וימול אותו
והשני לצפורה ולא ימול, ונביא לא יעשה כן, ואף כי נביא הנביאים, אכן שלח השם
מלאכו להזכירו במצות מילה, וישיב אשתו ובניו ולא יוליכם אל מצרים, וכן מצאנו
שיתרו הביאם אליו אל מדבר סיני, וכן אמר הכתוב וישב ארצה מצרים הוא לבדו,
ושב לספר מה שאירע בדרך, כמו וילך חרנה:
ותגע לרגליו, יש אומרים לרגלי אליעזר, והקרוב אלי להיות רגלי משה, ובפסח
מצרים ארמוז לך סוד והמפרש שאמר כי ויפגשהו על אליעזר הוא יפרש כי חתן דמים
אתה לי בעבור שהיה קרוב למיתה, והנשים קוראות לנער כאשר יכנס לברית חתן,
וכאשר סר החולי ממנו אז אמרה אין אתה חתן דמים כי אם דם המילה, ועל דעתי כי
חתן דמים פירושו שאמרה לבנה אתה חתן דמים שעל ידך ימות בעלי:

Verse 26

וירף ממנו, ממשה:
אז אמרה, אתה עתה חתן דמי המולות ולא חתן דמים:

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

ויעש האותות, המטה ואות היד ולקח מים מהיאור והיו לדם ביבשת, כי פעם אחרת
השליך אהרן את מטהו ויהי לתנין, והפך את מימי היאור לדם:

Chapter 5

Verse 1

ויחגו לי, ויזבחו לי, כי כן פי' חג הפסח, אסרו חג בעבותים. ויש אומרים שעל יום מתן תורה רמז, וזה דרך דרש.

Verse 2

וכבר הודעתיך כי פרעה לא כחש כי אם זה השם שלא שמע, ופי' מי ה' שאלה היא, והעד התשובה שאמר משה כאשר שאל מי זה, אלהי העברים נקרא עלינו:

Verse 3

פן יפגענו בדבר או בחרב, ואנחנו במצרים ונמות כלנו גם אנחנו גם אתם:

Verse 4

תפריעו, תְּשַׁנּוּ, וכן באין חזון יפרע עם:

Verse 5

וטעם הן רבים עתה עם הארץ, תשובה על פן יפגענו, כאומר אילו הי' דבריכם אמת שיבא דבר או חרב אינני חושש כי מספר רב הם הכל:

Verse 6

Verse 7

ללבון, מגזר' לבנים:
וקששו, כאדם שהוא מלקט קש:

Verse 8

Verse 9

ואל ישעו, ואל ירעו, כמו שעו מני, ויש אומרי' שהוא כמו ישעה האדם על עושהו, כטעם יבטחו:

Verse 10

Verse 11

Verse 12

ויפץ העם, פועל יוצא לשני פעולים, והמפיץ הוא פרעה:

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

וחטָאת, פועל עתיד כמו וחטאה, ומשקלו וקראת אתכם הרעה, כי יש עם לשון נקבה, העם אשר בקרבה יושבת לבטח, וזה דרך מוסר שלא אמרו לו וחטָאתָ אתה:

Verse 17

Verse 18

Verse 19

ויראו שוטרי בני ישראל אותם, פירושו נפשם ועצמם, וכן יביא אותו אל פתח אהל מועד, וידעו הרועים אותם:

Verse 20

Verse 21

אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה, כבר הודעתיך כי בעבור התחברות כל ההרגשות במקום אחד יאמר לזאת מה שהיא לזאת, וכן רואים את הקולות, ראה ריח בני, ומתוק האור, והטעם כי שָבְנו בעיני פרעה המלך ועבדיו כריח רע שלא יוכל האדם להריחו:

Verse 22

למה הרעות לעם הזה, דבר משה על לשון ישראל שכן היו אומרים, ויש כמהו רבים, והשם כבר אמר למשה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, שהוא פירושו ביד חזקה פעם אחת ושתים עד שאעשה נפלאות בקרבו, אכן חרה למשה שבאה צרה לישראל על ידו והשם לא הודיעו:

Chapter 6

Verse 1

וטעם עתה תראה אשר אעשה לפרעה, תשובה על והצל לא הצלת את עמך, ואחר כן אמר השם התשובה על מלת למה זה שלחתני:

Verse 2

וידבר, המלאך בשליחות השם:
ויאמר אליו אני ה', שלחתיך להודיע שמי הנכבד, כי לא נודעתי לאבות בו כראוי להם:

Verse 3

Verse 4

וגם הקימותי, גם שלחתיך בעבור שנשבעתי לתת להם את ארץ כנען, וטעם להם לזרעם, כי זרעם כהם יחשבו:

Verse 5

ועוד שלחתיך בעבור שצעקו אלי:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

וטעם והבאתי אתכם אל הארץ, הם או בניהם, ויש אומרים על תנאי, ואין צורך, כי רבים מיוצאי מצרים שהם פחותים מעשרים שנה נכנסו לארץ, גם בני המתים במדבר:

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

יש אומרים כי השם אמר למשה ואנכי אהיה עם פיך וסר כובד לשונו, ואין פירושו כן, כי אם בשעת הצורך, או יורה פיו שלא ידבר באותיות קשות על לשונו, והעד שאמר אחר כן ואני ערל שפתים, וטעמו כמו כבד, וכן ערלה אזנם:

Verse 13

וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום, יש אומרים שצוה שלא יכעסו על ישראל כי קצרה רוחם:

Verse 14

אלה ראשי בית אבותם, על משה ועל אהרן, והחל מראובן ושמעון וכשהגיע אל לוי הזכיר הראשים:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

הוא אהרן ומשה, הקדים שם אהרן בעבור שניו, ואחר שהזכיר שדברו אל פרעה הקדים משה לגודל מעלתו, כי אהרן למשה הוא כמו נביא, והשם אמר אם יהיה נביאכם לא כן עבדי משה:

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

ויאמר משה הן אני ערל שפתים, יש או' כי השם אמר לו תחלה בא דבר, וכאשר השיב ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, לא השיבו השם תשובה עד שאמר לו פעם שנית והשיב כפעם הראשונה, אז השיב השם ראה נתתיך אלהים לפרעה. והנכון שכל הפרשה

היא דבקה,, וכן היא ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים וידבר לו אני ה', גם בא דבר, אז השיב משה:

Chapter 7

Verse 1

אלהים לפרעה, כדמות מלאך והנביא יהי אהרן:

Verse 2

Verse 3

ואני אקשה את לב פרעה, רבים תמהו ואמרו אחר שהשם הקשה לבו ומה פשעו ומה חטאתו, ואנשי שקול הדעת השיבו כי פירושו שאמץ לבו לסבול הצרות, ודעתי תדענה בפסוק מי יתן והיה לבבם זה:

Verse 4

ויאמר הגאון כי נקרא השם אלהי הצבאות בעבור ישראל, והעד והוצאתי את צבאותי, והנכון בעיני כי הם צבאות שמים:

Verse 5

Verse 6

וטעם ויעש משה ואהרן, כלל לכל המעשי' שנעשו על ידם:

Verse 7

Verse 8

Verse 9

והשם ידע כי בפעם הראשונה לא יבקש פרעה מופת כי את השם יכחש, ובשנית יבקש קח את מטך, כמה נבונים תעו שאמרו שלשה מטות הם, ואינימו כי אם מטה אחד ונקרא מטה האלהים בעבור האותות שהראה בו השם, ולא שהשם חקוק עליו, הלא תראה אף על פי שנטה משה את ידו על השמים בארבה, לא בא הארבה עד שנהג השם יום ולילה רוח קדים, וכן כאשר נטה ידו על הים במטה, הוליך השם את הים ברוח קדים עזה, והנה מכת הערוב והדבר והשחין ומכת בכורים אין זכר למטה, ולא במן ששם עשרה נסים, גם יקרא מטה משה בעבור שנעשו על יד משה בו אותות, והם עליונים ותחתיים, והעליונים ויט משה את מטהו על השמים וה' נתן קולות וברד, ואף על פי שאין כתוב המטה כי אם נטיית יד במכת חשך יתכן להיותו כמו הראשונים, והתחתיים כמכת הארבה ובקיעת הים ולשוב המים ומכת בצור ונקרא מטה אהרן בעבור האותות שנעשו על ידו בצווי השם למשה ומשה לאהרן, הלא תראה הכתוב אומר ומטך אשר הכית בו את היאור, ואהרן היה המכה, ואותות אהרן כלם תחתיים והם התנין ומכת היאור והצפרדעים והכנים גם יתכן שתהי' נטיית היד להראות הרואים שהנוטה ידו הוא העושה האות, ותחלת אותות המטה בעצמו שנהפך לנחש בהר סיני, ואחרית אותותיו שהוציא פרח:

Verse 10

Verse 11

והנה הכתוב הפריש בין מעשה משה למעשה החרטומים, שאמר שהם לא עשו כי אם בדרך
לחט, וטעמו כמו להט החרב, דבר שֶׁיִרָאֶה לעין רגע אחד ולא יעמוד, והכתוב אמר
ויעשו על דעת החרטומים המצרים, כמו והאנשים רדפו אחריהם. ואנשי שקול הדעת
חשבו בלבם לדעת זה הפלא שהשם הסיר יבושת המטה, ודברו על הבלוע דברים שבדאו
הם, והם לא ידעו כי חכמתם תתבלע כי קדוש ישראל התוו, רק אנחנו נאמין כי כן
היה ולא נחפש איך היה, כי הנה בתולדת דברים רבים לא ידעום חכמי העולם כאבן
המושכת הברזל, גם הבורחת מהחומץ, והמשמעת קול, והמלקטת תבן, והדג המרעיש,
ואף כי בנפלאות ממנו כאשר פירשתי בספר איוב:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

הנה יוצא המימה, יתכן שהיה זה קרוב מעת עלות היאור המעלות הידועות והמלך
יוצא לראותו, וצוה ה' לעשות זה המופת ביאור לעיני פרעה בצאתו שמה:

Verse 16

Verse 17

וטעם בזאת תדע הוא, הנה אנכי מכה במטה אשר בידי:

Verse 18

והדגה, שם לכל שורץ במים:
יש או' שמלת נלאו מגז' לא, ולא הוא רחוק:

Verse 19

וטעם אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך, שיכה היאור במטה ויטה ידו כנגד כל
הרוחות להפוך מימי כל נהר בארץ מצרים, והטעם בכל מלכות מצרים, ואמר יאורים
בעבור היותו מקומות רבים:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

והאגמים, מקומות שיתחברו שם מעצמם מי הגשם, ומקוה מים הוא נקי מעשה בן אדם:
ובעצים, יש רהטים מעצים גם מאבנים, והם בגנות גם בארמונים, ושם מים תמיד
וטעם בלטיהם כמו ותבא אליו בלט, בדברי סתר. ויש שואלים הלא כל המים נהפכו
לדם, ואנה מצאו החרטומים מים והפכום, והתשובה אמת כי כל המים הנראים למעלה
מן הארץ נהפכו לדם, והעד שהיו שותים מהמים שחפרו וגם כן הפכו הם:

Verse 23

Verse 24

Verse 25

וטעם וימלא, כי עמד הנגע שבעה ימים:
ואמר הכתוב אחרי הכות ה' את היאור, וזהו האמת, וטעם מטה במטה אשר בידי, כי
על ידו נעשה האות, והשם עשהו בשבילו עד שיאמינו בו רואיו שהוא שליח השם:

Verse 26

בא אל פרעה, אל הארמון שלו, ולא הזכיר אהרן, כי ידוע הוא כי משה לא ידבר עם
פרעה אם לא יבא אהרן עמו:

Verse 27

וטעם נוגף, כמו משחית, וכן כתוב וצפרדע ותשחיתם:

Verse 28

ושרץ היאר, פועל יוצא, וכן ישרצו המים:
וַבֶּחֱדַר, מלה זרה בדקדוק, וכן מספק חֱמָתֵךְ, וסגור דְּלָתֵךְ הֲבל הבלים:
ובמשארתיך, מקום הלישה:

Verse 29

וטעם ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו, בלבד ולא בבני ישראל, והנכון בעיני שהוא
כמשמעו שיעלו בכל מקום ובין בגדיו ועל ראשו, ויש אומרי' שפירוש צפרדע דג
ימצא ביאור לבדו, והוא יוצא לחוץ, והקרוב שהוא המין הנמצא סביבות הנהרות
והוא ידוע, והעד שיעלה מכל נהר ואגם כי כן כתוב:

Chapter 8

Verse 1

Verse 2

ותעל הצפרדע, שם המין, והוא לשון נקבה, ומחברתם במ"ם כמו פלגשים:

Verse 3

גם כן עשו החרטומים רק בלטיהם ויעלו את הצפרדעים, פועל יוצא מהבנין הכבד
הנוסף, ובס' היסוד תמצאנו:

Verse 4

העתירו, תפלה לרצות השם בדברים:

Verse 5

התפאר עלי, אעשה לך תפארת בעולם שיסורו בעת שתרצה:
וטעם אעתיר לך ולעבדיך, בשבילך ובשביל עבדיך, כמו אמרי לי אחי הוא, וְאֶחַר
הדבר למחר, כי חשב כי כבר הגיע עת סור המכה ומשה ידע:

Verse 6

Verse 7

וסרו, באה זאת המלה מלרע הפך המנהג, וכן כי שמו אותי בבור. והנה אמר פה ממך,
כמו ובכה ובעמך:

Verse 8

ויצעק משה אל ה', למחר:

Verse 9

Verse 10

חמרים חמרים, כמו חמור חמרותים:

Verse 11

הרוחה, פירשתיו:
והכבד את לבו, שם הפועל כאילו אמר והכבד הכביד את לבו:

Verse 12

Verse 13

ותהי הכנם, שם המין והמ"ם נוסף, או הוא תחת ה"א ואיננו שרש, והעד כנים:

Verse 14

להוציא את הכנים, טעמו להולידם מן הארץ:
ולא יכלו, פועל עבר מהבנין הקל, והאות הגדול כי הנה העפר במקום אחד והיה
הכנים בכל מלכות מצרים, ואין זה מעשה מטה כי אם מעשה עושה ארץ בכחי, ולמה
אמר שנית ותהי הכנם, זה טעמו, וכאשר היה הכנם באדם ובבהמה אמרו החרטמים אצבע
אלהים היא, זו מכת אלהי הארץ היא ולא באה על יד משה, כי הנה המכה גם היא
בבהמה, וכבר הודעתיך כי פרעה ועבדיו היו מאמינים באלהים רק כחשו השם, על כן
חזק לב פרעה:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

משליח, מהבנין הכבד הנוסף, ובספר תהלות ישלח בהם ערוב ויאכלם, והוא מין בהמה דקה. גם יתכן היותה מינים רבים על כן קראה בשם ערוב:
וטעם וגם האדמה, בכל מקום שיהיו חוץ לבתים, גם במדבר:

Verse 18

והפליתי, יש אומרים שהוא חסר אל"ף, והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו להפריש:

Verse 19

ושמתי פדות, גם זה יהיה אות בתוך אות כי יכיר הערוב מי הוא מעמי ומעמך, וזה נאמר על מי שהיה במצרים ולא בארץ גושן:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

הן נזבח, טעמו כמו הנזבח, וכן הן היתה כזאת:

Verse 23

Verse 24

Verse 25

התל, שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש ואם הוא קל, וטעמו לעג:

Verse 26

Verse 27

Verse 28

ויכבד פרעה, הוא חזק לבו:

Chapter 9

Verse 1

בא אל פרעה, אל הארמון:

Verse 2

כי אם מאן אתה, תואר השם ואם הוא יוצא וכמהו ושבח אני את המתים:

Verse 3

דבר, שם כלל:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

וימת כל מקנה מצרים, הרוב, כמו וכל הארץ באו מצרימה, והעד בפרשת הברד, וכן נאמר בפרש' הברד על כל עשב השדה, והעד במכת הארבה:

Verse 7

אעפ"י ששלח והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד חזק היה לבו:

Verse 8

פיח הכבשן, העולה למעלה והוא האיד שיתחבר והוא שחור:

Verse 9

גם הפיח ישוב כדמות אבק שהוא עפר על כל מלכות מצרים, גם האבק יהיה לשחין פורח אבעבועות:
אבעבעות, האל"ף נוסף והפ"א והעי"ן כפול וכמהו מים תבעה אש:
גם מלת לשחין מושכת עצמה ואחרת עמה, וכן הוא לשחין פורח שחין אבעבעות, והפסוק השני לעד, גם הוא הפך זה:

Verse 10

Verse 11

Verse 12

ויחזק ה', השם אמץ את לבבו בפעם הזאת:

Verse 13

השכם בבקר והתיצב, בדרך, שיתכן שיצא ביום מועד ממצרים או לדבר אחר:

Verse 14

וטעם כל מגפותי, שתפחד אתה וכל עבדיך כי עד עתה לא פחדתם:

Verse 15

ואך, כמו ואכה, וכן ואט אליו אוכיל:

Verse 16

וטעם ולמען ספר שמי איננו שב לפרעה, רק מלת ספר שם הפועל כמו אלה הם האלהים המכים את מצרים, כי על דרך הפשט טבע פרעה בים, ובמקומו אתן לך עדים נאמנים:

Verse 17

מסתולל, יש אומרים מגזר' מתחזק ויפרש מסלות לבית ה' כמו מסעד, ויש או' שהוא מגזר' מסילה והטעם רומם, והקרוב אלי שהוא מגזרת סלסלה ותרוממך, סלו לרוכב בערבות, וטעמו עודך משתבח שלבך אמיץ והשם לא ינצחך לשלח עמו:

Verse 18

למן היום הוסדה, פירשתיו:

Verse 19

העז, יאסוף וכן יושבי הגבים העיזו:

Verse 20

הירא את דבר ה', בדרש שהיה איוב, ולפי דעתי שהיה קודם אלה הימים:

Verse 21

ואשר לא שם לבו עזב את מקנהו, וטעם הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל, ורבים כמהו, וכן ויאמרו החרטמים אל פרעה:

Verse 22

Verse 23

ותהלך אש, מהבנין הקל מלשון הליכה, וזה הפך תולדתה:

Verse 24

ואש מתלקחת, דבר שלא נראה כן בתולדת, הפך בתוך הפך:

Verse 25

ואת כל עשב השדה, חרב. וכאשר ראה פרעה אותות בתוך אותות עמד הוא ועבדיו וזה טעם מגפותי:

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

כצאתי את העיר, לא התפלל בעיר בעבוראלהיה כי כן כתוב ובכל אלהי מצרים, וטעם העתירו אל ה' ואח"כ קולות אלהים, הידועים, על כן אמר משה מפני ה' אלהים, וכבר הודעתיך:

Verse 30

וטעם ואתה ועבדיך, על דעת הגאון כי וי"ו והפשתה נוסף כאלו אמר קודם שתיראו אתם ה' כבר נכתה הפשתה, ובעבור שאמר לו אפרוש כפי ויחדלו הקולות רק הפשתה והשעורה לא אוכל להעתיר בשבילם כי כבר נכתה. ור' יהודה המדקדק הספרדי אמר כי פי' טרם כמו לא, וכן הטרם תדע. והנכון בעיני שפירושו ואתה ועבדיך ידעתי כי בתחלה תיראון מהשם, וטעם טרם כי טרם שאפרוש כפי תיראון, והטעם כי אחר שיחדלו הקולות לא תירא אתה ועבדיך, וכן כתוב ויכבד לבו הוא ועבדיו:

Verse 31

והפשתה והשעורה נכתה, ספר הכתוב מה שאירע:
אביב, עוד אפרשנו:
גבעול, מלה מרובעת, ויש או' שהיא הפוכה, והטעם על גב, והם שתי מלות, ופירושה על דעתי כמשמעה, והיא מלה אחת, גם היא אחת בכל המקרא:

Verse 32

נכו, כמו ושפו עצמותיו לא ראו, מהבנין שלא נקרא שם פועלו, ובהראות זה הנו"ן לאות כי המבולע בכ"ף מכה הוא הנו"ן כמשפט חבריו:
אפילות, שהן עוד באפלה:

Chapter 10

Verse 1

בא אליו זאת הפעם כי עד עתה אני הכבדתי את לבו:
ושיתי בחסרון ה"א מבנין הפעיל, או יהי' כמו שומי, ולפי דעתי איננו בעבור שמצאנו ישום אלם גם ישים:

Verse 2

ולמען תספר, למשה ידבר ולא לפרעה, והטעם הוא וכל ישראל עמו:
התעללתי, על דרך דבור בן אדם בעבור הנגעים והם הכנים והשחין:
ואת אתותי, הם הנשארים:

Verse 3

לענות, מבנין נפעל להיות נענה מפני ה', הפך מסתולל:

Verse 4

Verse 5

וכסה את עין הארץ, דרך משל, או עין יושב הארץ, ולא יוכל לראות:

Verse 6

והנה פרעה החריש ומשה פנה ויצא גם אהרן עמו, ובעבור שהוא העקר לא הזכיר הכתוב את אהרן, וכן וישב אברהם אל נעריו, והעד ויושב את משה ואת אהרן:

Verse 7

יהיה זה לנו, זה הדבר, שלא תשלח את העם, או פי' זה על משה:
הטרם תדע, הטרם תרצה שיתברר לך שאבדה מצרים ואחר כן תשלח אותם:

Verse 8

Verse 9

כי חג ה' לנו, זבח יש לנו וכלנו חייבים ללכת:

Verse 10

ראו כי רעה נגד פניכם, פירושו כי הרעה קרובה היא מכם ונגד פניכם היא:

Verse 11

לא כן, רק לכו עתה הגברים, הם הזכרים, אם אותה אתם מבקשים, עבודת ה'. והנכון בעיני כי אותה אתם מבקשים על הרעה הנזכרת למעלה וכן הוא, כי הרעה שאעשה לכם קרובה היא נגד פניכם כי אותה אתם מבקשים:
ויגרש, והנה גורשו משה ואהרן:

Verse 12

נטה ידך על ארץ מצרים בארבה, בדבר הארבה, ואם כמשמעו יש לו סוד:

Verse 13

ורוח הקדים נשא את הארבה, ממקומו והניחו בכל גבול מלכות מצרים:

Verse 14

ואחריו לא יהיה כן, נכתב על פי הנבואה:

Verse 15

Verse 16

וימהר פרעה לקרא, על יד שלוחיו למשה ולאהרן, ואמר חטאתי לה' גם לכם שגרשתי אתכם מאתי:

Verse 17

ועתה שא נא חטאתי, יש אומרים כי לשם אמר, ולנביאיו אמר העתירו, או אמר למשה שהוא העקר שא נא, ואמר העתירו על שניהם דרך מוסר עם אהרן, כי משה הוא המעתיר לבדו, וכן כתוב אחריו ויעתר אל ה':

Verse 18

Verse 19

רוח ים, טעם ויהפך שהוא הפך רוח הקדים, והנה תקעם אל ים סוף, והנה ים סוף מזרח מצרים ולא כאשר אמר הגאון:

Verse 20

Verse 21

ויהי חשך, ולא הודיע משה את פרעה, ומשה כועס בעבור שגורשו בתחלה, ואחר שקראו ובקש ממנו להסיר הארבה לא שלח את בני ישראל:
וימש חשך, פירושו כמו ידיהם ולא ימישון, הטעם שיהי' איד עב שיוכל האדם להמיש אותו, ומלת וימש על מצרים כי ימצא לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה ויש אומרים שהוא חסר כפל כמו ויסב אלהים את העם מגז' כאשר ימשש העור. גם יתכן להיותו כמו לא ימיש עמוד הענן, ויהי פירושו ויהי חשך על ארץ מצרים ויסור אופל וחשך הלילה ממקום ישראל, כטעם ויאר את הלילה:

Verse 22

שלשת ימים, אין צורך להזכיר הלילה אחר שהימים היו כן:

Verse 23

לא ראו איש את אחיו, באור היום, ויתכן שראו בנרות:
ולא קמו איש מתחתיו, מביתו, וכן שבו איש תחתיו, לעשות מלאכה וללכת חוץ מביתו:

Verse 24

Verse 25

גם אתה תתן בידינו, יש או' שנתן להם בצאתם וזה טעם וברכתם גם אותי, והנכון בעיני שפירושו גם אתה חייב לתת לנו זבחים ועולות שנעשה לשם שיסיר כל אלה המכות כאשר אמר בתחלה פן יפגענו בדבר, ואיך נציג אנחנו מקנינו:

Verse 26

מה נעבוד, אם ברב מקנה אם במעט:
עד בואנו שמה, עד הר סיני כאשר פירשתי לך והוא המקום שיאמר לו דרך שלשת ימים:

Verse 27

Verse 28

ויאמר פרעה, למשה, ונכנס פסוק ויחזק ה' את לב פרעה בין דברי משה לפרעה:
תמות, אצוה להרגך:

Verse 29

כן דברת, אמת דברת, וכן כנים אנחנו, כן בנות צלפחד, או כן יהי כאשר דברת כי אני לא אוסיף לבא אליך ולראות פניך עד לעולם, או פעם אחרת כאשר פרשתי:

Chapter 11

Verse 1

ויאמר ה' למשה, וכבר אמר ה' למשה, וכבר הראתיך רבים כאלה:
כשלחו, שילוח כלה, מגז' כלה ונחרצה, כטעם כי אמרו כלנו מתים, וכן ומשרתו יהושע בן נון נער ורבים כאלה, ויש אומ' כשלחו כלה ישלח ויגרש כי כן כתוב כי גורשו ממצרים:

Verse 2

דבר נא, כמו עתה, וכן אוי נא לנו:
כלי כסף וכלי זהב, ואף כי שמלות:

Verse 3

Verse 4

ויאמר משה כה אמר ה', זאת הפרשה דבקה עם לא אוסיף עוד ראות פניך, ונכנסו ביניהם הפסוקים שכבר הודיע ה' את משה כי נגע אחד נשאר, וכבר הודיעו בתחלה הנה אנכי הורג את בנך בכורך, גם אמר השם כאשר אעשה הנפלאות במצרים ובהיות ישראל קרובים לצאת ושאלה, ולולי שנתן השם להם החן לא היו נותנים להם כלום, ודע כי דבר גדול היה וצדיקים גמורים היו ישראל שלא גלו הסוד, והוא שפרעה חשב על דברי משה דרך שלשת ימים שילכו וישובו אל מצרים, וחלילה שהנביא דבר כזב כי לא אמר לעולם נשוב וחכמת השם נשגבה מדעתנו, ואשר נראה לי שהיה זה הדבר בעבור שני דברים, האחד שיתנו להם כלי כסף וזהב, ואלו ידעו שלא ישובו לא היו נותנים. והדבר השני שיטבע פרעה וחילו כי אלו היו הולכים ברשותו ואין בלבו שישובו לא רדף אחריהם, והעד ויגד למלך מצרים כי ברח העם:
אני יוצא, על ידי שליח:

Verse 5

אשר אחר הריחים, שהוא טוחן, ויש אומרים שהוא כמו תחת הריחים, שישימו על פי הבור:

Verse 6

אשר כמהו, אשר על כמהו, על עבד כמהו, או כמהועל הקול:
לא תוסף, על הצעקה:

Verse 7

לא יחרץ כלב, פירושו לפי המקום, ויש אומרי' שהוא מגזרת אתה חרצת, והטעם האות הדומה לוי"ו שיחרץ בלשונו:

Verse 8

Verse 9

ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה, טעמו וכבר אמר השם בתחלה למשה לא ישמע אליכם, ומשה ואהרו עשו, ויחזק ה' את לב פרעה עד שעשו כל המופתים שצום השם:

Chapter 12

Verse 1

Verse 2

החדש הזה לכם ראש חדשים, כבר הזכרתי בתחלת פירוש התורה שקביעות השנה גם החדש לבית דין היה, ועתה בגלות נסמוך על מעשה בית דין, והוא העבור, ובפרשת בהר סיני אאריך מעט:

Verse 3

בעשור, יום נבחר והוא לשילוש, וכן בחדש השביעי כי חצי זה כמו זה:

Verse 4

שה לבית אבות, אם הם מעטים, ושה לבית, אם הם רבים, ובפרשת עכן יקרב לבתים, ואם היו אנשי הבית מעט ולא יכלו לאכול שה תמים:
במכסת, חלק, וכן המכס לה', ושניהם מפעלי הכפל:

Verse 5

תמים, שלא יהיה בו מום, גם זה יקרא מן העזים, כי כן כתוב שה כשבים ושה עזים:

Verse 6

למשמרת, שישמרנו כל אחד בביתו:
ודע כי בין הערבים הוא על שני דרכים, האחד מעת שתחשך השמים עד עת סוד האור הנראה בעבים וזאת העת שעה ושליש שעה, גם יקרא זה העת ערב, כי כן כתוב בפסח שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש, גם כן כתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים, וכתוב אחר יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר, וכן עולת תמיד כתוב תעשה בין הערבים, וכתוב עולות לה' לבקר ולערב וכן כתוב בין הערבים תאכלו בשר, גם שם כתוב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול, והדרך השני להיות פירוש בין הערבים בפסח מעת שתבא השמש אל תחלת פאת מערב. ומעתיקי התורה אמרו שהלכה למשה שבין הערבים בפסח הוא הדרך השני, והוא האמת ואין בו ספק. ותעו האומרים כי יש ערב שלישית בעבור שמצאו עד הערב השלישית, ואיננו כן, רק יסתר בשדה זאת הערב, גם ערב מחר עד הערב השלישית, והעד שאמר הנה חדש מחר, והנה ערב אחת טרם מחר, ולא דבר שאול מחרכלום, וממחרת החדש יצא יהונתן:

Verse 7

על שני המזוזות, של פתח הבית:
ועל המשקוף, כדמות חלון, הוא כמו חלוני שקופים, שיכנס ממנו האור, וטעם על הבתים אשר אתם שם, כי כן צוו שלא יצאו ממנו עד בקר. ויש אומרים כי טעם זה הדם שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא. ויש אומרים שהוא סימן למלאך העובר הנקרא משחית, כדרך והתוית תיו, והענין כי דבר המערכת לא יסור כי אם בתת כופר, וזה סוד גדול, על כן אמר משה פן יפגענו בדבר או בחרב:

Verse 8

על מרורים, היה נראה פירושו שיאכלו אותו על מנהג אנשי מצרים שיש להם תמיד על שלחנם מרורים, ואחר שהעתיקו לנו הקדמונים פי' מרורים, נשענו עליהם כאשר עשינו בכל המצות:

Verse 9

אל תאכלו ממנו נא, יש אומרים שבור מגז' הניא אביה אותה בדרך רחוקה, והמתרגם ארמית אמר חי, והוא האמתי, ויחסר מלת כמו, כאלו אמר אל תאכלו ממנו כמו עתה, כי פי' נא בכל המקרא כמו עתה על דעתי, ואלו הי' לשון בקשה, מה טעם דבר נא באזני העם, שמע נא בן אחיטוב, אוי נא לנו, הנה נא זקנתי, ורבים כאלה, ומלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה, כמו ה' אל בקצפך תוכיחני, ולא בשל, והוא שם התואר, ואחר פירש זה הבשל שיהיה מבושל במים:
על כרעיו, עם, וכן ויבאו האנשים על הנשים:

Verse 10

Verse 11

מתניכם חגורים, בעבור היותם נכונים לצאת:
פסח הוא, יש שמות במצות, כאשר יקרא הבא על האשם אשם, וזה המועד נקרא פסח בעבור שפסח ה' על בתי ישראל, ופי' פסח על דעת רבים כמו חמל, וכן פסוח והמליט, ובעבור היות המשחית נוגף בית המצרי ולא יגוף בית הישראלי נקרא פסח, והוא מגז' אתם פוסחים, והוא פסח:

Verse 12

ובכל אלהי מצרים, יש אומרים שכעסו מצרים על אלהיהם במכת בכוריהם והשחיתו מצבותיהם. ואחר שאמר השם זה ידענו כי כן היה ואם לא פורש ורבים כאלה:

Verse 13

והיה הדם לכם לאות, כמו למופת כי בעבורו תנצלו:

Verse 14

והיה היום הזה, אחר שאמר בלילה הזה שהוא יום חמשה עשר אמר כי היום הזה שאמרתי לכם, ואע"פ שאמר הזה קודם אותו היום, כן דרך המקרא, ולא צוה לשמור חג המצות עתה במצרים גם לא במדבר כי אין להם לחם, רק שמרו חג הפסח לבדו כאשר עשו במצרים, על כן אמר יהיה יום שלכם זכרון לדורותיכם, כי ביום ט"ו מניסן הלכו בדרך והוא יום מקרא קדש, על כן אמר הכתוב עגות מצות כי לא חמץ, ואלו התמהמהו אכלו חמץ, ואכילת מצות היום זכר כי כן עשו אבותינו, והאוכל חמץ כאלו יכחיש צאת אבותינו ממצרים, על כן עליו כרת בידי שמים כמו העושה מלאכה בשבת כאלו מכחיש שביתת השם ביום השביעי, ואל יקשה עליך על מצות ומרורים, כי מצות אכילת הפסח עם מצות ומרורים עד חצי הלילה, והעד דבר מצרים, ובעבור שהעתיקו קדמונינו ששחיטת הפסח משעת נגוע השמש אל תחלת צד מערב, הנה החמץ אסור מחצי יום ארבעה עשר, ואמרו אך חלק בדרך אסמכתא:

Verse 15

ביום הראשון, דבק עם כל אוכל חמץ ואם הוא רחוק, ותחלת יום הראשון כאשר פירש בארבעה עשר יום לחדש בערב עד יום השביעי עד סוף היום:

Verse 16

Verse 17

הוצאתי את צבאותיכם, עבר תחת עתיד, וכן היתה לי עדנה, ודרך אחרת כי כל דבר נגזר שהוא בלא תנאי דרך נביאים לדבר דבר עתיד בלשון עבר, או זאת הפרשה מוקדמת:

Verse 18

Verse 19

ובפסוק שבעת ימים מצות תאכלו אמר כי יש כרת על כל אוכל חמץ, ובפסוק שבעת. ימים שאור אמר כן על אוכל מחמצת, ואין לנו צורך לדקדק על מלת מחמצת כי אנחנו מאמינים בדברי קדמונינו ז"ל, והוסיף פה בגר ובאזרח הארץ ושניהם ישראלים שלא יאמר הגר לא יכולתי לעשות מצות, ועל דעתי שהוא גר תושב מתיהד, ואילו היינו

רודפים אחר מה שידמה לנו כפי דעתנו בכתוב ולא נסמוך על ההעתקה, הנה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות ולא הזכיר ימים שבעה, אם כן לא נאכל חמץ לעולם, וטעם זה הפסוק להוסיף בכל מושבותיכם שהיא מצוה בכל מקום אַחַר המדבר:

Verse 20

Verse 21

ויקרא משה לכל זקני ישראל, ואמר להם כל אשר צוהו השם מתחלה בעשור לחדש הזה, והזקנים אמרו כן אל כל ישראל:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

ושמרתם את הדבר הזה, אלו היו המצות לפי הנראה לנו יורה זה הכתוב כי לעולם צוה השם לקחת אגדת אזוב, רק קדמונינו העתיקו כי ושמרתם את הדבר הזה על מצות ושחטו הפסח, ושי"ן ושחטו פתוח בעבור שהוא לשון צווי, ושחטו אותו קמוץ כמשפט, כי שי"ן הפתוח היה ראוי להשבר בחר"ק כמו משכו, לולי שמשפט אות הגרון להרחיב מה שיש לפניו כמו בחרו לכם:

Verse 25

Verse 26

Verse 27

ויקד העם, לשם או לשלוחיו:

Verse 28

Verse 29

Verse 30

כי אין בית, על הרוב ידבר הכתוב:

Verse 31

Verse 32

וברכתם גם אותי, שתתפללו עלי בעת זבחכם:

Verse 33

וטעם כי אמרו כלנו מתים, הוא פי' פן יפגענו בדבר ועתה נתברר להם:

Verse 34

Verse 35

Verse 36

וישאילום, פועל יוצא לשני פעולים, שהיו המצרים מפייסי' לישראל שישאלו מהם, וכבר פירשתי הטעם:

Verse 37

סכותה, אל סכות:
הגברים, הם הזכרים:
לבד מטף, שהיו פחות מעשרים שנה:

Verse 38

ערב רב, ממצרים שהתערבו עמם מגז' ויתערבו בגוים, והם האספסוף:

Verse 39

כי לא חמץ, פועל עבר כמו כי זקן יצחק:

Verse 40

ומושב בני ישראל, תרגמו הזקנים אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות, ויש או' כי ארץ כנען בימים ההם תחת יד מלך מצרים היתה, והם צריכים ראיה. והגאון אמר כי פירושו עד סוף שלשים וארבע מאות שנה, וזה החשבון מיום צאת אברהם מאור כשדים, ואנחנו נדע באמת כי לא עמדו ישראל במצרים מיום רדת יעקב עד צאתם זה המספר, וזה לנו האות כי הנה קהת מיורדי מצרים היה, ואם חשבנו שהיה בן חדש ויהי אחיו מררי בן אם אחרת ונאמר כי הוליד קהת את עמרם בשעת מותו, גם כן עמרם עם משה, והנה חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה ושני עמרם מאה ושבע ושלשים ומשה בן שמונים שנה והנה חסרו שמונים, וכאשר הסתכלנו במקרא נמצא כאלה רבות. והנה אמר הנביא ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים וזה היה במלכות אחז, ואם נאמר כי בתחלת מלכותו היתה הנבואה הזאת, הנה כל מלכות אחז שש עשרה ובשנת שש לחזקיה גלתה שומרון ותחלת החשבון היה מיום הרעש, ובספר מלכים ובדברי הימים כאלה רבות, ולא ארצה להאריך כי הייתי מביא ראיות מהכתוב, כי מה שהעתיקו לנו חכמינו שגלות מצרים היתה מאתים ועשר שנים כן הוא, ודי לנו העתקתם כי היא הראיה הגמורה ותוספת שלשים שנה על קץ אברהם מיום צאתו מארצו, וכן הפי' שאמר השם לאברהם אבינו ארבע מאות שנה עד סוף ארבע מאות מהיום, וזה הפירוש של הגאון נכון הוא, גם הוא אמר אין לנו' צורך שנאמר כי אברהם ויצחק נקראו בני ישראל:

Verse 41

Verse 42

ליל שמורים הוא לה', ובעבור שהשם שמרם חייבין הן ישראל לשמור זה הלילה, והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרש אותו מטעם שומרי החומות, ויש להם עד הכתוב בהגדה שאומרים:

Verse 43

Verse 44

Verse 45

Verse 46

בבית אחד יאכל, שיתחברו כלם על אכילת הפסח במקום אחד:

Verse 47

וטעם כל עדת ישראל שהכל חייבין לעשותו:

Verse 48

Verse 49

ויתכן להיות פירוש בגר ובאזרח הארץ על גר צדק שנכנס בברית, והוא הנכון בעיני.

Verse 50

Verse 51

וטעם ויהי בעצם היום הזה דבק עם הבא אחריו והוא

Chapter 13

Verse 1

Verse 2

קדש לי כל בכור, כי כן כתוב כי לי כל בכור וגו' ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי, ואחר שיצאה הגזרה על כל בכור במצרים באדם ובבהמה ולא מתו בכורי ישראל הם חייבים לפדות נפשם לתת כפרם לכבוד השם שפדם:

Verse 3

Verse 4

וטעם בחדש האביב שיעשו אותו בימי אביב כאשר אמר על חג עצרת חג הקציר, ואם זה הראשון נעשה בימי אֲביב השעורים לעולם השני יהיה בימי תחלת קציר חטים, אז יבא חג סכות באסיף, וכל זה דברי קבלה כאשר הזכרתי בתחלה:

Verse 5

והיה כי יביאך ה', זה הכתוב והיה היום הזה לכם לזכרון כי הנה מועד הפסח תלוי בבא אל הארץ, והטעם כי אנשי המדבר לא צוו לשמור המועדים:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

בעבור זה, אמר ר' יונה המדקדק נ"ע שהוא הפוך וכן היה ראוי להיות זה בעבור עשה ה' לי, וכפי דעתי שאין לנו צורך להפך וכן פירושו ועבדת את העבודה הזאת היא עבודת הפסח ותאמר לבנך כי בעבור זאת העבודה שעשיתי עשה לי האות שעשה עד שיצאתי ממצרים:

Verse 9

והיה לך לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך, יתכן על ב' פירושים, האחד על דרך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך, ויהי טעם לאות כמו סימן, ומהו שיהיה לאות ולזכרון, הוא כי בידחזקה, שתשמור כן בלבך ולבנך, וכן הכתוב השני והיה לך לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך, והוא כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים, ומלת טטפת זרה במקרא, ויש אומרים מטעם הטף אל דרום, והפירוש השני להיותו כמשמעו לעשות תפלין של יד ושל ראש, ובעבור שהעתיקו כן חכמינו ז"ל בטל הפירוש הראשון, כי אין עליו עדים נאמנים כמו שיש לפירוש השני:

Verse 10

וכן ושמרת את החקה הזאת למועדה נכון היה להיותו דבק עם עבודת הפסח גם הוא נכון עם הקרוב אליו, ואנחנו נסמוך על הקבלה:

Verse 11

והנה אמר בתחלה קדש לי כל בכור, והטעם להיותם קדושים להעלות העולות, והם היו הכהנים הנגשים אל ה', גם ושבעים מזקני ישראל מהבכורים, ונערי בני ישראל מבחורי הבכורים, גם בהמותם היו נבדלות ונכרות, והם בכורי הבהמה, ובפרשה האחרת צוה ה' בבואך אל הארץ תעביר ממך כל פטר רחם, והטעם תעבירנו ממך אל עבד ה':

Verse 12

וטעם פטר פתח, והטעם תחלת שפתח הרחם ויצא, והוא מטעם כי לא פטר עֶגֶר, ומצאנו שֶגר אלפיך, כמו חדר בחדר, ובֶדר משכבך, וטעם שגר כמו עדר, והנה פירש שכל פטר רחם הוא לשם, ואם הפטר בעדר צאן ובקר הוא להשם, ואם פטר רחם בבהמה טמאה כמו חמור תפדה בשה, גם בכור אדם תפדה. והנה אנחנו צריכין לדעת פדיום הבן כמה הוא, ולא נוכל לדעתו מהכתוב כי אם מדברי הקבלה:

Verse 13

וערפתו, יש אומרים תכתוב על ערפו קדש, וזה רחוק, רק האמת כאשר פירשו מעתיקי הדת שיסור ערפו, וכן וערפו שם את העגלה, וקרוב אליהם הוא יערף מזבחותם:

Verse 14

Verse 15

כל פטר רחם הזכרים, מהמין הראוי לזבוח לשם:

Verse 16

Verse 17

ויהי בשלח פרעה, אע"פ שהכתוב ידבר על דרך בן אדם פן ינחם העם ידע השם שינחם, וטעם כי קרוב הוא שידוע כי בין ארץ מצרים על הדרך הישרה ובין ארץ כנען עשרה ימים, והנה לא ראו מלחמה והיו עבדים תחת יד אחרים, והנה כאשר יצא פרעה אחריהם אין בהם מרים יד, גם עמלק יצא על ישראל במתי מעטויזנב אחריו והי' נחלש מפניו לולי משה בחירו:

Verse 18

וטעם ויסב שהוליכם על דרך הסבוב, והוא הרחוק, ודרך המדבר מושך עצמו ואחר עמו, כמו הספר המקנה, היין החמה, וכן הוא דרך המדבר מדבר ים סוף, וסוף שם מקום, ויש אומרים שנקרא כן בעבור שיש סביביו סוף כטעם ותשם בסוף, ואחרים אמרו שהוא מגזר' סוף דבר, כי הוא סוף העולם, והוא ים אוקינוס, וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים, וים ספרד גדול ממנו:
וחמושים, חגורי חומש, מגז' ויכהו שם על החומש, ויש או' כי טעמו הצלע החמשית וכן חלוצים תעברו, חגורי חלצים, והעד הנאמן אתם תעברו חמושים. ודרש שעלו אחד מחמש מאות דבר יחיד הוא ועליו מחלוקת ואיננו קבלה כלל, ודי לנו הצער שאנחנו בו עם חכמי ישמעאל שהם אומרים איך יתכן מחמשים וחמשה זכרים שיולידו במאתים ועשר שנים שש מאות אלף זכרים מבן עשרים, והנה היו כפל הכפל עם הטף והנשים, כי לא חשבו יעקב ובניו כי לא הולידו במצרים עוד, כי לא מצאנו יחוש רק אל היורדים מצרימה ולא ספרו הבנות, ותשובתנו כי הנה יעקב לבדו הוליד בארבעים שנה ושש שנים ס"ט בנים ובני בנים ועל זה המספר יכפלו כפלי כפלים מהמספר הכתוב, אז השיבו לנו עוד, כי יעקב ובניו לא הולידו נקבות כי אם שתים, וזה היה במעשה נס, ואל תספור כן ליורדי מצרים, ועוד שיעקב היו לו ארבע נשים, ומי תנו לנו שלשה עשר זכרים יבאר שכן היו לכל אחד מבני בניו, גם אנחנו השיבונו בין בנים ובני בנים בארבעים ושש שנים, והנה יהיו יותר מן שבע מאות ובסוף תשעים ושנים יהיו ט' אלפים וג' מאות, ובסוף קפ"ב יהיו יותר מאלף אלפים ות"ק אלף ועוד לא הגענו למאתים ועשר שנים, גם יתנו לנו עשרה בארבעים ושש שנים ויספיקו, ועוד כי הכתוב אומר על מכת ערוב ושמתי פדות בין עמי ובין עמך, ואמר בספר תהלות ישלח בם ערוב ויאכלם, והנה במכה שאכלה מצרים נמלט ישראל, גם מת רוב מקנה מצרים בדבר וממקנה בני ישראל לא מת אחד, ובמכת בכורים לא מת בישראל אחד, ובמכת חשך כתיב ולכל בניישראל היה אור, והנה במכות שמתו בהם המצרים לא מתו ישראלים ואף כי במכה שלא מת מצרי ממנה, ואיך מתו כל ישראל בחשך עד שלא נשאר מהם רק חלק מחמש מאות, והנה לא היה לישראל אור במושבותם רק מחשכי דֶבר ואפלות מות, ואחר שלא נשאר כי אם חלק קטן מעם רב הנה לא היתה גאולה לישראל כי אם רעה חולה, וזה הפך הכתוב, והכלל דרש הוא ואין לסמוך עליו, אולי שאמרו בתחלה היה לו סוד:

Verse 19

וטעם ויקח משה בפ' וישמע:

Verse 20

Verse 21

וה' הולך לפניהם יומם, אעפ"י שהכתוב אומר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, על יד מלאך הוציאם, וכן כתוב וישלח מלאך ויוציאנו משם, וכן וה' הולך לפניהם הוא המלאך, ונאמר על השם כי הוא שלוחו ובצור השם, ויש חסרי דעת יתמהו, ולמה לא יפקחו עיניהם ויקראו אחר כן ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ובנסוע המלאך כן נסע הענן ושב מאחריהם, וזה הענן הוא הכתוב לא ימיש עמוד הענן:
לנחותם, נפתח הלמ"ד להורות על הבנין הכבד, והשלם להנחותם, וכן ולנפיל ירך.
ויש בקדמונים שאמרו ששבעה עננים היו, ולפי דעתי שהם שנים לבדם, גם יתכן להיותו אחד, וזה פירושו בעמוד ענן יומם לפניהם להראותם איזה דרך ילכו גם יגן בו עליהם וזה טעם פרש ענן למסך:
ולילה בעמוד אש להאיר להם, יתכן היות עמוד בתוך עמוד ענן בלילה, כטעם ואש תהיה לילה בו:
וטעם ללכת יומם ולילה, שהלכו תמיד:

Verse 22

וטעם לא ימיש, לא יסיר, והוא שב אל השם הנכבד הנזכר למעלה כי ימיש פועל יוצא, ואלה העננים אם הם שנים היו עם ישראל עד שעברו את הים, ונפסקו מהם על דעתי כי אין צורך ללכת בלילה אחר שנטבע פרעה וחילו בים, וזה טעם ויסע משה את ישראל מים סוף במצות השם עד המסע החמישי, שהוא מדבר סיני, ושם עשו המשכן ועליו שכן הענן ובהעלותו יסעו בני ישראל, ואלו היה הענן על ישראל במדבר סיני מה טעם הנה אנכי בא אליך בעב הענן:

Chapter 14

Verse 1

Verse 2

לפני פי החירות בין מגדול, לפני בעל צפון, שמות מקומות נכחו, שבור אולי שני משקלים הם:

Verse 3

וטעם וישובו ששבו לאחור עד שישמע פרעה כן ויאמר בעבור בני ישראל נבוכים הם, ולמ"ד לבני ישראל כמו פן יאמרו לי:
נבוכים, היה ראוי להיותו בחול"ם כמו נכונים. יש אומרים כי בעל צפון צורה היתה עשויה בשעות שלא יוכל עבד לברוח על כן אמר סגר עליהם, כי חשב פרעה שסגר עליהם, ולפי דעתי בעבור שאמרו לו דרך שלשת ימים ואחר הליכתם חזרו ללכת אל מקום אחר וזה טעם וישובו הוגד הדבר לפרעה ואמר בודאי לא הלכו לזבוח, רק נבוכים הם לא ידעו איזה הדרך יברחו, כי הנה המדבר סגר עליהם, ואלו הלכו לזבוח למה היו שבים ועדיין לא זבחו:

Verse 4

Verse 5

כי ברח העם, כבר פירשתיו:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

ובני ישראל יוצאים ביד רמה, לא יצאו כדמות בורחים והשואל למה צוה השם לישראל
לשוב, אין לנו להרהר ולא לחפש, ואם כן יאמר לנו למה אמר השם ובאת מאחריהם,
והלא יכול להראות גבורתו, ולמה כשמעך את קול הצעדה, והוא סוד גדול:

Verse 9

כל סוס רכב פרעה, פירושו ככתוב בספר מלכים כי ארבעה סוסים מנהגים הרכב, כי
רכב ומרכבה אחד הוא:
ופרשיו, רוכבי הסוסים:
וחילו, רגלים:

Verse 10

ופרעה הקריב, מחנהו:

Verse 11

המבלי אין, שנים לאוין והאחד יספיק רק הוא דבר צחות בלשון, (אך) הרק אך
במשה, ואף ע"פ שלא מצאנו כתוב מתי אמרו לו ישראל כן, ידענו כי כן היה, כי
דברים רבים ידענום מאחריתם:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

ילחם לכם, בשבילכם, כי כל מלחמה ולמ"ד אחריה היא לעזר, על כן פי' ר' משה
הכהן הספרדי נ"ע כי רבים לוחמים לי בשבילי, וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל
המושכים:
וטעם ואתם תחרישון, בעבור שהיו צועקים כי כן כתוב ויצעקו:

Verse 15

מה תצעק אלי, יתכן שהי' הנביא צועק, או זה דבור בעבור ישראל כי הוא שלוחם
ומלכם:

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

ויסע מלאך האלהים, זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו, והנה פירושו וכבר
:נסע, וכבר הראתיך כזה

Verse 20

:ויהי הענן והחשך, לצד מחנה מצרים
:ויאר את הלילה, כמשפט כל הלילות לישראל, כי בלילות נסעו

Verse 21

:ויתכן להיות פירוש ויולך ה' את הים, וכבר הוליך
:וטעם ויבקעו שלא היו נחברים רק במקום אחד עומדים גבוה כחומה ומקום אחר יבש

Verse 22

Verse 23

:וירדפו מצרים, גם הם אחר ישראל בלילה

Verse 24

ויהי באשמורת הבקר, על דעתי ששלש אשמרות הן בלילה, וזה היה באשמורת השלישית.
ויאמר הגאון אין בקר עד שתזרח השמש שנאמר ויהי בבקר כזרוח השמש, ולא דבר
נכונה, כי אלו היה כל בקר כן מה צורך היה להוסיף כזרוח, והנה ותשכב מרגלותיו
:עד הבקר, ותקם בטרם יכיר איש את רעהו
:וטעם בעמוד אש וענן, הוסיף עמוד אש
ויהם, מהפועלים השניים הנראים, הוא פועל יוצא, ויתכן להיותו מפעלי הכפל
:מהבנין הקל

Verse 25

ויסר, יש אומ' מגז' סורר, והנכון להיותו כמשמעו הסיר, והטעם שסר האופן
:מקשורו, או טעמו כאלו סר והוא נוהג בכבדות והטעם שלא יכלו לשוב לאחור

Verse 26

Verse 27

:לפנות בקר, קרוב מהבקר, וכן לפנות ערב כי אחריו וכבא השמש
:לאיתנו, לתקפו
:נסים לקראתו, הם חושבי' שינוסו שהם חוזרים ליבשה והם הולכים לקראתו
:וינער, מטעם ככה יהיה נעור והוא פועל מהבנין הכבד

Verse 28

וטעם עד אחד, אפילו אחד לא נמלט, וכן לא מת ממקנה ישראל עד אחד, והאומר
שפרעה נמלט בעבור עד דרש הוא, והעד שאמר אסף ויכסו מים צריהם אחד מהם לא
נותר, והנה אין שם עד, ועוד שהכתוב אומר ואכבדה בפרעה ברכבו ובפרשיו, והנה
ממנו החל, ועוד אמר אויב הוא פרעה ואמר אחרי כן נשפת ברוחך כסמו ים, ולמה
:אאריך והכתוב אומר ונער פרעה וחילו בים סוף

Verse 29

וטעם להזכיר ובני ישראל הלכו ביבשה פעם שנית, שעשה השם פלא בתוך פלא, כי זה עובר ביבשה וזה טובע, וזה קרוב מזה בים אחד, כי ישראל היו רבים, ויש רבים מהם שכבר עבר בעת טבוע מצרים, ויש מהם שהיו אז עוברים, ויש ממצרים שהשליכם הים אל שפתו אחר שמתו, ויש שצללו כעופרת ובלעתם הארץ למטה מהים:

Chapter 15

Verse 1

אז ישיר משה, עתיד תחת עבר, ועל דעתי שהוא הזמן האמצעי ואין בלשון הקדש סימן עליו על כן יאמרו בלשון עבר ועתיד, כמו בשתים יכסה פניו, וינועו אמות הספים, וכן אז ישירמשה ויאמרו, ומשה חבר השירה וישראל עונים:
כי גאה גאה, שהראה גאותו שהשליך הסוס שיש לו גבורה, כטעם התתן לסוס גבורה, עם רוכבו בים, וטעם רמה כמו חץ:

Verse 2

עזי וזמרת, אמר ר' משה הכהן הספרדי כי נקמץ וזמרת שפירושו וזמרתי, וכן אם אתן שנת לעיני, ועל דעתי שהוא סמוך, וכן הוא עזי וזמרתי, זמרת השם, והטעם בשם הזה אעוז ואותו אזכור כי היה לי לישועה:
זה אלי ואנוהו, כדברי המתרגם ארמית, והטעם זה הוא אלי ואני ארצה לעשות לו נוה שידור עמי לעולם. ואמר הגאון שטעמו אֶנָוֶה אליו, וזה הפך הכתוב, זה הוא אלהי אבי ולעד ארוממהו:

Verse 3

ואומר כי הוא איש מלחמה, ופי' איש כמו בעל, והנה כתוב איש לא נעדר, והעקר כל דבר שיש לו עצם יקרא איש:
וטעם ה' שמו תמצאנו בפירוש כי שמי בקרבו:

Verse 4

וחילו, הם הרגלים:
ירה, כמו רמה:

Verse 5

השור"ק במלת יכסיומו תחת חול"ם:
במצולות, המים העמוקים, וכן ותשליכני מצולה:

Verse 6

נאדרי, היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי והימין לשון זכר ונקבה, או יהיה נאדרי תואר השם, ואמר פעמים ימינך ה' כטעם כי הנה אויביך ה', והטעם פעם אחר פעם תרעץ אויב, כטעם תשבר וכן וירעצו וירוצצו, ומלת וירצצו לעד:

Verse 7

וטעם תהרס בעבור קמיך כי הוא הפך תשלח חרונך, שהוא דומה לאש:

Verse 8

וברוח אפיך, זה ויבקעו המים ברוח קדים עזה, ונערמו מגז' ערמת חטים כמו נד, כמו קמו נד אחד, כמו חומה נוזלים, תואר המים:
קפאו תהומות, נקרשו, כמו וקפאוך על כן עמדו כחומה:

Verse 9

תמלאמו נפשי, תהיה נפשי מלאה מהם לקחת ממונם:
תורישמו, תשמידם וכן ואם לא תורישו:

Verse 10

נשפת ברוחך, זה פלא בתוך פלא, שהיו במקום אחד שתי רוחות, האחת להערים המים לעשותם ערמות עד שיעברו ישראל ביבשה, והרוח השנית מַטְבַּעַת המצרים. נשפת כמו וגם נשף בהם, ויתכן להיותם שניהם מגזרת נשף, שני שני נשפים הם, נשף אחר שקוע השמש, ונשף טרם שתזרח. ויהי פירוש נשפת שהבאת בנשף רוח:
כעופרת, ידוע, ויתכן שנקרא כן בעבור הדבק העפר בו, ויוסיף בו כאשר יטמן בעפר, הפך הזהב והכסף והברזל:

Verse 11

באלים, שם המלאכים המניעים, ובני אלים הם הככבים, וזה הסוד רמוז בסדר ואלה שמות:
נאדר, שאתה אדיר במרום, כי בקדש הוא שמי השמים, שהם קדש כנגד השמים:
נורא תהלות, טעמו שירא האדם לספר תהלותיו כי נשגבו מהכל, ונודע בעבור פלאים שהוא עושה תמיד:

Verse 12

תבלעמו, שב אל אמר אויב, והטעם כאשר ראתה הארץ ימינך ששלחת אז בלעתם כי כל דברי משה דבקים בדברי מעלה וזה טעם נטית ימינך:

Verse 13

נחית בחסדך, על דעת כל המפרשים שהוא דבר עתיד וכבר הזכרתי למה ידברו הנביאים בעבר תחת עתיד, והטעם שהשם ינחם עד שיביאם אל ירושלים שהוא נוה הקדש:
והנכון בעיני שנוה הקדש הוא הר סיני ששם יעבדו את השם ושם נתנה תורה לישראל:

Verse 14

וטעם שמעו עמים על שעיר, והזכיר פלשת ואדום ומואב בעבור שהם בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען:

Verse 15

אילי, מטעם כגבר אין איל:

Verse 16

תפול עליהם, איננו שב על יושבי כנען שהוא קרוב רק אל פלשתים ואדום ומואב, וכמהו תנה את נשי ואת ילדי, וישם דמי מלחמה בשלום, והטעם שָׂדְמו כל אלה שהם בדרך ולא ילחמו עם ישראל עד שיעברו אל ארץ כנען:
וטעם קנית, כי עבדים היו ואתה קניתם להיות לך לעבדים:

Verse 17

מכון לשבתך, רמז על הר הבית ששם תשרה השכינה:
וטעם פעלת שאתה כוננתו מקדם להיות מכון לך, ונדגש הקו"ף מקדש והם שני שמות, וטעמו כקו"ף הנח והדל"ת הדגוש, והנה זה פירוש פעלת כאשר פירשתי:

Verse 18

ה' ימלך, אז תֵּראה מלכות השם, וטעם לעולם ועד על דעת חכם ספרדי לעולם ולנראה, ואחרים אמרו שהוא כמו היודע ועד, שפירושו והעד, והטעם שהוא מלך והוא עד על כל לב שימליכנו, והנכון בעיני שהוא דרך קצרה, וכן הוא לעולם ועד עולם,

ובעבור היות הטעם באות הראשון כמו לחם֯ויין נפתח הוי"ו, ובעבור היות סוף פסוק היה העי"ן קמוץ בקמ"ץ קטן, ואם תאמר אנה מצאנועַד שאיננו סמוך הנה הוא שוכן עד, כן בא גם זה הפסוק מהשירה, והטעם שזה השם תאות לו המלוכה שעשה פלא בתוך פלא, והשיב מי הים על מצרים, גם ישראל היו אז הולכים בתוך הים ביבשה:

Verse 19

Verse 20

הנביאה אחות אהרן, יש אומרים שהיא אחותו בנבואה, אולי נקראה כן במצרים להפריש בינה ובין מי שהיא כשמה, ומעלת אהרן קודם בא משה גם היתה גדולה כאשר פירשתי, וכאשר אמרו ישראל זאת השירה כן נגנו אותה כלה כל הנשים המנגנות, וטעם ותען כמו קול ענות, או כמו ויען איוב, וענית ואמרת, ובמקומו אפרשנו:

Verse 21

מדבר שור, הוא מדבר איתם כי כן כתוב, והנה לא נכנסו ישראל בים בעבור צורך כי במדבר איתם היו, רק עד שיבא אחריהם פרעה וחילו ויטבעו בים:

Verse 22

ויסע משה, כבר פירשתיו:

Verse 23

Verse 24

Verse 25

שם שם, השם:
חק, לעם:
ושם נסהו, והעד שהוא כן ויאמר אם שמוע תשמע, כי רחוק שיהיה הדבור עם משה, ויתכן שזה החק והמשפט על דבר התלונה ושם נסהו, והטעם שהראה המקוה לישועת השם ואשר יליו עליו:

Verse 26

וטעם אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך על המסע, והישר בעיניו הוא שנטע בלב, והאזנת למצותיו, שיצוה:
ושמרת כל חקיו, שבהם נהג העולם, כל הנגעים ששמתי במצרים ואתה ראיתם לא אשימם עליך, ואל תירא מנגעים אחרים, כי אני ה' רפאתי, כאשר רפאתי המים המרים. ואנחנו לא נדע איזה עץ היה כי הכתוב לא גלהו, ואלו היו כל עצי העולם שהם ממין העץ שהשליך משה אל המים היו מושלכים במים מעוטים לא שבו מתוקים, ואף כי נחל שוטף, רק היה במצוה עליונה ופלא גדול, וכן מעשה אלישע במלח:

Verse 27

וטעם שתים עשרה עינות מים, להגיד כי המקום טוב על כן ישבו שם עשרים יום, כי בין מצרים ובעל צפון מהלך שני ימים ובא המגיד ויצא פרעה, והנה טבע באחד ועשרים יום לחדש הראשון, גם כן העתיקו קדמונינו:

Chapter 16

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, והם היו במדבר סין אעפ"י שהכתוב אומר ויסעו מאלים ויבאו כלעדת בני ישראל אל מדבר סין, לא באו מאילים כי אל מקום קרוב שהוא על ים סוף ומשם באו אל מדבר סין, וכמהו ויסעו בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים, ואנחנו ידענו כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים, לכן בעבור שלא אירע להם שום דבר בים סוף ודפקה ואלוש אחז הכתוב דרך קצרה, וכמו אלה רבים:
לחם, מאכל, גם הבשר יקרא לחם, לחם אשה, גם פרי העץ, נשחיתה עץ בלחמו, ומלת מלחמה ממנו, מקום מאכל החרב:

Verse 5

וטעם אנסנו בעבור שיצטרך אלי בכל יום. ויש אומרים על אנשים שהותירו ממנו והיוצאים בשבת ללקוט, ומזה הכתוב למדנו כי יציאת מצרים היתה יום חמישי או ששי כי יום בואם אל מדבר סין היה יום שבת בחמשה [עשר] יום, כ' מחר בבקר המטיר המן ואמר והיה ביום הששי, ופלא המן גדול מכל פלא, בעבור שעמד זה הפלא ארבעים שנה כי רובי הפלאים הם לעתם, ועשרה נסים יש בו, האחד ירידתו, והשני היותו סביב למחנה לבדו, והשלישי העתקו עמהם ממסע אל מסע, והרביעי שימס בחום השמש ולא ימס אשר לקטו, והחמישי לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר, הששי משנה ביום הששי, שביעי ולא הבאיש לילה ויום, שמיני ושני מטעמים יש לו, והוא גם התשיעי כי כן הכתוב במקום אחד אומר כטעם לשד השמן וכתוב אחר אומר כצפיחית בדבש, והנכון שהוא כצפיחית אם איננו מבושל, רק המבושל בפרור כטעם לשד השמן, בא המן, ובזכות אהרן והנס העשירי שעמד לדורות ולא הבאיש ובדרש שבזכות משה הענן, גם בזכות מרים הבאר, והנה אכלו ישראל את המן שמנה ושלשים יום אחרי מות משה, ועל דעתי כי ענן לא היה עליהם אחר עברם ים סוף, כי הענן היה על המשכן, וזה פירוש וענך עומד עליהם כי בשבילם היה עומד כדי שיעמדו ובנסוע הענן יסעו, ובעמוד אש היות נראה בענן, וכן כתוב ואש תהיה לילה בו, ודרך הבאר אין זכר בכתוב על זה ודרש יחיד הוא, כי אלו היה הפלא הזה למה לא נכתב בתורה, והכתוב אומר יבקע צורים במדבר, ובעל הדרש סמך על ותמת שם מרים וכתוב אחריו ולא היה מים, ואין זה ראיה כי הכתוב ספר שנים מאורעים ארעו במקום, ואם לא יודיעונו מי הוא שמת ברפידים שכתוב שם ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם, ועוד אפרש זה בפסוק ודברתם אל הסלע:

Verse 6

ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, והכתוב כבר אמר ויאמינו בה', וזה הטעם אחר שהאמינו רבים שלא היו יודעים האמת, ובעבור שאמרו הם למשה כי הוצאתם אותנו אולי עשיתם זה מדעת נפשכם ולא ברשותו, על כן אמר משה ערב ותראו אות כי השם הוציא אתכם ולא אנחנו מדעתנו, ובקר כן, ועוד תראו אות אחר והוא כבוד השם, ומראה, הכבוד כאש אוכלת בענן, וזה יהיה לכם לאות כי שמע הוא תלונותיכם על כן נראה כבודו לעיניכם:

Verse 7

ונחנו מה, עשינו לכם כי תלינו עלינו, וזה פועל יוצא לשנים פעולים, והוא דבר אל ראשי העם, וכן וישובו וילינו עליו.

Verse 8

וטעם ויאמר משה בתת ה', כאשר נתן השם לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע
בעבור ששמע השם שאתם מלינים עליו, אז יתברר לכם כי חטאתם כי על השם
.תלונותיכם ולא עלינו כאשר חשבתם בנפשכם

Verse 9

וכדבר משה אל אהרן לאמר קרבו אל אהל מועד, עוד אהרן מדבר והנה פנו אל המדבר
:והנה כבוד ה'

Verse 10

וטעם אל המדבר כי אהל משה חוץ למחנה היה, ונקרא אהל מועד כי שם יוועדו אליו
כל הנשיאים, וכאשר ראו הכבוד אמר משה בצווי השם שמעתי את תלונותיכם, אמר השם
:ובערב תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם, אז האמינו העם בעבור שראו הכבוד

Verse 11

Verse 12

Verse 13

:ותעל השלו, עוף, וטעם ותעל שמפאת הים הוא עולה
:ובבקר היתה שכבת הטל, נזילת הטל, או רדת, וכן נבלי שמים מי ישכיב

Verse 14

דק מחספס, יש אומרים שפירושו עגול, ולא נדע אם הסמ"ך כפול או הוא מחומש,
:והקרוב שהוא מרובע
:ככפור, כמו כפור כאפר יפזר

Verse 15

מן הוא, מטעם מן ינצרוהו וימן ה' דג גדול, כטעם זימון. והמפרשים שהוא בלשון
ישמעאל תעו כי לא יאמר כן בלשונם כי אם לאדם לבדו. ישתחקו עצמות חיוי הפושע
וכל הזונים אחריו שאמרו כי מנהג זה המן לרדת עדהיום במדבר, ואמרו כי כמהו
הוא היורד עם הטל בארץ מערב התכון הוא הנכנס במיני רפואות הנקרא תרנגכין,
ולא התבישו אלה, כי הנה כתוב כי במדבר סין ירד המן והוא מקום ישוב, ועוד כי
בארץ שני מלכי האמורי ירד המן, גם אחרי שעברו את הירדן, ואם היה דבר תולדת
למה לא ירד בשבת, ושאר הנסים הנזכרים, ועוד נתן להם עוד עדים נאמנים מכחישים
דבריהם, כי זה היורד במערב איננו יורד בכל זמן ולא על כל עלה, ואם תשים אותו
בשמש לא ימס ויעמוד ימים וחדשים ושנים ולא יבאש, ואיננו קשה שיוכל אדם לטחון
אותו, כי כן הכתוב אומר וטחנו ברחים או דכו במדוכה, וכן בפסוק ועשו אותו
:עגות, והנה איננו כאשר דמו

Verse 16

וצוה השם שלא יקח כל אחד חוץ מעומר וטעם לגלגולת על הראש שהוא דומה לגלגל,
:וכן ותרץ גלגלתו, ונרץ הגלגל, בעבור שיבאש אם היה יותר מאשר יספיק

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

וירם תולעים, יש אומרים מגזרת רמה, וטעם ויבאש וכבר בָּאַש, וכבר הראתיך כמוהו:

Verse 21

בבקר בבקר, על דעתי קודם זרוח השמש.

Verse 22

Verse 23

ומלת אפו זרה בדקדוק, אולי באה כן בעבור האל"ף. והנה אסר בפסוק הזה לאפות ולבשל ביום השבת ותחסר מלת אכלו כמנהגכם ממנו:
ואת כל העודף הניחו עד הבקר, ואנחנו לא נדע אם היו אוכלים המן פעם אחת ביום או יחלוק העומר:
וטעם שבתון שבת קדש על דעת המפרשים כמו אדמת עפר. והגאון אמר ששבתון פחות משבת, ואנחנו מצאנו שיאמר שבת שבתון הוא לכם, ולפי דעתי שפי' שבתון שביתה לכם, כי שבת דבק עם השם על כן יאמר בשבת שבת היא לה', ובשנת השמיטה שבת בעבור שהיא דומה ליום השבת, כי היא שביעית, גם נקרא צום העשור כן בעבור היותו בחדש השביעי, והאות שתמצא על סכות ויום תרועה כן בעבור החדש:

Verse 24

Verse 25

Verse 26

וטעם שבת לא יהיה בו, על המן ישוב:

Verse 27

Verse 28

Verse 29

שבו איש תחתיו, צריכין אנו לדברי קבלה לדעת פירוש תחתיו, גם ממקומו, וכן מה שאמר ישעי' אם תשיב משבת רגלך כמה הוא, ומה הוא מצא חפץ, ואיזה דבור אסור ואיזה הוא מותר, וכל זה מפורש אצלנו בתלמודנו והשם יכפיל שכר הקדמונים שהסירו כל ספק והעמידו כל דבר על מתכונתו ועל דרך הפשט שמצות שבו איש תחתיו שלא יצאו ללקט כאשר עשו:

Verse 30

וטעם וישבתו שלא נמצא אחר כן מחלל שבת חוץ מן המקוששׁ שהזכיר:

Verse 31

כזרע גד, פירושו ידוע, ויש אומ' חרדל מגז' גידין מלשון מרירות, ואנכי לא ידעתי. ויאמר הגאון כי פירוש כצפיחית רקיק לחם עם דבש ויפה פירש:

Verse 32

Verse 33

צנצנת אחת היא במקרא כדברי המתרגם ארמית, וזה הדבר צוה השם אחר שנעשה המשכן, כי כן כתוב לפני ה' גם לפני העדות שהם הלוחות, והזכיר זה הדבר להזכיר במקום אחד נסי המן:

Verse 34

Verse 35

עד באם אל ארץ נושבת, יהיה זה כי כל ישראל אכלו את המן כי אין להם לחם אחר עד שבאו למלכות מלכי האמורי, וזה טעם עד באם אל ארץ נושבת, אז היה מישראל שהיה אוכל לחם הארץ, ויש מהם שהוא אוכל את המן עד שבאו אל ערבות ירחו בגלגל ומצאו תבואה חדשה אז פסק המן:

Verse 36

והטעם והעמר עשירית האיפה מאכל איש אחד:

Chapter 17

Verse 1

וטעם למסעיהם בעבור היות רפידים ממדבר סין מסע שלישי:

Verse 2

וירב, מהבנין הכבד הנוסף. ולפי דעתי שישראל התחלקו לשני חלקים, החלק האחד אין להם מים והם אנשי המריבה עם משה, והחלק השני יש להם בכליהם שהביאו מאלוש והיו מנסים השם כי כן כתוב היש ה' בקרבנו אם אין:

Verse 3

וטעם ויצמא שם כאשר הראתיך רבים וכן פירושו וכאשר צמא שם העם למים והלינו על משה צעק משה אל השם. ויש אומרי' כי בעבור שאמר משה עוד מעט וסקלוני השיבו השם עבור לפני העם. והנכון בעיני שטעם עבור שיעשה זה בפרהסיא ויודיעם הסוד, וזה המקום היה קרוב מהר סיני והוא הצור שהכה:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

ויבא עמלק, הוא היושב בארץ הנגב:

Verse 9

אנשים, אנשי מלחמה:
מחר, דבק עם הֶלָחם ועם אנכי נצב, על דעתי כי זאת הגבעה היא הצור שהכה והוא הר סיני ואל יקשה עליך שאמר הכתוב שנסעו מרפידים ובאו אל מדבר סיני, כי מחנה גדול הי', וראש מסע שני בסוף מסע ראשון או קרוב ממנו, או הר סיני קרוב משניהם:

Verse 10

Verse 11

זה שהרים משה ידו במצוה עליונה כאשר נטה יהושע ידו בכידון. ויש או' שפרש ידיו דרך תפלה:

Verse 12

כבדים, הנה יד לשון זכר, וכן והנה בו מגלת ספר. וידיו הם זקנים מהזקנה, גם אין בעולם גבור שיוכל להרים ידיו שתי שעות ואף כי עד בא השמש, ולמה זה ידוע מדבר התולדת:
ויהי ידיו אמונה, שם מקום שם התואר, כי האחד לזכר לא אמון בם, ורבים כי פסו אמונים, והעד שהוא כנגד כי גמר חסיד, וכן הוא ויהי כל אחד מידיו אמונה קיימת בהרמה ולא נחה, וכן רחל מבכה על בניה כי איננו, הטעם אין כל אחד ואחד ורבים כן:

Verse 13

ויחלש, פועל יוצא ונמצא עומד וגבר ימות ויחלש, ושניהם מבנין אחד, ואין ביניהם רק שהאחד על משקל פעל והשני על משקל פעול:

Verse 14

ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר, זאת הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בַּספר בפתחות הבי"ת והטעם ספר תורה, או ספר אחר היה להם יִקָרא ספר מלחמות השם:

Verse 15

ויבן משה מזבח, ברפידים. וטעם ושים באזני יהושע, בעבור שהוא יביא העם אל הארץ:
ושם המזבח קראו משה ה' נסי בעבור שהראה השם נס במקום רפידים, וכן ויקרא למקום אל בית אל. והגאון אמר שהוא ויקרא שמו השם, זה הוא מקום הנס שעשיתי,

וכן אמר ה' צדקנו, השם הוא צדקנו, ושם העיר מיום ה' שמה, אמר שהוא דבוק, וכל זה איננו שוה, כי זה הפך האמת:

Verse 16

כי יד, יש או' מי שתהי' ידו בתחלה על כסא ה' יעשה מלחמה בעמלק, וכסא השם מלכות ישראל, וכן כתוב על שלמה על כסא ה', וזאת מצוה, ורמז על שאול בחיר השם, ודרך המתרגם ארמית ידועה, והוא הנכון, כי טעם יד כמו כי אשא אל שמים ידי, וירם ימינו ושמאלו אל השמים, וזה רמז בנשיאת היד לשמים, כי כאשר השמים עומדים כן יעמד זה הדבור, וכסא השם לעולם קיים, וכן כתוב נכון כסאך מאז:

Chapter 18

Verse 1

וישמע יתרו, לפי דעתי שיתרו בא אל משה אחר שנבנה המשכן, כי יש כדמות ראיות שאמר הכתוב לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים, ואמר משה בספר אלה הדברים שאמר השם למשה רב לכם שבת בהר הזה ואומר אליכם בעת ההיא ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים, ולא נוכל לומר כי התעכב יתרו עם ישראל חדשים רבים ואחר כן נתן העצה, כי הכתוב אומר ויהי ממחרת. גם יורה על יושר זה הפירוש שאמר משה לחובב שהוא לפי דעתי יתרו כאשר אפרש במקומו נוסעים אנחנו, ועוד והודעתי את חקי האלהים לא יתכן קודם מתן תורה, כי בראש חדש סיון באו אל הר סיני כי כן= כתוב בחדש השלישי, ולעולם יהיה ראש חדש כאשר יהיה כתוב חדש בלא מספר, ובפסוק ובראשי חדשיכם אפרש זה. והנה יום שני ומשה עלה אל האלהים, ואחר כן היו נכונים לשלשת ימים, וזאת הפרשה דבקה עם פרש' ויבא עמלק, להפריש בין מעשה זה וזה:

Verse 2

אחר שלוחיה, יש או' אחר ששלחה אל בית אביה מדרך מצרים, ויש אומ' שנתן לה גט, ור' ישועה אמר ששלוחיה הם דורון ומנחה, כמו שלוחים לבתו, והטעם אחר ששלחה דורנה, וזה הקרוב אלי:

Verse 3

Verse 4

ואל תתמה על הכתוב שהוא אומר אשר שם האחד גרשם ואחר כן ושם האחד אליעזר, כי כן דרך הלשון לומר פעם השני ופעם האחד, כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה, ואחר שפירשתי שאליעזר הוא הקטן והוא היה בן שמונת ימים בלכת משה ממדין אל מצרים איך יאמר ויצילני מחרב פרעה, וזה הטעם היה ראוי לבן הראשון, דע כי משה אף ע"פ שברח אל ארץ מדין היה לו פחד מפרעה, כי שלום היה בין מצרים ובין מדין, וכאשר אמר לו השם לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים, וזהו וימת מלך מצרים, אז בטח לב משה ואמר ויצילני מחרב פרעה, ותחסר מלת אמר, וכן הוא כי אמר אלהי אבי בעזרי, או יהי כי אמר אשר בפסוק הראשון מושך עצמו ואחר עמו:

Verse 5

Verse 6

ויאמר אל משה אני חותנך יתרו, במכתב:

Verse 7

ויבאו האהלה, הוא אהל משה הנקרא אהל מועד:

Verse 8

יתכן להיות תלאה מגזרת ונלאו, רע שלא יוכל אדם לסבלו:

Verse 9

ויחד יתרו, מגז' חדות ה', כטעם וישמח, והיה ראוי להיות ע"מ וירד מיעקב,
ונפתח החי"ת בעבור שהוא מהגרון ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה:

Verse 10

אשר הציל אתכם מיד מצרים, ומיד פרעה במצרים:
אשר הציל את העם מתחת יד מצרים, בבקיעת ים סוף:

Verse 11

ופירוש עתה ידעתי בפר' ואלה שמות:
כי בדבר אשר זדו עליהם, כי כל זה היה בעבור אשר זדו עליהם המצרים שהעבידום
בפרך, וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם, כאום שיעשה בזדון רצונו:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

נבול תבול, מגזר' נובלת עליה, והטעם שיפול מעצמו כנבול, עלה:
עשוהו, מלה זרה ובאה על הדקדוק השלם בלי תמורה בתי"ו:

Verse 19

איעצך, כבר הזכרתי בספ' מאזנים שבעלי היו"ד בתחלה עלי שני דרכים:
מול האלהים, מפאת השם:

Verse 20

והזהרת אתהם, מלת והזהרת מטעם כי נזהר וטעמו נשמר, אתהם שתי מלות:
ילכו בה, אשר ילכו בה, וכן כמים לים מכסים:

Verse 21

אנשי חיל, שיש להם כח לסבול, וכן אלהים ה' חילי:
יראי אלהים, שלא יצא עליהם שם רע:
אנשי אמת, שאינם כוזבים:
שונאי בצע, ממון, כמו איש בצעו, עד שלא יקבלו שחד:
שרי אלפים, יש או' כי כלם היו אלף ומאה וששים, ואחרים אמרו שהיו שמנה ושבעים
ושש מאות, ואחרים אמרו אחד עשר אלף ומאה ועשרה, ולא ארצה להאריך להזכיר
חשבון אלה כי דקדוק הלשון יכחישם:
והאמת מה שאמרו הקדמונים שהיו כל השרים שמנה ושבעים אלף ושש מאות, כי שר
האלף הוא הגדול שבהם ותחת ידו עשרה שרים משרי המאות ותחת יד שר המאה שני
שרים משרי החמשים ותחת יד שר החמשים חמשה שרים משרי העשרות. והנה הזכיר
בפרש' אלה הדברים אנשים חכמים וידועים, והנה שמינית מחנה ישראל היו חכמים:

Verse 22

Verse 23

וצוך אלהים, שתעשה זה הדבר ברשותו:
ויכלת עמוד, שם הפועל כאלו אמר לעמוד, וכמהו עמוד פתח האהל:
על מקומו, על מקום ארץ כנען, ויש אומ' שהוא אהלו, כמו אל יצא איש ממקומו,
והטעם כאשר יהיו דיינים וידינו בין אדם לחברו הכיר כל מריבה, ויהיה שלום
ביניהם, כי אתה לבדך לא תוכל לדין כי עם רב הוא, והנה לא יהיה ביניהם מוכיח,
וכלאיש יבא אל אהלו ואיננו בשלום עם חברו:

Verse 24

Verse 25

Verse 26

ישפוטו הם, בשור"ק תחת חול"ם כמו לא תעבורי מזה, ויתכן שלא הונע הפ"א בשב"א
נע בעבור היותו סוף פסוק, כי כמו מלה אחת היא עם הם:

Chapter 19

Verse 1

וטעם ביום הזה, בראש חדש:

Verse 2

ויסעו, טעמו וכבר נסעו מרפידים:

Verse 3

ומשה עלה, אחר שקראו השם מן ההר ולא עלה משה כי אם אל ההר ולא אל השמים:
לבית יעקב, יש או' הנשים, ולבני ישראל הזכרים, אם כן למה הזכיר הנשים בתחלה,
וזה המפרש לא קרא בית אהרן בית ישראל ברכו את ה', ואחרים בית יעקב הנמצאים
היום, ובני ישראל שיוולדו אחרי כן, ולמה כל זה כאלו לא ראו דברי הנביאים כי

בכפל ידברו כדי להעמיד הדברים בלב, והוא דרך צחות, גם כן עשו הקדמונים בתפלת ראש השנה:

Verse 4

ואשא אתכם, טעמו כעל כנפי נשרים, כנשר יעיר קנו, ובמקומו אפרשנו:
ואביא אתכם אלי, אל הר סיני, כטעם דרך שלשת ימים, והוא נוה הקדש, בעבור רדת השכינה בהר סיני:

Verse 5

ושמרתם את בריתי, שאכרות עמכם בהר הזה, והוא הכתוב אחר מעמד הר סיני על דעתי ויקח ספר הברית:
סגלה, דבר נחמד, כמו וסגלת מלכים:
כי לי כל הארץ, דבק עם טעם מכל העמים, ויאמר ר' יונה המדקדק כי פירושו אע"פ שלי כל הארץ, ואין צורך:

Verse 6

ממלכת כהנים, על דעתי כי כל כהן שבמקרא הוא כמו שָׂמָשׁ:
והעד וכהנו לי, וכן כהן מדין היה עובד השם כמלכי צדק, וכן ובני דוד כהנים, כי ידענו כי בני מלך גדולה יש להם רק הכתוב הודיענו שהיו עובדי השם, וטעם ממלכת כהנים שעל ידכם תראה מלכותי כאשר תהיו לי אתם שמשים. ויש אומרים אין מלכות כי אם אל השמוש לפני:

Verse 7

וישם לפניהם, בפה, ויש אומ' בספר:

Verse 8

יחדו, כמו יחיד, ומלת יחדו יחידה במקרא בדקדוקה בעבור תוספת הוי"ו והראותו:

Verse 9

בעב הענן, אמר הגאון כי מקום הענן כמו קדש קדשים, ובעב כמו קדש הקדשים, והטעם על דעת מפרשים שאמר אח"כ משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ועל דעתי שהכתוב רמז על עת מעמד הר סיני בדברו דברי הברית שהם עשרת הדברים, וכן אמרו לו דבר אתה עמנו וטעם וגם בך יאמינו, כי היו בישראל רבים על דעת חכמי הודו שאמרו שלא יתכן לדבר מי שאינו גוף עם מי שהוא בגוף ויחי, והראיה היום הזה ראינו כי ידבר:
וטעם ויגד משה, וכבר הגיד משה זה:

Verse 10

וקדשתם, שישמרו מכל טמא ומטמא, והנה קדוש אשה הוא אל תגשו אל אשה, ועוד ארמוז לך עקר גדול במקרה לילה:

Verse 11

Verse 12

והגבלת, תשים גבול בהר מסביב לעם, ואם אמר והגבלת את העם הגבול בהר, ואם אמר הגבל את ההר שוה הוא, והארכתי כל כך בעבור שאמר המבהיל שהתחלף מלה במלה, כי תחת ההר העם:
וטעם עלות בהר, השמרו לכם מעלות בהר, וכמהו בני הזהר עשות ספרים הרבה:

Verse 13

לא תגע בו יד, לא תגע יד בנוגע שלא יאמר אדם הואיל ועבר החק ונגע בו לקחתו להרגו, רק יסקל מקרוב, ואם ברח אל ההר יורוהו המורים, ובאה מלת יירה שלמה, ויתכן שעזבו היו"ד ולא החליפו בוי"ו שלא יתערב עם עתיד למען תורא:
היובל, הוא השופר שיתקעו בו בשנת היובל, והמעתיקים אמרו שפי' יובל כבש:
וטעם במשוך, המשך קול השופר כטעם תקיעה:
וטעם המה יעלו בהר, על שבעים זקנים, ואמר המה ולא אחרים:

Verse 14

Verse 15

היו נכונים לשלשת ימים, טעמו ליום השלישי, והנה לא הוסיף יום:

Verse 16

בהיות הבקר, זה האות כי יקרא גם הלילה יום, ועוד אפרשנו בפסוק לא תבערו אש:
בהיות הבקר, לפי דעתי קרוב מזרוח השמש:
קולות, הם קולות רעמים, וקול השופר הוא הפלא שאיננו בדבר התולדת:

Verse 17

לקראת האלהים, יש או' כי דבור השם קדמון, וחכמי הגאונים אומרים כי השם ברא קול, ואמר שהקול הוא מקרה צריך לגשם נברא, גם הם אומרים שהשם יברא אור וגשם לעתו בעבור הנביא. ויש אומרים בעבור שהוא דבור השם פלא ולא נוכל לדעת איך הוא, על כן אמר בבת אחת זכור ושמור, וכל זה היינו יכולים לומר לולי שהם השומעים בני אדם ואין הרגשת האזן כהרגשת העין, כי העין תראה צורות רבות בלא רגע זמן, והאזן איננה כן, כי כאשר הוא השנוי באויר כן יגע אל האזן לעולם, הראשון ראשון והאחרון אחרון, ואם אמרו שהשם הוסיף על הרגשת האזן למה לא נכתב זה הפלא בכתוב, וכלל אומר, כל המפרש פירוש ויסמוך על פלא שאיננו בתורה ולא בדברי קבלה אין פירושו אמת, גם אם מצאנו בתלמוד דברים והם דברי יחיד, לא נלמד מהם ולא נכחישם, ודעתי תדענה בפרש' ואתחנן, כי שם אבאר למה אמר לקראת האלהים, גם בא האלהים:

Verse 18

כעֻשן, עם עָשָׁן שני שמות על שני דרכים כמלת בושם שהיא על שלש דרכים:

Verse 19

משה ידבר, טעמו אע"פ שהיה קול השופר חזק וכל שומעו יחרד, וכן חרד ההר כאשר תחרד הארץ בעת הרעש, היה באותה שעה משה ידבר והשם עונהו בקול שהיה הוא לבדו שומעו לא ימנענו השופר לשומעו:

Verse 20

וירד ה', הנה הנשמה שאיננה גוף לא יאמר עליה יורדת או עולה, ואף כי אלהי הרוחות לכל בשר, רק הכתוב דבר בעבור כבוד השם:

Verse 21

פן יהרסו, הגבול שהגבלת להם לראות, והם יחשבו כי טוב הם עושים לגשת אל הכבוד לראותו מרוב אהבתם:

Verse 22

הכהנים, הם הבכורים. וטעם הנגשים אל ה' כי הי' הגבול סביב להר ובגבול הבכורים ואחריהם ראשי השבטי', ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרי' ואחריה' כל

ישראל הזכרי' שהם בני מצוה ואחריהם הטף ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים, וזה למדנו מהברית השנית שכרת עם ישראל כמשפט הראשון בהר סיני כברית הראשונה, ולפנים מהגבול היה אהרן, ולפנים ממנו משה, כי שניהם עלו מעט מההר וכל ישראל רואים אותם. ויאמר הגאון כי שנים רבות היה מצטער לדעת פירוש לא יוכל העם לעלות, עד ששמע שיש אחד מהמלכים שלא יוכל שלוחו לומר לו מלאתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר, אז יאמר לו, ואלו היה זה הפירוש נכון למה פעם שנית ויאמר ה' אליו לך רד, ועל דעתי שהוא פירושו כמשמעו, וכן הוא, אמר השם למשה רד העד בעם ולא ידע מה צורך שיעיד בהם והוא כבר העיד בהם,, על כן אמר לא יוכל העם, אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי השם לבדו ידע כי צריכין היו ישראל שיעיד בהם פעם שנית:

Verse 23

Verse 24

וטעם ועלית אתה לפנים מהגבול אל ההר:

Verse 25

וירד משה אל העם ויאמר אליהם, פירושו שהעיד בהם ובכהנים שלא יהרסו לראות, ולא הזכיר הכתוב ויעל משה ואהרן, כי איננו צריך כי אחר שאמר לו השם שיעלו ידענו שעלו, וכתוב אנכי עומד בין ה' וביניכם:

Chapter 20

Verse 1

מספר עשרת הדברים על דעת כל המפרשים שהראשון הוא דבור אנכי והשני לא יהיה לך ואני אגלה לך דעתי בפ' ואתחנן. ואלה הדברים כלם לאוין חוץ מהדבור הראשון והחמישי, כי עקר הרביעי לא תעשה כל מלאכה. וטעם זה הדבור הראשון שתהיה אמונתו בלבו ויאמין כי הוא, וזה טעם אנכי, ויהי' אלהיו שיעבדהו, כי הוא הוציאו מארץ מצרים, ודבור אנכי הוא השרש, והטעם שישימנו לו לאלהים דבק בו, וכן שיודה שהוציאו ממצרים. ודבור לא יהיה לך שני בעבור שמי שישים שותף עם השם הנה הוא מודה כי יש שם, גם יש לו שותף, על כן אמרתי שדבור אנכי הוא השרש והוא כנגד העצם הנושא את התשעה המקרים, וכדמות האחד בחכמת הספירות. והדבור השלישי נשיאות השם לשוא, והנה הוא קרוב ממעלת הדבור השני ואם הוא תחתיו, וזה דרך חכמי הודו האומרים כי השם לא ידע החלקים, כי אלו היה יודע הנשבע בשם לשקר כי השם שומעו היה יראו ממנו. והדבור הרביעי שביתת יום שביעי, והוא קרוב ממעלת נשיאת השם לשוא, והטעם שחכמי יון אמרו כי לעולם השם הוא בורא, והנה כל עושה מלאכה בשבת מכחש מעשה בראשית הדבור החמשי כבוד הורים בעבור שכבודם תלוי בכבוד שמים, כי הם הולידוהו בכח השם והאכילוהו והלבישוהו, ודעה בלב נטועה שחייב אדם לתת גמול טוב למטיבים לו, על כן באלה הדבורים החמשה יש זכר השם, ובחמשה הנותרים אין שם, בעבור שאלה החמשה הם בין אדם לבורא. והחל מדבור לא תרצח שהוא להשחית הגוף, ואחר כן לא תנאף אונס בגוף, ואחר כן לא תגנוב והוא בממון, ועד שקר בפה, ולא תחמוד בלב, והוא הקל כנגד האחרים. והגאון חבר אזהרות והכניס כל המצות בכלל אלה דבר הברית, ואני אומר לך ברמז כי הדבר הקל מאמונת האדם עם בוראו קשה מכל דבר בינו ובין נברא כמהו, כי כל נברא ימות, וההפרש בשכיבה המותרת להיותה בגלוי ולא בסתר, והממון עשה יעשה לו כנפים, או לגרוע, וכל לב חומד ומתאוה חוץ מלבות ואין אדם שלא יחטא בלשונו להוסיף אמונים. וטעם דבור אנכי שידענו ויאהבנו בכל לבו וידבק בו ויהי לנגדו תמיד ולא תסור יראתו מעל פניו, וטעם לא יהיה לך אלהים אחרים שלא יאמין באומרים שמלאך הכבוד הפקיד על העולם, ולא יעשה צורות להוריד כח עליונים וטעם לא תשא בעבור שכל שם הוא מקרה ונושאו הוא המזכירו בפה, וטעם זכירת יום השבת שהוא אות כי יש לעולם תחלה, וטעם כבוד אבות שכבוד אתה עושה לשם, וטעם לא תרצח על בן אדם, שלא תשחית צורה לא מלאו ימיה עוד להתבונן למה נבראה, ולא כן הבהמות כי אין מקוה להם, וטעם לא תנאף להאניס מה שיש ברשות אחר, או ברשות העצם,

ושאינו ממינך וחוץ לתולדת ומפסיד הזרע וטעם לא תגנוב לב גם ממון, וטעם לא תענה שתרחק מהכזב, וטעם לא תחמוד כמו גזל ועושק ומרמה בעבור חימוד הלב, וכל המצות מבוארות הנה באר היטב במשנה בתלמוד ובתוספות:

Verse 2

וטעם מבית עבדים שהייתם כעבד דר בבית העבדות, והראיה כי כן פירושו מהיות להם עבדים:

Verse 3

וטעם על פני אחר שתדע שאנכי בראתי הכל וכבודי מלא הכל, לא יהיה לך אלהים זולתי:
וטעם על פני כמו על פני אהרן אביהם, וזה כדברי אחד מנבוני הלב אל תכעיס את אדוניך למרות את פיו והוא רואך:

Verse 4

פסל, מגזרת פסל לך, פסל אבן או עץ, או תעבוד כל תמונה כאשר היא:
אשר בשמים ממעל, הם הככבים והמזלות והמאורות:
ואשר בארץ מתחת, תבנית דגה, והוא שם כלל לכל הנולדים מהמים וגדלים בם. והנה דבור לא יהיה לך באמונת הלב, ולא תעשה פסל להיות בלבך לאלהים, גם לא תשתחוה לו אם יכריחך אדם, ולא תעשה דבר שהוא מעבודתו וטעם אל קנא כי בני האדם בראתים שיעבדוני וכן הכתוב אומר ולכבודי בראתיו, ואם הוא עזבני ועבד אחד מבריאותי הנה עשה הפך רצוני, גם אני אקח נקמה ממנו ולא אנקנו וזה טעם אל קנא, וכדרך בן אדם דבר הכתוב עד שיבינו השומעים, וכן אמר ושמתי אני את פני והכרתי אותו, גם אם היה בנו רע אפקד עון אביו עליו:

Verse 5

וטעם על רבעים, שלא אאריך להם יותר. ואין במקום הזה מה שישאל השואל איך יפקד עון אב על בן, כי הנה מפורש הוא לשונאי, כי אם היה הבן מאוהבי לא יפקד עליו עון האב, והטעם הוא שהשם לא יאריך אפו אם יהיו עד ארבעה דורות שנאי השם כלם, ויש מהם שיכרת הראשון, גם יש השני השלישי, ואין טעם פוקד שיחבר כי אם זכירה כמו פקדתי, ואחר שיזכור כל אשר עשה האב לא יאריך לבן:

Verse 6

וטעם לאלפים, לעולם ועד, וכן טעם לאלף דור:
והעד וחסד ה' מעולם ועד עולם, והוא סוד גדול ומופלא:
לאהבי, הם יודעי השם, ואין למעלה מהם:
ולשומרי מצותי, בעבור יראתו אחריהם:

Verse 7

לשוא, האל"ף שרש כאל"ף חטא. ויתכן היות הוי"ו תחת אל"ף והאל"ף תחת ה"א מגזרת שואה ומשואה, כי אותיות יהו"א יתחלפו, ויהי טעמו דבר בטל שאין בו ממש, והטעם כשואה שאין שם ישוב, וכן וגוה מגבר יכסה. וכבר הפרישו חכמינו ז"ל בין שבועת שוא לשבועת שקר. גם יתכן שנקרא שבועה מגזרת שבעה והוא הסוד הכתוב בס' יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע. והנה המזכיר השם על דבר ולא יקימנו כאלו כחש השם, כי טעמו הזכירו כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברי, ושבועת השם בכל המקרא היא גזרה שנגזרה בלא תנאי, וטעם להזכיר בימינו וכסא כבודו ושמים העליונים, כל דבר שהוא עומד, וכן טעם בחי העולם, והנה הנשבע לשקר הוא מחלל השם, ואין אחר ע"ז קשה מהשבועה, וכאשר אמר על הדבור השני אל קנא כן אמר כי לא ינקה ה' וזאת האזהרה אלו לא היתה כתובה בתורה ידועה היא וברורה היא בדעת שהיא בלב נטועה, וחכמי הלב חייבו מיתה עליה, והשבועה על דרכים רבים, והקשה בזכירת השם הנכבד. והנה ראינו נשיאי העדה נשבעו לגבעונים והם נשבעו על תנאי שהם רחוקים, ועברו כל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה, ולא חללו הנשיאים השם, ואחר שנים רבות קרובות מארבע מאות שנה לא נקה השם את שאול שהמית את הגבעונים בעבור שנשבעו להם בני ישראל, ובאמת המיתם שאול כי כל הנמצא בנוב הרג מאיש ועד אשה, כי כן

כתוב והגבעונים היו חטבי עצים ושאבי מים בבית הכהן הגדול, והנה השם לא נקה בן שלא שמר שבועת האב, אף כי הנשבע בעצמו, וכן נשבעו שנים אנשים מרגלים לרחב והיא כנענית והחיוה בני ישראל בעבור שבועת שנים לא ידענו מי הם, ואם כדרך הדרש שהיה אחד מהם כלב לא יתכן, בעבור שהיה בימים ההם קרוב אל שמונים שנה, והכתוב כי אלה המרגלים היו נערים. והנה משה נביא הנביאים בעת התעסק כל ישראל לנצל את מצרים ועיני כל ישראל עליו אז, התעסק בעצמות יוסף בעבור שהשביע את וכל זה בעבור חומר השבועה, ודוד אמר נשבע להרע ולא ימיר, גם ,בני ישראל שלמה בנו הרג את שמעי וכן אמר לו שהשביעו בשם. והארכתי בדברים למען ראותי את בני גלותנו במלכות ישמעאל ואדום נשבעים בשם בכל רגע עד שהיה להם לחק ולא ירגישו שנשבעו ואם יוכיחם מוכיח ישבעו שלא נשבעו, והרוצח רצח פעם אחת או שתים, גם הנואף ינאף פעמים ספורות, ואלה ישבעו בכל יום ובכל רגע עד כי חדל השומע לספור כי אין מספר, ואלו לא היה בישראל רק זאת הרעה לבד היא מעכבת ביאת הגואל, והלא יעורו. משנתם אלה עורי לב כי הרוצח את אויבו השיג אל תאות נפשי להנקם, גם כן הנואף והגנב, ואלה יחללו השם חנם, והכתוב אמר כי לא ינקה:

Verse 8

וטעם זכור את יום השבת שיזכור בכל יום חשבון ימי השבוע עד שלא ישכח איזה יום השביעי שהוא חייב לקדשו. ופי' לקדשו לעשות לו מעלה יתרה על כל הימים שלא תעשה בו מלאכה כטעם קדוש השם אותו. ודברי קדמונינו לזכרו על היין גם הוא נכון בדרך אסמכתא למי שאינו נזיר, והוא במקום שימצא שם, כי איננו עובר על מצות הדר בארץ אין יין שם:

Verse 9

ששת ימים תעבד, מותר לך לעבד ואיננו מצוה:

Verse 10

וטעם הסמך שבת לשם בעבור כי בו שבת, וטעם בנך הוא הקטן, כי אם היה בר מצוההוא כמוך במצות אתה. והנה על כל ישראל לשמור בנו או בתו שהם קטנים, ולא יעזבם שיעשו בשבת מעשה שהוא אסור עליו, וכן העבד והאמה והבהמה גם הגר שהוא על דתו, והוא גר שער על זה התנאי ידור בארצך שלא יעשה מלאכה בשבת, הנה טעם כל אלה הנזכרים אתה וכל מי שהוא ברשותך, רק הפרש יש ביניהם בדין, והנה פירש למה מצות שבת:

Verse 11

ואת כל אשר בם, בשמים, כמו המאורות והככבים ובארץ כל רומש ובמים כל שורץ. וטעם על כן ברך פירשתיו בפסוק ויכלו:

Verse 12

ודרך כבוד האבות פירשוה מעתיקי התורה:
וטעם למען יאריכון ימיך שב אל האבות, כי מלת האריך מהפועלים היוצאים. והנה שכרו אתו לחיות שנים רבות, כטעם יראת ה' תוסיף ימים, ועוד שלא יגלה מהארץ הטהורה ודע כי שכר מצות עשה כפול ממצות לא תעשה, ובעונש הדבר הפוך, כי עונש מצות לא תעשה רב, כי במצות עשה יש טורח ולא כן במצות לא תעשה, רק יש לו שכר על אשר שמר את מצות אדוניו שלא רצח ונאף, ובמעשה שנים שכרים, זה האחד, והשני שכר על טרחו, ומה יקר דבר חכמינו ז"ל להביא ראי' מהדם לא תאכלנו למען ייטב לך:

Verse 13

לא תרצח, והנה אנחנו צריכים לקבלה, בעבור שלא הזכיר בכתוב עם דבור לא תרצח, גם לא תנאף גם לא תגנוב גם לא תענה ברעך, כאשר הזכיר בשנים הדבורים הנשארים והגאון הזכיר מעלות הניאוף שהם שמנה, ודבריו קרובים אל האמת:
ודקדוק לא תענה ברעך לא תענה בו ואתה עד שקר, גם יורה שאסור הוא להשכיר עד שקר, ותהיה מלת תענה יוצאה, כטעם אענה את השמים. ודבור לא תחמד עוד אפרשנו:

Verse 14

Verse 15

וכל העם רואים, רבים כמהו, כמו ראה ריח בני, אשר הבאשתם את ריחנו, ומתוק האור, וזה בעבור התחברות כל חמש הרגשות במקום אחד שהוא על המצח. וטעם וכל העם רואים שכלם ראו זה הפלא אנשים ונשים וטף. וטעם ויראו כל העם פעם שנית, כמשפט הלשון כאשר הראתיך, והטעם כאשר ראה כל העם כן אז נעו ממקומם שהיה שם כל אחד כפי מערכתו:

Verse 16

Verse 17

מלת לבעבור בשנים משרתים, וכבר מצאנום שלשה כי למבראשונה:
נסות אתכם, אם יש את נפשכם לשמוע את דברו אשר אז עניתם נעשה:
ובעבור תהיה יראתו, שתזכרו זה המעמד המופלא:

Verse 18

וטעם ויעמד העם מרחוק, וכבר הזכיר ויעמדו מרחוק, להזכיר כי הם מרוב פחדם כאשר שמעו קול השם חזרו לאחור ועמדו מרחוק, ומשה היה עושה הפך מעשיהם כי הוא היה נגש אל הערפל. ומלת ערפל מרבעת, וטעמה חשך רב ועב וטעם היות השם שם ששם חשך סתרו, כי לא יוכלו בני אדם לראותו, כי הנה השמש והוא גוף יקלו לראותו, ואף כי עושה השמש, ובפ' ואתחנן יתבאר לך זה הסוד. ואל תתמה בעבור שתמצא וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר והוא אומר כי מן השמים דברתי עמכם, וכן אמר גם משה מן השמים השמיעך את קולו כי הכבוד הוא היורד, ושמים ושמי השמים לא יכלכלוהו. וטעם כי מן השמים, אני השמעתי אתכם את קולי ממקומי, וכבר פירשתי לך למה יקרא השם היושבי בשמים, ואחר שדברתי אני עמכם פנים בפנים בלא שליח אין לכם צורך לעשות אתי אלהי כסף וזהב, כי רבים מעובדי הפסילים שהם אומרים עד היום כי זאת הצורה תליץ בעדי ותעזרני מול השם:

Verse 19

Verse 20

וטעם לא תעשו לכם אחר אתי, כי אנכי אין לי צורך שתעשו אלהי זהב, גם לכם אין צורך כי הנה דברתי אתכם בלא שליח ובלא אלהים אמצעי ביני וביניכם:

Verse 21

מזבח אדמה, וכבודי ידור עמכם ולא יזח על תנאי שתזבחו זבחים לי ולא אבקש מזבח זהב וכסף כי אם מזבח אדמה. וטעם את צאנך ואת בקרך, אלה הם המינים הקרבים על גבי המזבח:
בכל המקום אשר אזכיר את שמי, בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שם, אם תבא אל המקום הנזכר בשמי גם אני אבא אליך וברכתיך. וטעם אבא אליך כדרך בן אדם, והטעם תמצאני במקום אשר אזכיר שמי עליו, והוא מקום הכבוד:

Verse 22

ואם מזבח אבנים, אתהן הם האבנים:
גזית, הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער ורבים כמהו, לא תבנה אתהן בנין גזית, והוא מגז' על גזזי צאנו, כי גז חיש, כטעם הכרתה, רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות:

חרבך, דע כי מלת חרב שם מין על כל דבר שיעשה מהברזל לחתוך בה:
ודקדוק עליה גם ותחללה על כל אבן ואבן כמו בנות צעדה עלי שור:
והנפת, כי מנהג כורת האבן להניף ידו בגרזן לכרות מהאבן מה שהוא צריך כדי להשוותה, וסוד לא תבנה אתהן גזית אפרשנו בפרשת צו את אהרן:

Verse 23

במעלות, אחד הצדוקים פירש במעלות מגזרת ומעלה מעל בה', והוא באמת מעל בהשם שיפרש המצות כפי דעתו, גם אין לו דעת בדקדוק הלשון, כי מ"ם ומעלה מעל שרש והוא ע"מ נעל ומחברתו ונעלות בלות, או והדריך בנעלים, והנה מעלו גלה ערותו, רק פי' במעלות כמו ומעלות שבע וטעם אשר לא תגלה ערותך ידוע, על כן קומת מזבח העולה שלש אמות לא יותר, וכבר העתיקו קדמונינו ז"ל צורת הכבש וכל דבריהם אמת:

Chapter 21

Verse 1

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כמו וישם לפניהם, וזאת התורה אשר שם משה בפה או במכתב או בשניהם. וקודם שאפרש זאת הפרשה אומר בה כלל שכל מצוה ומשפט בפני עצמו עומד, גם יש כדמות סמך להדבק הפסוקים, והעקר שלא יעשה אדם חמס ויכריח מי שהוא מעט ממנו ביכולת, והחל מהאונס שהוא בגוף להעביד העבד, ואחר כן הזכיר האמה, והזכיר מכה איש בעבור שהוא צריך וכי יכה איש את עבדו, והזכיר מכה אביו ואפי' המקלל להפריש בין המוכים, והזכיר וגונב איש ומכרו בעבור העבד להפריש בין יהודי ומתיהד כאשר אפרש, והזכיר משפט עין תחת עין להפריש בין עין ישראל ועין עבד, והזכיר נגיחת השור להזכיר משפט העבד שימית, והזכיר משפט וכי' יפתח איש בור להפריש בין שור שמת בבור או נגנב, וכל זה בעבור ונמכר בגנבתו, ואחר כן הזכיר החמס בממון והחל בשדה ובכרם שהם עיקר, ואחר כן מה שהוציאה הארץ ואחר כן הבתולה שיכריחנה כי היא ,בגדיש וקמה, ושומר חנם ושומר שכר והנשאל קטנה על כן אמר וכי יפתה, והזכיר מכשפה אחריה בעבור שיבקש האוהב הנערה דברי כשפים למלאות תאותו, והזכיר הבהמה כי אין לה פה שתצעק ויושיעוההשומעים מיד השוכב, והזכיר זובח לאלהים בעבור הבתולה כטעם לזנות את בנות מואב וישתחוו לאלהיהן, ואחר כן הזכיר גר תושב כי אין עוזר לו, גם אחריו כל אלמנה ויתום, גם העני הלוה, וכתיב עבד לוה לאיש מלוה, ואחר כל אלה הזכיר החמס שיוכל אדם לעשות בסתר, כמו אלהים לא תקלל כי יפחד בגלוי ושלא יאחר תת חלב התירוש והיצהר, וכן בכור בנים ובכור בהמה ולא יאכיל טרפה ליהודי, על כן כתוב לא תאכלו בלשון רבים, ולא ישא שמע שוא כי הוא חמס בסתר, וכן לא תהיה אחרי רבים ודל ואפילו אם הוא דל, ופגיעת התועה והרובץ, ולא תטה עם הדיין ידבר, כי יוכל להטות הדין בסתר, גם עמו ידבר מדבר שקר תרחק, וכן ושחד לא תקח, וגר לא תלחץ, וטעם הזכיר שנת השמטה בעבור ואכלו אביוני עמך, וטעם ששת ,ועוד אפרשנו היטב ימים בעבור וינפש בן אמתך והגר, ואמר אחר כן ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו והעקר הדבור השני, וטעם שלש רגלים להתקבץ כל ישראל לעבודת השם, ובשמרם חג המצות יזכרו הדבור הראשון ולא יעבדו ע"ז על כן שב להזכיר הפסח, לא תשחט על חמץ, ובעבור שהזכיר שהם חייבים לבא שלש פעמים ויביאו ראיון הזכיר גם הבכורים, ובעבור גדול הגדיים בזמן הבאת הבכורים הזכיר לא תבשל גדי, ועוד אבארנו ואחר שמצאנו במשנה תורה כי ימכר לך אחיך העברי, ידענו כי גם זה שהוא עבד עברי כמהו ואין עבד כמוך, ואע"פ שהאמת הוא מה שהעתיקו חכמים שזה העבד הוא ישראלי, אזכיר דברי המכחישים, יש אומ' שעברי מבני עבר, וטעם אברם העברי כן. ויש אומ' כי נקרא כן בעבור שבא מעבר הנהר, ויש להם סמך, ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר, וכל מי שהוא מבני אברהם יקרא עברי, א"כ הישמעאלים והעמונים והמואבים והאדומי' עברים הם, ואם נסמוך אל עבר יהיו גם עברים שלשה עשר בני יקטן ואחרים אמרו שטעם עבר המדבר בלשון עבר, גם אלה אמרו כי גם הכנענים יקראו עברים כי הם מדברים בלשון העברים על שם עבר בן שם, על הזכיר בפסוק אבי כל בני עבר, ועבד היה עובד השם, ואברהם היה עברי ביחוסו ודתו, ומואב ועמון אם הם בייחוש כן לא יקראו עברים, גם כן ישמעאל כי הכתוב אמר כי ביצחק יקרא לך זרע, לא בישמעאל, גם עשו לא יקרא עברי כי אם אדום ואבי אדום, וכן אמר הנביא ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי. והנה לא תמצא בכל המקרא מלת עברי כי אם על בני יעקב, ומעלת אברהם היתה גדולה ושמו נודע בכל מקום, כי בנה

מזבחות לשם והוא קורא בשם, גם כן יצחק, ואמרו בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו וליצחק נאמר כי עצמת ממנו (עד) מאד, גם הכתוב אמר עליהם ויוכח עליהם מלכים. ומקנה רב היה לאברהם גם ליצחק גם ליעקב, וזה הדבר נשמע מסביב, וזה פירוש לאכל את העברים לחם, וטעם מארץ העברים מהארץ שידורו שם העברים, או טעמו כאשר פירשתי לך שיחשבו שהארץ להם אחר שנתנה השם בפה, והעד והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, על כן אמר משה אלהי העברים נקרא עלינו, והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב, או טעמו אלהי אלה העברים שהם ברשותך, והוא הנכון. ויש אומ' כי עברי שישוב לדת העברים, וזה לא יתכן שיקרא עברי מי שאינו מהיחש, ואלה למה לא קראו לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש, ואין יהודי מי שאינו ממשפחת יהודה, ואל יטעון טוען באיש ימיני כי נקרא על שם המלכות, ואין פירוש מתיהדים שיתיחשו אל יהודה, ואם זה העבד העברי איננו ישראלי למה יעבד שש שנים לבדם והישראלי עד שנת היובל והפרשה הסמוכה לזאת וכי ימכור איש את בתו אם היא ישראלית. ואלה השבושים ארעו לאלה בעבור האשה וילדיה, גם מלת ועבדו לעולם, ומה שמצאו כתוב בפרשה אם עבד יגח השור, והם אמרו כי הוא העבד העברי הנזכר, וחכמינו הוציאו לאור כל אלה:

Verse 2

כי תקנה, מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו, או בעצמו כי כן כתוב ונמכר לך, לולי הקבלה:
שש שנים, אפרשנו בפסוק כי משנה שכר שכיר:
לחפשי, היו"ד נוסף כיו"ד למשעי, או הלמ"ד נוסף, והוא תואר השם. וטעם חנם אם הוציא אדניו עליו אם חלה ברפואות לא יפרעם, או נזכר כן בעבור שנמכר לגר תושב יגאל בכסף, ואם נמכר לעברי בלא כסף:

Verse 3

יצא בגפו, כמו גופו, וקרוב מהם על גפי מרומי קרת, והטעם בגופו עבד ובו בא אל בית אדניו לבדו לא עם גוף אחר, בעבור שיזכיר ויצאה אשתו עמו, והזכיר אם בגפו יבא בחלקי הדברים בעבור הבא אחריו:

Verse 4

אם אדניו יתן לו אשה, זה יורה שהיא כנענית כי לא יתן אדם רק מה שהוא ברשותו, והיא אמתו מאחת האומות, ואין צורך עד שתהיה כנענית רק היא מצרית או אדומית ומן הגוים שהם סביבות ארץ כנען כי כן כתוב מהם תקנו עבד ואמה. ודע כי תבואת הזרע תשתנה בהשתנות המקומות על כן נבחרו בני אהרן לכהנת עולם ומעתיקי התורה אמרו כי לא ירצע עבד עברי אם יחסר אחד מהתנאים כמו אהבת אדניו וביתו ואשתו ובניו ויהי טוב לו עמו, וכן דבר סורר ומורה ודברם נכון:

Verse 5

Verse 6

אל האלהים, הם הדיינין והם הכהנים או השופטים שהם המלכים כי התורה ביד הכהנים, ומשנה התורה ביד המלך, ונקראו אלהים כי הם פקידי אלהים בארץ והגישו השני שב אל האלהים. ויאמר הגאון כי טעם הדלת והמזוזה להזכיר פסח מצרים שפסח השם על הפתח והוציא כל ישראל מבית עבדים, ולמה אהב זה הישראלי להיותו עבד, ואחרים אמרו כי הטעם לשמור דלת אדניו. וכפי דעתי כי טעם הרציעה להיותו נסמן, ודייני ישראל יושבים בשער המדינה ובעז יוכיח, ובן סורר, ושוכב עם נערה מאורסה, והטעם לעשות הדבר בגלוי, וכן הנרצע בדלת המדינה, ואם יטעון טוען כי אין דלת כמו שער, יוכיחו בין שנינו דלתים ובריח:
ועבדו לעולם, אמרו חכמינו כי הוא עולמו של יובל, ובפרשת הר סיני מפורש עד שנת היובל, וכן אם מת אדניו יצא חפשי כי הכתוב אומר ועבדו, והנה מצאנו וישב שם עד עולם והיה זמן קצוץ:

Verse 7

וכי ימכר איש, זה האיש ישראלי ואין משפט יציאתה לחופש כזכרים ואין צורך לפי' הגאון לא תצא לא תשב. ומשפט זאת האמה אמרו חכמינו שאדניה קנה אותה לבעול אותה בהיותה בוגרת כי הבוגרת איננה ברשות האב, וזה טעם יעדה שהיא יעודה שיקחנה לעצמו או יעודה לבנו או שיפדנה אביה או אחד ממשפחתו, וזה טעם והפדה, על כן לא הזכיר שם הפודה. ויתכן להיות והפדה פועל יוצא לשנים פעולים, וישוב אל אדניה שיבקש פדיון השנים שנשארו עד היותה בוגרת. ויאמר המתרגם ארמית כי לעם נכרי לאיש נכרי, ויאמר הגאון כי כמהו הגוי גם צדיק, ובאלה עמודי התורה נתלה המהביל להחליף מלה במלה ואמר כי ההר תחת העם, גם וזה הדבר תחת העם ויהי ביום השביעי תחת הרביעי, דור השביעי תחת השמיני ואחרים רבים, וכבר פרשתים כלם בלי חלוף, וספרו ראוי להשרף. ואני אומר כלל כי יש לנו בתורה מקומות וירש אותה, כי היה ידועים ששמום חכמינו כדמות אסמכתא והעיקר ידעוהו, כמו ידוע בהעתקה שהאיש יירש את אשתו, ודרשו זה הפסוק להיות כמו זכר, כי כל ישראל ידע פירוש הפסוק שהוא כמשמעו ופשוטו, כי לא יתכן שיאמר אדם תנו את נחלת ראובן לשמעון והוא רוצה לומר הפך הדבר לתת נחלת שמעון לראובן, והעד שכתוב ואם אין אחים לאביו, והנה אין לו טעם, כי מה טעם לומר ונתתם את נחלתו לאחי אביו, ואמר ואם אין אחים לאביו תתנו את נחלת אשתו לו, ועוד לא היה ראוי שירש האיש את אשתו אם היו אחים לאביו, והנכון שהפסוק הוא כפשוטו, והוסיפו בו טעם דבר קבלה, וכן והיה הבכור אשר תלד. הוא כמשמעו, גם היה להם קבלה כי הגדול באחים הוא המיבם ודרשו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא, וכן לעם נכרי שהי' להם בקבלה שלא יוכל אדם למכור בתו פעמים, ושמו להם זה הפסוק לאות ולזכר, ופשוטו כמשמעו, וכן הוא, כי הישראלי ימכור עצמו לגר תושב גם לישראלי, ויש לו ממשלת למכור בתו רק לישראלי, לא לעם נכרי, וזה הכתוב ואם הוא מאוחר הוא דבק עם וכי ימכור איש את בתו לאמה, וכזה רבים. והנה כן ואם שלש אלה אינו על שארה כסותה ועונתה כי אם על יעדה לו או לבנו או הפדה, וכן ואף לאמתך תעשה כן ישוב על הענק תעניק, והעד שפירושו כן שאמר הכתוב בבגדו בה, והטעם כי אם האב יבגוד בבת למכרה לנכרי לא נעזבנה אנחנו ונוציאנה מרשותו ולא ימשל בה. והוצרכתי להאריך כי השמות על שלשה דרכים, האחד שם פרט כאדם הראשון ומשה ואהרן, והשני שם מין כמו אדם כי יהיה בעור בשרו, ויאמר יהודה לשמעון אחיו, כי שב שם פרט כמו מין, וכן ויהי לי שור וחמור, והדרך השלישי שם על רבים ולא יתכן שיקרא בו היחיד כמו טף וקהל ועם וגוי ומחנה. ופי' הגוי גם צדיק אבימלך וביתו וממלכתו כי כן כתוב וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו, ועוד כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה:

Verse 8

Verse 9

וטעם כמשפט הבנות, כמשפט בנות ישראל:

Verse 10

יעשה לה, הוא או בנו, וכן אם אחרת (אם) יקח לו, הוא או בנו:
שארה, מזונותיה, ומצאנו משארותיך, והנה הלחם. גם יש שאר בשר, וימטר עליהם
כעפר שאר, ויתכן להיות זה כן מה שיהיה בשרה:
כסותה, כמשמעו, והשיעורין ידענום מדברי קבלה:
ועונתה, יש אומרים כי פירושו דירתה, וכמהו וענתה שמה, גם שניהם מגזרת מעונה, וכן וענה איים. וקדמונינו אמרו שעונתה רמז לעת השכיבה, וכבר הראתיך בספ' קהלת שמלת עת מזאת הגזרה, ופי' וענתה וענה אינו כ"א כמשמעו:

Verse 11

ויצאה חנם, בהיותה בוגרת. וטעם אין כסף אם מכרה האב כי נשארו לבגרותה חמש שנים והיא הגיעה קודם הזמן, לא יבקש מהאב כסף כדי החדשים שנשארו. ולא יתכן שישוב ואם שלש אלה על אלה הקרובים בעבור ויצאה חנם אין כסף ואין כן משפט הבנות:

Verse 12

מות יומת, הדבר תלוי בבית דין:

Verse 13

ואשר לא צדה, כמו בצדיה, ואתה צודה את נפשי, וצדיה הפך שגגה:
אנה לידו, כמו מתאנה הוא לי, והטעם סבב השם לידו והכהו בלא צדיה, וזה הטעם
יתברר לך בפסוק מי יתן והיה לבבם זה להם:
וטעם ושמתי לך מקום הם ערי מקלט:

Verse 14

ואם עשה בזדון, בערמה, עד שהרגו הוא או אחר, אפילו שינוס אלי להמלט קחוהו
מעל מזבחי וימות, וזה הפך הפסוק הראשון, כי בעבור שהשם אנה לידו, שם לו מקום
לנוס שם, וההורג בזדון אין לו מקום לנוס כי ממקום קדוש ילקח למות וטעם מזבחי
מקום קדוש, ואין צורך להזכיר קדש הקדשים כי אין הכהנים נכנסים שם ואף כי מי
שהוא זר מזרע אהרן. גם יש לו טעם אחר, אם היה ההורג אפילו כהן שהוא מקריב
זבח לפני לא יונח בעבור שישמש לפני, לולי דבר הקבלה. ויאמר הגאון כי פירוש
להרגו, והרגו, וכן לשכב את בת יעקב:

Verse 15

ומכה אביו, הזכיר בתחלה מכה איש ומת מות יומת, גם הוא דרך כלל, ואחר כך פרט
אם הכה בלא צדיה או בזדון, ואמר כי המכה האב ולא הזכיר ומת, וחכמינו אמרו כי
לא יומת עד שתהיה המכה נראית, שיצא ממנה דם. וטעם ואמו כן הוא, ומכה מושך
עצמו ואחר עמו, והוא ומכה אביו ומכה אמו, וכן וגונב איש ומכרו וגונב איש
ונמצא בידו, וזה האיש ישראלי קטן או גדול, ויהי טעם הגדול שיגנוב לבו והקטן
כמשמעו:

Verse 16

Verse 17

ומקלל אביו, גם חכמינו אמרו עד שתהיה הקללה בזכירת השם כמו ויקללם בשם ה'.
ויאמר הגאון כי נכנס פסוק וגונב איש בין מכה ומקלל כי רובי הגנובים הנמכרים
הם קטנים ולא יכירו אבותיהם, ויתכן שיכום או יקללום והם לא ידעו והעון על
ראש הגנב, וטעם ומקלל חיים או מתים:

Verse 18

או באגרף, דבר קשה, ובדברי הקדמוני' בעלי אגרופים ויתכן היות האל"ף נוסף
ויהי מגז' תחת מגדפותיהם, וטעמו חתיכת עפר, כי פירוש פרודות הגרגרים:
ונפל למשכב, חולי, כמו כל משכבו הפכת בחליו.

Verse 19

והנה על משענתו כמו ואיש משענתו בידו, והחכמים אמרו שפירוש על משענתו בעצמו,
והטעם שלא ישען על אחר, וטעם הפירוש הראשון בעבור שיש לשני עדים נאמנים.
וטעם רק שבתו יתן, שבתו בביתו ולא יתעסק במלאכה. והגאון אמר שפירושו שביתתו
מאומנותו, והראשון נכון בדקדוק, והטעם שיתן כדי שבטלו ממלאכתו, ושכר
הרפואות, והמרפא, והם שנים, והם שבת ורפוי, ועוד עמהם שלשה קבלנום מאבותינו
והם בשת וצער ונזק, ולהתיר דברי הרופאים דברי יחיד הם כי לפי דעתי כי האמת
להשען ישר דרך על בוראו ולא על בינתו כן בדרך המזלות ובדרך הרפואות, כי
הכתוב אמר אני ה' רופאך, ואין צורך לעשות רופא אחר שותף עמו וכן אמר
והסירותי מחלה מקרבך, וברך את לחמך ואת מימיך, והפך זה אשר לא תוכל להרפא.
גם כתוב באסאגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים, וכן כתוב מחצתי ואני
ארפא, כי הוא יכאיב ויחבש:

וטעם ורפא ירפא מבנין הכבד הדגוש ואיננו כמו הקל, והמכה היא מיד האדם ויוכל אדם לרפאותה, ומי ירפא שיכה השם, רק הכתוב אמר יד ויחבשנו, וטעם אשר לא תוכל להרפא כאשר תרפא ממכת בן אדם:

Verse 20

וכי יכה איש את עבדו, אמרו המכחשים כי זה עבד מתיהד, וכן עבד עברי, ופירשו ינקם להכות אדניו. וחכמינו העתיקו כי ינקם יקח נקמת העבד המוכה, שיהרג האדון בחרב, ואחר שמצאנו חרב נוקמת נקם ברית נקום נקמת בני ישראל עזבנו הפירוש הראשון. ואמר הגאון כי הכתוב לא הזכיר הבן והזכיר העבד בעבור שהאב חומל על בנו:

Verse 21

כי כספו הוא, טעמו כאשר נתן כספו הוא צריך ליסרו, גם יש אומר לא יוקם כי הוא חומל על כספו:
וטעם אם יום, יום שלם שהוא כ"ד שעות, ובפירוש פרשת ויקהל אאריך מעט:
וטעם או יומים, שתהיינה השעות הנזכרות בשני ימים:

Verse 22

וכי ינצו, בנין נפעל והנו"ן שרש מגזרת אוהב מצה כמו מריבה:
ונגפו, זה או זה וכן באש ישרפו אותו ואתהן, זאת או זאת:
ילדיה, ואם לא היה אחד:
וטעם ההרה בעבור שהיא עומדת כספה היינו חושבים כי אין משפט זאת כמשפט כל הנהרגין:
ולא יהיה אסון, באשה:

Verse 23

ענש יענש, וטעם כאשר ישית עליו בעל האשה אם יקבל למלאות רצון הבעל יתן לו ולא ילך אל המקום הנבחר לכהנים או אל מקום השופט, ואם לא ירצה לתת אשר ישית עליו ילך לבית דין ויתן על פיהם. והטעם בדבור פלילים או כמשפט פלילים מגזרת ופללו אלהים, ואם אסון יהיה לאשה יומת, כי בתחלה אמר וכי ינצו והוא נתכוון לעשות רע לרעהו, ואם לא נתכוון להרוג האשה יהרג עליה ולא על בניה, כי אינימו חיים עד צאתם לאויר העולם, רק עונש עליהם. וטעם להזכיר עין ושן ויד ורגל כי יוכל אדם לעשות בעין אחת אם נעדרה אחותה מה שלא יוכל אדם לעשות כן ביד אחת, גם יעשה ביד אחת מה שלא יוכל לעשות כן ברגל אחת, גם יש שן שהעונש מעט, והיא שן העבד עד היותו בן שבע שנים. ויש אומ'כי אלה האברים הם בחוץ לצורך בן אדם, העין לראות כי רובי המלאכות תלויות בה, והידים הם האומנים, והרגלים לשאת הדבור, גם יזיק שלא יטחן המאכל, הגוף, והזכיר השנים בעבור שישחית סור השנים ויש מלאכות תלויות בדבור, ולא הזכיר הכתוב האזן כי היא מצד הפנים ויש לה אורחות עקלקלות ולא תבא לידי נזק מהרה מדבר חוץ, גם לא הזכיר האף כי אם ינזק ימות האדם:

Verse 24

Verse 25

כויה, היא מכת אש:
פצע, לרצץ העצם, וכן הכה ופצע:
וחבורה, היא המכה בבשר ובעור שתעשה לחה נקראת כן בעבור שתתחבר אליה כל לחה רעה וכל דם שאינו זך. והמכחשים יפרשו כל אלה הנזכרים שהם כמשמעם, ומעתיקי התורה אמרו כי יש כופר לכלם והנה יהיה פי' עין תחת עין כי החובל חייב שיוציאו עינו תחת העין שהוציא, רק אם יתן כופר עינו, וזה כטעם וגם בעליו יומת, ואחר כן אם כופר יושת עליו, ובפרשת אמור אל הכהנים אאריך מעט:

Verse 26

את עין עבדו, אמרו הקדמונים כי זה איננו ישראלי כי משפטו כעין החפשי כל מי שהוא מעין יעקב, וזה עבדו מתיהד מהגוים ששב לדת ישראל. ויאמר הגאון כי טעם עין ושן בעבור חם שראה גם ויגד, והנכון בעיני כי הכתוב דבר על ההוה, כי המכה את אחר בפנים, ובם אין אבר מסוכן כעין ושן, בין המכה באבן או בעץ או ביד, גם זה מוסר לאדון שלא יוסר עבדו יותר מדאי ויפחד אם יכנו יעשה דבר שלא ימשול בו לעולם והמכחשים אמרו כי זה הוא העבד העברי, ואם יעלו שני הפירושים בכף מאזנים ויהיו שוים תכריע הקבלה את האמת. גם הם קבלו כי יצא העבד בכ"ד ראשי אברים, על כן אמרתי כי הכתוב באר הנמצא תמיד וסמך בנשארים על התורה בעל פה:

Verse 27

Verse 28

כי יגח, מהבנין הקל, וטעם להזכיר או את אשה בעבור שיש מקומות שאין מנהג הנשים ללכת אל מקום ששם השוורים כמו בשדות, שלא יחשוב אדם לומר היא הביאה שיצאה ממנהג המדינה, וזה הפי' בעבור והמית האיש איש או אשה, וכן טעם או בן יגח, נער קטן או נערה קטנה, שלא יאמר אדם למה לא שמרו אבות הנער אותו, כי לולי היותונער היה בורח מפניו ונמלט, ובעבור אלה שניהם בא גם הראשון: וטעם ולא יאכל, אם ישחטנו אדם קודם שיסקל, ויתכן ששחטו אדניו והוא לא ידע אם נגח וקדמונינו העתיקו כי כל מקום שנאמר בו לא יאכל הוא אסור בהנאה:

Verse 29

מתמול שלשום, קודם אותו היום ואין לנו צורך לפירוש הגאון שאמר שטעמו שיועד בבעליו שלשה פעמים:
והועד, אזהרה בעדים כשרים. ומעתיקי התורה אמרו כי וגם בעליו יומת שהיא מיתה בידי שמים, ונכון הוא כי אין כופר למומתים בבית דין. גם יתכן להיותו כמו עין תחת עין כי חייב הוא שימות אם לא יתן פדיון נפשו:

Verse 30

אם כפר יושת עליו, אל תתמה כי אין זה הכתוב מכחיש ולא תקחו כפר, כי כתוב שם לנפש רוצח, ובעל שור נגח אינו רוצח בזדון:

Verse 31

Verse 32

אם עבד, אמרו חכמינו שהוא כנעני, ולפי דעתי מאחד הגוים, ולא הוא רחוק בעיני גם כנעני, וכסף שלשים שקלים דמי העבד האמצעי בימים ההם. והמכחשים אמרו כי הוא עבד עברי וטעם שלשים להיות חמשה שקלים בכל שנה:

Verse 33

וכי יפתח איש בור, שכבר כרהו אחר או יכרנו הוא בתחלה. וקדמונינו אמרו ששיעורו עשרה טפחים:
שור או חמור, או כל בהמה, והזכיר אלה שניהם כי הם נמצאים יותר:

Verse 34

כסף ישיב לבעליו, יש אומ' שיתן דמי הטפל ויקח המת. והמעתיקים אמרו כי והמת יהיה לו שב אל בעל השור או החמור ואין פירושו שיקח דמי שורו גם יקח המת, רק יקח המת מדמי שורו, וכן אם נשבר יקח הנשבר ודמי השכר, בעבור שישתתף בנזק ואם הוא מעט, וזאת היא האמת:

Verse 35

את שור רעהו, שור סמוך אל רעהו כהסמך שור אל איש, ואלו היה כדברי בן זוטא היה כתוב את השור שהוא רעהו, ומשפט שיחצון החי והמת בהיות הנגוף והנוגף שוים, ומשפט המשונים לא הזכיר הכתוב, רק היה בקבלה, ואין לנו צורך להזכיר כל שהוא חקוק בנזיקין:

Verse 36

והמת יהיה לו, על דעת איתני עולם כראשון:

Verse 37

ישלם ארבע צאן, אולי יפחד, ואם היו חיים ישלם שנים שיתכן שיעשה תשובה להשיב הגנבה. ועונש השור חמור בעבור שני דברים, האחד כי גנבתהשה קלה והוא ישאנו בסתר, והשני כי בשור יחרוש האדם ובהגנב שורו יזיקנו רב:

Chapter 22

Verse 1

אם במחתרת, מטעם חתר בחשך בתים. ואחר שאמר הכתוב אם זרחה השמש עליו ידענו כי החותר בלילה יחתור כי ביום לא יוכל, כי ביום בני אדם יראוהו ובלילה אין מושיע, ויתכן שיהרג הגנב בעל הבית על כן אין לו דמים, ודמים כמו דם, כי כן דמיו בו, דמו בנפשו, ונקרא כן בעבור היותו אחד והוא נושא כל הארבע, וחכמי הרפואות יודו כן, והטעם אין מי שיבקש דמו לגאול ואם בעל הבית הרגו ביום יאמר לו הרי בני אדם עוברים ונמצאים בכל מקום למה לא הראיתם שהיה חותר:

Verse 2

וטעם שלם ישלם שב אל הגנב החי שאמר בעדו שלם ישלם שור:
ונמכר, בית דין ימכרנו והיה נתכן להמכר כדי גנבתו לולי שהיה קבלה ביד אבותינו כי לא ימכר עד שתהיה גנבתו כנגד שומתו, גם הוא הנכון והאמת:

Verse 3

Verse 4

כי יבער איש, ירעה מגזרת ובעירנו ובעירו, מהבנין הכבד הנוסף:
ובער, מהדגוש, וכן ואתם בערתם הכרם, ובעבור שהוא מזיד אמר הכתוב מיטב, ואם אין לו שדה יתן לו דמי שדה טוב משדה רעהו:

Verse 5

כי תצא אש, בעבור שלא נשמר להסיר הקוצים יענש ואם איננו מזיד על כן החל כי תצא, ובא פסוק המבעיר אחר כי יבער איש והוא דרך צחות:
גדיש, האלומות:
הקמה, טרם קציר. או שדה, בעבור הזרע. והקדמונים העתיקו את כל אשר בשדה שיש מנהג בו להיות:

Verse 6

כסף או כלים לשמור, הוא שומר חנם:
וגנב, באמת או השומר אומר כן:

Verse 7

ונקרב בעל הבית, בעל הכסף יקריבהו אל הדיינין:
במלאכת רעהו, כמו לרגל המלאכה ושם פירשתיו. וטעם אם לא יודה על השבועה ישלם שנים לבעל הכסף, ואם השומר יפרע לו ממונו יקח שנים מהגנב:

Verse 8

על כל דבר פשע, יש לו שני פירושים, האחד על כל דבר שיפשע אדם ויגנבנו והשני כל דבר שיצא מתחת רשות בעליו, כטעם ויפשע אדום:
על שור, ואחר שהזכיר בתחלה כסף או כלים אמר כי גם כן משפט שור וכל אבדה, ואם ימצא הנגנב ביד השומר ישלם שנים כי הוא עשה עצמו גנב, וכן על האבדה שלא הודה בה וידע למי היא:

Verse 9

חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור, זה שומר שכר, והזכיר עם שומר חנם כסף או כלים בעבור שאין טרח בשמירתם, והעד כי זה שומר שכר והראשון שומר חנם שאמר ישלם לבעליו והראשון ונקרב. וטעם אשר ירשיעון אלהים, את הגנב או בעל הבית הוא אשר תמצא בידו האבדה:
וטעם ומת על פי השומר:
נשבה, שלקחו גדוד באונס:

Verse 10

שבועת ה', תהיה מפרדת בין שניהם. ולקח, המת או הנשבר, ולקח השבועה בנשבה:

Verse 11

Verse 12

יביאהו, יביא מהטרוף להיותו לעד, וכן כתוב כאשר יציל הרועה:

Verse 13

בעליו אין עמו, לפי הדעת היה נראה כמשמעו, וכאשר הסתכלנו מה שהעתיקו הקדמונים ראינו שגם הוא נכון:

Verse 14

בא בשכרו, בא לו זה הרע בעבור שכרו שלקח:

Verse 15

מהר ימהרנה לו לאשה, מגז' אחר מהרו ושם פרשתיו. ובעבור שמצאנו באנוסה חמשים כסף אמרו כי כן מהר הבתולות ודרך דרש כי כ"ף וה"א ממלת כמהר יורה שכתובת בתולה מן התורה, ויותר היה נכון לדרוש כן מהטעם כמהר, כמה הוא, רי"ש הוא, שהם כסף זוזי מאתן וחכמינו העתיקו שיש עליו עונש בושת ופגם:

Verse 16

Verse 17

מכשפה, אמר ר' יונה כי הה"א נוסף, ולא דבר נכונה, כי כל ה"א נוסף בשמות או בשמות התאר חוץ מהפעלים בעתיד כלם הם מלעיל, על כן מכשפה היא נקבה, ואנחנו נדע כי משפט זובח לאלהים או זובחת אחד הוא, גם כן מכשפה, וכן משפט המכשף, רק

בעבור שהנשים כשפניות כאשר אפרש בפ' כי תצא למלחמה הזכיר הכתוב כן, וכבר הזכיר המכשף שם:
וטעם לא תחיה שהיא חייבת מיתה, ואם אין זאת המכשפה ישראלית אסר הכתוב למכור ישראל ממנה שום מחיה, והעיקר שלא תהנה מישראל שום הנאה:

Verse 18

כל שוכב עם בהמה, הכתוב דבר על ההוה יותר, וגם כן משפט נקבות העוף:

Verse 19

זובח לאלהים, והטעם הידועים בעולם כמולך וכמוש, גם נודע בפתחות הלמ"ד שהזובח אפילו למלאכים יחרם, אם הוא הזובח קהל יהיו לחרם הם וכל אשר להם, ואם הוא יחיד אמרו המעתיקים שהוא יהרג לבדו:

Verse 20

וגר לא תונה, פירש בו הגאון בעבור שהוא סמוך עם זובח, שדין הזובח על ישראלי, וטעם לה' לבדו שלא יעשה כמעשה הכותים את ה' היו יראים. וטעם וגר לא תונה כמו נעמן שהיה משתחוה גם לאלהיו. וטעם וגר לא תונה הוא גר תושב כי אין לו עיקר ממשפחה, וכל אחד מן האזרחים יכול להונותו בהונו גם בדירתו גם להביאו לידי לחץ על ידי עדות, כי הכתוב אמר לא תענה ברעך:

Verse 21

לא תענון, בלשון רבים, כי משפט הרואים הענוי והחרישו כמשפט המענה, על כן כתוב אם ענה תענה והרגתי אתכם:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

וטעם אם כסף תלוה את עמי, להוציא הגוים שהם נכרים גם נסמך אל השם העני שלא יחשוב העשיר שהשם יאהבנו יותר, על כן העשירו:
וטעם עמך שאתה חבירו, ואע"פ שאתה נושה לא תהיה לו כנושה שתקבל דורון שחד ממנו כדי שלא תבישנו:
וטעם נשך, היא נשך תרבית, ונקרא נשך כי משפט הנשך שיגדל רגע אחר רגע. ואמר תשימון להכניס העדים:

Verse 25

שלמה, בלשון הקדש איננה כמו שמלה, כי שלמה שם פרט והוא שיתכסה בה האדם, וכן עוטה אור כשלמה, והנה כל שלמה שמלה ואין כל שמלה שלמה. ואם ישאל השואל מה יועיל לנושה לקחת כל יום שלמתו, מזה הכתוב נלמד כי אם ימצא בביתו בגדים אחרים ימכרו בנשיו ויקח הנושה השלמה כל יום שלא יקח נשי מאחר, כי בלילה אסור לישראלי לקחתה:
וטעם כי יצעק אלי, כיתום והאלמנה הצועקים, והעונש להיות הבנים יתומים כי יתום ענה, והעונש בצעקת הנושה בו, להצריכו גם הוא כי יביאנו לידי עוני לקחת נשי ותלקח שלמתו. ואשר יעיד על פירוש שמלה שאמר היא שמלתו לעורו, ויש עד אחר מכחיש ועל פיו לא יקום דבר והמשכילים יבינו:

Verse 26

Verse 27

לא תקלל, בסתר או בגלוי והגאונים הפרישו בין קללה ומארה:

Verse 28

מלאתך, כנוי לתירוש:
ודמעך, כנוי ליצהר. ונקרא התירוש כן בעבור רוב ליחת התירוש כי מיד ימלא הכלי כאשר ידרוך הדורך, והעד וכמלאה מן היקב:
ונקרא היצהר דמע בעבור שהוא יורד טפות וטפות כדמע העין:
לא תאחר, לתתו לשם, ומפורש הוא האחור בדברי חכמינו. וטעם הדבק בכור בניך, כי זה ראשית פרי הגפן ופרי עץ זית והבכור ראשית אונים. והמכחשים פירשוהו על מצות פריה, ואמרו כי מלאתך היא ההרה כמו כעצמים בבטן המלאה, וטעם דמעך כנוי לזרע, והיה ראוי להיותו הפוך, ואין צורך להשיב עליהם:

Verse 29

ביום השמיני תתנו לי, במחנה על כל ישראל ובארץ על מי שהוא קרוב מהמקום הנבחר לתתו ביום השמיני, ועד זמן קצוץ בדברי הקבלה למי שהוא רחוק, וכן משפט ראשית בכורי אדמה.

Verse 30

וטעם זכירת ובשר בשדה טרפה אחר וביום השמיני שהבכור אסור לך לאוכלו, וכל מי שאיננו בכור מותר לך חוץ אם הוא טרפה:
וטעם ואנשי קדש בעבור שיש בני אדם שאוכלים כל נבלה וטרפה:
וטעם לכלב תשליכון אותו, אין ראוי לאכלו כי אם הכלב, והבשר שנטרף יש בו כדמות סם המזיק, על כן התיר לתת הנבלה לגר או למכרה לנכרי ולא הטרפה:

Chapter 23

Verse 1

וטעם לא תשא שמע שוא, שלא יוציא מלבו דבר שוא ולא יזכיר דבר שלא נתברר. אל תשת ידך, שלא יתחבר עם רשע להעיד בעבור שידע כי על פי עד אחד לא יקום דבר. יש אומרים שאסור לעד לבקש מי שיעיד שקר עמו.

Verse 2

ומלת להטות לגנאי בכל המקרא, גם נמצאה בלא משפט, ומטי גר. וחכמי' ז"ל פירשו כי מזה נלמד כי הלכה כרבים, ומה שהעתיקו הוא האמת, וזה הפסוק שמוהו לזכר כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי, ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים רק לרעות מזה נלמד כי אם לא יהיו הרבים לרעות שהיא מצוה ללכת אחריהם:
לא תענה על רב, מצוה על כל ישראלי, ואף כי הדיין שהוא הריב לפניו לעזור לרעהו. וטעם להטות, המשפט.

Verse 3

ובעבור שאמר לנטות אחרי רבים, וידוע כי אהבי עשיר רבים, אמר כאשר הזכרתיך שלא תעזור העשיר גם כן אל תעזור הדל בריבו. כבר הוציאו לאור רבותינו דבר השור והחמור התועים.

Verse 4

Verse 5

וטעם וחדלת כמו חדל, וכן ושמרת, וטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו, רק תתיר קשר המשא, כי המנהג כאשר תתיר הקשרים אז יעזבהו המשא ויפול בארץ על כן אמר עמו. ואחרים אמרו שפירושו כמין מעיכה ואמרו כי כמהו בעזרא ויעזבו את ירושלים והוא רחוק בעיני:

Verse 6

לא תטה משפט אביונך, עם הדיין ידבר, והכהן או השופט יזהיר וכן מדבר שקר תרחק, על דבר העדים שתחקר היטב:
ונקי וצדיק באותו הדבר אל תהרג, אל תעשה לו חמס בעבור שנתברר לך בראיות כי הוא רשע כדמות הדבר ההוא, ותאמר הואיל ורשע הוא כי לא אצדיק רשע, והטעם כי אם הוא רשע בדבר אני אקח הנקמה ממנו:

Verse 7

Verse 8

ויסלף דברי צדיקים, אמר הגאון שהיה ראוי להיות דברים צדיקים ואין לנו צורך, רק כאשר עיני סמוך כן דברי, והטעם כי השחד יעשה בנפש הצדיק מה שירצה הנותן, וטעם שופט צדק לאמר הצדק, והשחד יוציא מפיו סלוף:

Verse 9

וגר לא תלחץ, גם עם השופט ידבר, בעבור שלא יחשב השופט כאשר יריב הישראלי עם הגר לעזור תורת ישראל, גם כן דברי יחיד אמר הכתוב לא תלחץ, והעד ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו:

Verse 10

Verse 11

תשמטנה, זהו שמוט כל בעל משה ידו:
וטעם ונטשתה שתעזבנה כאשר היא כאלו איננה שלך, והיה ראוי להיות ובשביעית וכן ששת ימים כי הה"א סימן הארץ:

Verse 12

וטעם ששת ימים תעשה מעשיך, על עבודת האדמה, והעד למען ינוח:
והגר, שהוא שכיר לחרוש ולזרוע ולקצור על כן הזכירו אחר העבד:

Verse 13

ושם אלהים אחרים לא תזכירו, שתשבעו בהם:
לא ישמע על פיך, שתשביעו בו אחרים, וכן כתוב בספר יהושע.

Verse 14

ובעבור שמנהג כל עובדי ע"ז לזבוח לאלהיהם בימים ידועים אמר הכתוב שלש רגלים, והטעם כמו פעמים. גם טעם פעמים כמו הרימה פעמיך למשואות, והטעם שלש הליכות, על כן אמר לי, ולא לע"ז:
והחל מהעיקר את חג המצות:
וטעם תחג תזבח כמו אסרו חג בעבותים:

Verse 15

וטעם למועד חדש האביב, בזמן שימצא אביב השעורים:
ולא יראו פני, אין פני פעולים, רק יראו הבאים לחוג, והעד יראה כל זכורך את פני:

Verse 16

וחג הקציר, בכורי קציר חטים:
וחג האסיף ששם תשלם השנה ותחל ממרחשון לזרוע ואחר שאמר שלש רגלים תחג לי שב לפרש כי המצוה על הזכרים:

Verse 17

וטעם האדון שילכו כעבד ההולך אל אדניו, ובפרשת ראה אנכי ארמוז לך סוד:

Verse 18

לא תזבח עלחמץ דם זבחי, הוא זבח חג הפסח, והנה אסר שימצא חמץ בשעת השחיטה, וטעם דם זבחי הזבח שהוא עלי, כי דמו יזרק על המזבח, ובעבור היות העת קצרה צוה להיות הקטרת חלב חג הפסח עד הבקר:

Verse 19

אמרו המכחשים כי גדי מגזרת מגדים וזה לא יתכן, כי מ"ם מגד שרש ולשון רבים לעד. ואמר כי לא תבשל מטעם כי בשל קציר, גם זה איגנו נכון כי בשול הקציר הוא בכח השמש לא בכח בן אדם, ועוד מה טעם בחלב, ואנה מצאו שנקרא הלחם חלב, ועוד מה טעם אמו, ואנה מצאו כלשון הזאת, וכל זה למה הוצרכה בעבור שהוא דבק עם ראשית בכורי אדמתך, והלא קראו במשנה תורה שהוא דבק עם הבשר בפסוק לא תאכלו כל נבלה, ובמקומו אפרשנו. ועל דרך הפשט גדי הוא הקטן בעזים ובכבשים וכן ונמר עם גדי ירבץ, ובעבור זה יסמכנו הכתוב לאמר גדי עזים, והשם צוה שלא יבשל הגדי בחלב אמו כי היום מנהג הישמעאלים לבשל הגדי עם החלב, והם אומרים שהוא תבשיל ערב. וטעם אסורו בעבור שהוא כמו אכזריות בלב כטעם אותו ואת בנו, גם לא תקח האם על הבנים, וכאמר הוא אסור לאכילה אותו ואת בנו לא תשחטו כן זה אע"פ שאין נשחט אסור הוא, כן הוא ידוע בכתוב לא תאכלו, כי כאשר הוא ידוע שבשר שלא שבשר שאיננו מבושל לא יאכל, רק הדבר חמור כי השוחט או המבשל אעפ"י שלא אכל ממנו כבר עבר בלאו, ומנהג המחבר החלב מצאנו שיחבר חלב זאת עם זאת, כי חלב גדי אחת מעט היא, והקונה לא ידע חלב כל שה ושה, על כן הוא אסור לאכול גדי קטן עם כל חלב, והזכיר הכתוב הקטן כי ממנו נלמד על הגדול, כי הכתוב דבר על הנמצא ברוב, כי בשר כבש עם חלב לא יתערב היטב. והנה מה שהעתיקו קדמונינו שאסור כל בשר בחלב הוא אמת, וכן ובשר בשדה טרפה דבר הכתוב על הנמצא ברוב, כי החיות הטורפות הם בשדה, ומשפט הטרוף בעיר ובבית אחד הוא, וכן מקרה לילה, אשר יצוד ציד חיה:

Verse 20

הנה אנכי, נאום אברהם הספרדי הנזכר הנה אנכי שולח יד לשוני בגאון שהעתיר על נכבדים ממנו בדבריו, ויצא עתק מפיו שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם ואמר כי בעבור בני אדם נבראו, וראיותיו דברי חכמינו ז"ל והם לא אמרו רק על המלאכים המתחדשים בכל רגע ודבריהם אמת. ועוד הביא ראיותיו שאמר שולח מלאך לפניך, והנה שכח דברי השם לכורש אני לפניך אלך, ועוד לשמרך בדרך, ואמר כי השמור נכבד מהשומר והנה לא ידע כי יעקב אבינו גם משה אדונינו ודוד מלכנו היו שומרי צאן, וכתוב הנה' לא ינום ולא יישן שומר ישראל, אם ה' לא ישמור עיר, גם השם אמר ושמרתיך בכל אשר תלך, והכתוב ידמה השם למלך גם המלאכים לשרים ובני אדם עבדים, והנה כתוב ושר מלכות פרס, יעמוד מיכאל השר הגדול, כי אם מיכאל שרכם, ולמה נקרא שר על ישראל וישראל נכבד ממנו, ואיך יצוה השם לנכבדים בעיניו שישמרו מפני הקטן במעלה מהם, כי הכתוב אמר השמר מפניו, ומה טעם כי לא ישא לפשעכם, כי מה יחוש הנכבד מהנבזה, וידענו כי אין בבני אדם נכבדים מהנביאים, והנה יהושע שנכתב עליו נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך כאשר ראה המלאך נפל על פניו והשתחוה לו ואמר מה אדוני מדבר אל עבדו, וכן זכריה, גם דניאל אמר איך יוכל עבד אדוני זה, והתקועית אומרת ואדוני חכם כמלאך האלהים ולא באת לחרף את דוד, ועוד כתוב ובית דוד כאלהים שפירושו כמלאכים, ועוד כתוב ובמלאכיו ישים

תהלה אף כי שכני בתי חמר, והנה טעמו כי תהלה ישים במלאכיו שהם נכבדים ואין
למעלה מהם אף כי הקרוצים מחמר אשר מבקר לערב יכתו ויאבדו, ודוד אמר כי אראה
שמיך מעשה אצבעותיך, דרך משל בעבור היות השמים ושמי השמים עם כסא הכבוד
עשרה, וטעם להזכיר ירח וכוכבים ולא הזכיר השמש כי מרוב להט השמש לא יוכל
לראות כי אם השמש לבדה. ואמרו חכמי הספירות שככב אחד גדול מכל הארץ המיושבת
ושאינה מיושבת תשעים פעמים, גם חכמינו אמרו שכל העולם תחת ככב אחד עומד,
ואמר דוד כאשר ראיתי הירח והככבים שהם גדולים, וטעם כוננת כמו נכון כסאך
מאז, תמהתי ואמרתי מה אנוש כי תזכרנו שהוא הבל כנגד הככבים, ותחסרהו מעט
מאלהים בממשלה ידמה מעט למלאכים שהם מושלים, וזה כנגד התחתיים, והם צנה
ואלפים כלם, והנה גם זה הכתוב, יכחיש הגאון שאמר ותחסרהו מעט מהמלאכים, והנה
הוא חסר לא נכבד, וכתוב וככבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה, והככבים שהם
בני האלהים נכבדים ממנו, אף כי המלאכים הנקראים אלהים כי השם הוא אלהי
האלהים, ובדניאל ומצדיקי הרבים ככככבים, ובס' תהלות הללוהו כל מלאכיו, ואמר
עליהם ועל בניהם כי הוא צוה ונבראו חק נתן ולא יעבר, ועל נבראי מטה והחל
מהנבזה, ובסוף הזכיר האדם, ואמר כי נשגב שמו לבדו בעבור כי אלה יאבדו
והמלאכים עומדים בכסא הכבוד ואינמו מתים כי הם דבקים בשם הקרובים אליו,
והכתוב אמר אדם להבל דמה, אך הבל בני אדם, ואם נבראו המלאכים בשבילו כדברי
המתרועע בשכרות הגאוה במתת שקר, למה עמדו הם, והוא איננו, ואיך יברא הנכבד
בעבור הנבזה, והטוב כלו הרב בעבור טוב מעט מעורב ברע, ואם האדם הבל וכזב הנה
נבראו המלאכים בעבור הבל וכזב, חלילה לאל מרשע, כי האדם נברא מטפה סרוחה ודם
מעפש וכלו מגואל ומטונף בחייו ואפילו בנקבי ראשו שם טנוף שאין למעלה מהראש
בבן אדם על דרך האמת, כי על דברי הגאון מבושי איש נכבדים מהראש, וזאת בושת
עולם, כי אמר כי השמים העליונים נבראו בעבור הארץ שהיא מתחת והכתוב אומר
השמים כסאי, וראיותיו גרעיני כל פרי שהם העקר על כן הם בתוך התפוח והענבים,
ומי הגיד לו כי הצמחים הם עקר עד שיהיו לראיות על כל חי, ולא די שאין עץ
הפרי ראיה על כל הגוף עד שישים ראיה ממנו על כל נכבד מהגוף, וידוע כי
האמצעיים נשמרו כן בעבור היותם מורכבים ולא יבא להם בקרוב נזק מחוץ בעבור
שיש תולדת הפך תולדת, ועוד ראיתו היא הפוכה כי הנאכל מפרי התפוח הוא העקר
והוא כבר יצא אל הפועל, ולהיות הפרי בזרע הוא בכחו, רק לא יצא, והנמצא נכבד
מההוה בכח להמצא, והנה זרע איש במבושיו. ומה שאמר על הלב יש לו לדעת כי הראש
נכבד ממנו ואמר על הביצה שמהאודם יצא האפרוח וראיות גמורות יש כי הלובן עיקר
האפרוח, ואלו היה מבין סוד העולם או ראה הוא שגם אנחנו כדמות צלם למערכת
העליונה, וכן הכתוב אומר אך בצלם יתהלך איש, כי בהשחת המערכת ימות האדם,
והלא יפקח עיניו ויראה כי כל גופות התחתיות הם חשך וחלקלקות, ואין אור כי אם
מהעליונים, והנה גם הוא אמר בספרו כי יש לאדם מעלה גדולה, לא בעבור גופו כי
גופו כגוף החיות הוא, רק בנשמתו שהיא דומה למלאכי עליון. ואמר בספר אחר כי
הכבוד שהשכין השם עם המלאכים כפלי כפלים מהכבוד שהשכין עם ישראל כי המלאכים
כי השיגה ידו בחכמתו אל נכבדים מהם, ואני אומר אל יתגאה ילוד אשה שיחשוב
מדרגה גבוה, וכדבריו כן הוא רק נגד הבהמות והעופות כאשר הוא כתוב מלפנו
מבהמות ארץ, ואם יגבה לבו באומנותו הנה העכביש שאין בו דבר יארג קורים
עגולים שילאה כל חרש לעשות כמוהם בכלי מחגה, גם הדבורים יעשו בתים ששיים,
ואם בעבור שידבר צחות, עיקר הדברים רמיזות הם, ודעת הלשון איננה דעת בעצמה
כי אם כנגד אחר שיבין. ואם בעבור דעתו משפטי נזקין, גם הם לא נתנו כי אם
ליישר המעוותים, כי אילו היינו במקום שאין שם שור אין צורך למשפטי שור נגח,
ואלו היינו יושבים באהלים כקדריים אין צורך למעקה ומזוזה, ואם בארץ הודו אין
צורך למשפט גנבה ורציחה ועשק ועדות שקר. ואם בעבור דעת התורות והמצות אין
חכם שיבינם עד שידע למה יתענה בעשור וחלקי הקרבנות, והעד שאמר משה לדור
המדבר אחר שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו ארבעים שנה ולא נתן ה'
לכם לב לדעת, והנה גם הוא אמר בשנת מותו שהיה נביא הנביאים וחכם החכמים ה'
אלהים אתה החילות להראות את עבדך, והנה יעיד כי עתה יחל לדעת כי מי יודע
מחשבות ה' כי הם עמוקות ונשגבו מכל הנבראים, גם אסף אמר בער אני ולא אדע.
ואם יתהלל חכם בחכמת הספירות, הנה דבר קל והוא לדעת שרש שנים הנקרא גדר אין
כח לאדם לדעתו, גם בחכמת המדות יש מחלוקת לדעת החוט הסובב ואין מי יתן ראיה
גמורה עד שתתברר האמת, גם בחכמת המזלות לא הכירו מהככבים חוץ מאלף ותשעה
ועשרים, והנה מספרם לא ידענו אף כי חקיהם ותולדתם, אף כי למה מקום אחד בגלגל
מלא ככבים ואחר איננו כן, ויש גדולים ויש קטנים, וגם יש לבנים ואדומים והכל
בגלגל אחד, ובחכמת התולדות והיא לרפואות לא ידעו איך ירגיש האדם ואיך יצחק,
ומאיזה אבר יולד, ולמה ישלשל עיקר חם ויבש ויוציא המרה האדומה והיה ראוי
להוסיף בה, וכהנה רבות, רק לא אחפץ להאריך, וכללו של דבר הנה האדם לא ידע מה
עצם אם מקרה ואם תמות בהפרדה מעל הגוף ולמה נדבקה בו, ומי שלא היא נפשו אם

יבינו וישכילו בלבותם חוץ הדבור הדבק בפיהם להשמעות אזנים. ועתה אפרש לך סוד השם הנכבד והנורא וסוד המלאכים, ואמשול לך משל באור הנפש היוצא מן העין, דע כי שבע מעלות היא העין והפנימי הוא גרגר הלבן, והנה האור איננו גוף, ואור הנפש צריך לאור אחר חצוני, ואם היתה יכולת בך להבין איך תראה העין צורות ומשונות רגע אחד, ואיך יכילו השמים בגרגר הלבן, אז תחל להשכיל, וראה השמש כי האור הנראה ממנה היא, והיא הפועלת, ולא יחסר עצמה. גם יש ראיות גמורות שאור הלבנה מהשמש, כי אין לה אור בפני עצמה, והשם לבדו הוא בלא אחר, והמלאכים הם בשם, ואינם גוף כלל רק הככבים גופות להם, על כן יאמרו העברים ויראו מלאך ה' אל גדעון ואמר אחר כן ויאמר ה' אליו לך בכחך זה, ובהיות הנפש הכוונת לכבוד אז תתחדש לה תמונת צורות ומראות בדבר השם:

Verse 21

וטעם ה' שמו, הוא הכבוד שקבל הכבוד, וכן טעם כי שמי בקרבו, ואיננו דבק עם כי לא ישא לפשעכם רק עם אל תמר בו, כמו שלם ישלם אם אין לו, ורבים כמוהם, ולפי דעתי כי דגשות המ"ם תמר נוסף, כי הנה בא כמשפט בעלי הכפל, גם יתכן להיותו כן, והטעם מגזרת תמורה וימירו, וזה המלאך הוא השר הגדול, ולהיותו חנוך דרש הוא:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

את מספר ימיך אמלא, טעמו שהשם נתן כח לכל גוף כמה יעמד, ואם הוא דבק בשם אשר לו נתכנו עלילות יסבב סבות לשמור הגוף ויחזק הרוח המכלכל, והפך זה ברחק וממקור החיים, וכן יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה, ואם השם ידע בטרם היות הנער כל אשר יבחר, אין דעת השם מסבבת לאדם שיבחר ברע ויעזוב הטוב, אחר שנתן בידו ממשלה ויכולת:

Verse 27

Verse 28

הצרעה, חולי בגוף כי כבר אמר אימה בנפש, ויתכן בעבור שהזכיר שלשה גוים מהשבעה שהמכה תהיה קשה באלה. ויאמר הגאון כי טעם פן תרבה עליך סימן הזמן שישלח הצרעה, כי אמר והלא השם יכול להמעיט חית השדה, ואין לנו צורך, כי השם לא יחדש אות ומופת אם לא היה להצדיק שלוחו כאשר אפרש בפסוק ובא האות והמופת:

Verse 29

Verse 30

Verse 31

עד הנהר, הוא נהר פרת.

Verse 32

וטעם לא תכרות להם, כי אני אגרשם מעט מעט עד כלותם, ובין כך וכך לא תכרות להם אתה ברית להחיותם. וטעם ולאלהיהם אם יאמרו נתן לכם הארץ על מנת שלא תהרסו או תשברו מצבות אלהינו ומה שיכלת להרגם הרג, ומה שלא תוכל להרג כי אם לגרש גרש:,

Verse 33

לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך, שתעבד את אלהיהם:

Chapter 24

Verse 1

ואל משה אמר, השם עלה אל השם, וכמהו מאת ה' מן השמים, והיה יחזקאל לכם, ואת יפתח ואת שמואל, וזה היה אחר מעמד הר סיני:
ושבעים מזקני, הבכורים, והם הכהנים הנגשים אל ה', וזהו טעם המה יעלו בהר, ולא אל ראש ההר:
וטעם מרחוק, מראש ההר:

Verse 2

ונגש משה לבדו והם לא יגשו, אהרן ובניו והזקנים:
והעם לא יעלו עמו, עם משה שהוא העקר, והטעם עמו ועם אהרן ובניו והזקנים, והנה צוה שלא יעלו חוץ מהנזכרים, על כן כתוב המה ולא כל העם:

Verse 3

את כל דברי ה', והם אתם ראיתם כי מן השמים, והנה אנכי שולח מלאך כי מגזרה אחת הם שתיהם:
ואת כל המשפטים, הם ואלה המשפטים:

Verse 4

ויכתב משה את כל דברי ה', על דעת המעתיקים שהיה יום מתן תורה:
לשנים עשר, למספרם כמזבח אליהו:

Verse 5

וישלח, טעמו וכבר שלח קודם עלותו, וכבר הראתיך רבים. וטעם וישלח שהם שלוחים לכפר על כל ישראל:
נערי, הם בחורי הבכורים שיש להם כח להעלות העולות, כי הזקנים עלולמעלה יתרה מהבחורים:
ומלת פרים על העולות ועל השלמים, וכפי דעתי שהיו עשרים וארבעה פרים, טעם ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל בעבור שנים עשר:

Verse 6

ויזרוק חצי הדם על המזבח, לשם, וחציו שם בכלים, ואין אח לאגנות כי אם אגן הסהר, והוא עגול

Verse 7

ויקח ספר הברית, הוא שכתב ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ובתחלה ספר להם, וענו קול אחד, כאלו קול אחד נעשה, ועתה קרא באזניהם כל הכתוב והוסיפו ונשמע, והטעם נעשה כל הכתוב ונשמע אותם תמיד שלא ישכח מפינו. והגאון אמר כי הוא מוקדם ומאוחר, או נעשה המצות הנטועות בלב, ונשמע מצות הקבלה, או נעשה כל המצות שצונו עד עתה ונשמע כל המצות העתידות, או נעשה מצות עשה ונשמע מצות לא תעשה:

Verse 8

ויקח משה את הדם, שהיה באגנות:
ויזרק על העם, כמו ויז על אהרן ועל בגדיו, ובו היתה קדושתו, ושם אפרשנו. ואחרים אמרו כי על העם בעד העם, כמו ויכפר על העם. והגאון אמר כי זה רמז שדמכם מותר כדם הזה אם לא תשמרו הברית, וזה דרך דרש:

Verse 9

Verse 10

ויראו את אלהי ישראל, אין זה במראה העין כי אם בדרך נבואה, וכן וארא את ה' אע"פ ששם כתוב ראו עיני. והנה זה מפורש בספר יחזקאל שאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל ובתחלה כתוב וארא מראות אלהים. וטעם אלהי ישראל יוצר בראשית אשר בידו נפש כל חי, והמשכיל יבין:
וטעם ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר הוא הכסא, וביחזקאל כמראה אבן ספיר אדומה, והעד שכתוב במגלת איכה ספיר גזרתם, כי בראשית הפסוק אמר משלג גם מחלב וכנגדם פנינים וספיר, ואל יקשה עליך אבני החשן בעבור אודם, כי יש אדום כדם ואדום כירק וזהו הספיר. והגאון אמר שספיר לבנה והעד לבנת הספיר, ולא אמר כלום,. כי לבנת איננה מגזרת לבן כי אם מגזרת קח לך לבנה, והראיה כי אמר יחזקאל כאבן, והראיה הגמורה שאמר כמעשה כי מה צורך למעשה עם הלובן. וטעם וכעצם השמים לטוהר, שהיתה לבנת הספירזכה וטהורה כעצם השמים, וזה הכסא הוא הנטוי על השמים הנראים:

Verse 11

ואל אצילי בני ישראל, אמר הגאון כי אמר הכתוב אצילי ולא אמר זקני להכניס עמהם משה, כי הם לבדם יקראו זקנים. ולפי דעתי שהדבר הפוך כי משה זקן היה, וטעם ואל אצילי אלה הבחורים מישראל לבד ממשה, ואמר אצילי להכניס עמהם נדב ואביהוא, ופי' אצילי כמו ומאציליה קראתיך, והוא קרוב ממלת ויאצל מן הרוח ובמקומו אפרשנו:
וטעם לא שלח ידו שחיו ולא ארע להם שום פחד כי לא התנבאו אלה קודם זה ולא ראו השם, כי כבר התנבא משה פעמים לא נוכל לספר אותם:
וטעם ידו כמו שלח נא ידך. ויש אומרים כי פירושו ראוהו ולא שלח ידו להם כאשר שלח יד למשה ונתן לו הלוחות וטעם ויחזו כמו במחזה, והנה התברר פירושי ואמר ויאכלו וישתו על אלה האצילים להפריש ביניהם ובין משה, כי משה ראה השם כאשר ראו גם הם ולא הוצרך לאכול ארבעים יום וארבעים לילה, רק האצילים כאשר ירדו הוצרכו לאכול, ויתכן שאכלו אלה האצילים השלמים, על כן הזכיר ויאכלו. והמתרגם ארמית אמר כי פי' את אלהי ישראל כבודו, והנה בעצמם כתיב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל, ופירש ויאכלו וישתו כאלו היו אוכלים ושותים, כי הטעם שנהנו מזיו שכינה. ויש אומרים כי פי' ויאכלו וישתו שעשו משתה ויום שמחה כאשר יעשה כהן גדול בצאת יום הכפורים:

Verse 12

ויאמר ה' אל משה עלה אלי, זה אות שירד עם הזקנים, ואחר כן אמר לו השם עלה אתה לבדך והיה שם, וכמה השתבשו ואמרו כי הלוחות היו שנים פעם ופעם ישובון אחד וסמכו על לחות אבן ולא אמר אבנים, והנה כתוב שני לחות אבנים כראשונים, וטעם אבן המין ולא לוח ארז, או הש"ס גזר מאחד שני לוחות:

והתורה והמצוה, יש אומרי' תורה שבכתב, והמצוה שבעל פה, והנכון כי על הלחות לבדם ידבר, והראיה הגמורה אשר כתבתי, והשם לא כתב התורה רק משה כתבה על פי השם. ויש או' שטעם התורה על דבור אנכי, והמצוה על התשעה ואחרים אמרו כי התורה הלאוין והמצוה זכורוכבד. ולפי דעתי כי התורה והמצוה שתיהן ידריכו בדרך ישרה, על כן כתוב אשר כתבתי להורותם, והתורה בעבור שהיא דבר אחד כצרעת והטמאה וכו':

Verse 13

ויקם משה ויהושע משרתו, ומשה עלה אל ההר והניח יהושע סמוך להר, כי כן נמצא ברדת משה טרם שיקרב אל המחנה דבר עם יהושע, ויהושע לא ידע כי עגל נעשה במחנה:

Verse 14

ואל הזקנים אמר, הם השבעים, ואינם הנזכרים בפרשת בהעלותך וטעם שבו לנו בזה, שישבו מחוץ למחנה באהל משה:
עד אשר נשוב, הוא ויהושע:
חור, לא ידענו מי הוא, וכתוב בדברי יחיד שהוא בן כלב בן יפונה, וחור אבי אורי שהיה אבי בצלאל, ובעבור שאמר כלב בן ארבעים שנה אנכי, הנה נמצא בצלאל בעשותו המשכן בן שלש עשרה שנים, וזה רחוק מאד. ואני אתן לך ראיות שלא זה הדרך ולא זאת העיר, רק מה שהעתיקו קדמונינו על הביאה הוא אמת מדברי קבלה ואין צורך לראיה מהכתוב, ועתה שים לבך, דע כי חצרון בן פרץ הוליד בנים כלובי וירחמאל, וזה כלובי יקרא כלב, וכן כתוב וכלב בן חצרון, ועוד וכלב אחי ירחמאל, והוצרך הכתוב לומר כן להפריש בין כלב בן חצרון ובין כלב בן יפונה בעבור היות שניהם משבט אחד, ודרש שפנה עצמו מהמרגלים דרש הוא, הלא תראה כי בן בשלש נקדות בעבור שהוא סמוך, ותלד בן שני בשתי נקדות כי שני תאר הוא, ואיך יקרא האב על המעשה שיעשה הבן, רק זה כלב הנשיא הוא בן יפונה, ויפונה בן א"כ למה לא ,קנז על כן נקרא הקנזי. ויש שואלים למה לא הזכיר הכתוב יחוסו נכתבו יחוסי כל הנביאים, הלא תראה כי שמות בני כלב בן יפונה ושמות בני בניו אינם כשמות בני כלב בן חצרון, והנה בצלאל רביעי ליורדי מצרים. והראיה הגמורה שכלב בן חצרון איננו כלב בן יפונה שאמר הכתוב כי כלב בן חצרון היתה לו אשה ושמה עזובה, וכאשר מתה לקח אשה אחרת והוליד ממנה חור, וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל, ואמר אחר כן, ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה, וזה לא יתכן כי אם היהכלב בן הנשיא בן חצרון וחצרון היה מיורדי מצרים, וכן כתוב ויהיו בני פרץ חצרון וחמול, ואבותינו ישבו במצרים מאתים שנה ועשר שנים, והנה כאשר תחבר ארבעים שנה שהם שנות כלב הנשיא בלכתו עם המרגלים בשנה השנית לצאתם ממצרים הנה הולידו חצרון והוא בן מאה ושבעים שנה, והכתוב אמר כי אחר שלקח כלב את אפרת והוליד כלב שהוא על דרך הדרש כלב הנשיא אמר על חצרון שהיה בן ששים שנה, ובימי אברהם היה לתימה הלבן מאה יולד, ואלו היה הפלא הזה שיוליד בימי משה חצרון והוא בן מאה ושבעים שנה היה כתוב בתורה, והנה העד הנאמן ספר דברי הימים. וטעם והנה אהרן וחור עמכם, שיהיו תחת משה לשפוט העם באהלו הנקרא אהל מועד, ויהיו הזקנים יחד עמם, על כן אמר עמכם. ויש מהקדמונים שאמרו כי חור היה בעלה של מרים הנביאה:

Verse 15

ויאמר הגאון כי טעם בעל דברים שלא ידעו השרים הנזכרים בפרשת וישמע, וזה לא יתכן כאשר פירשתי כי יתרו לא בא עד אחר מתן תורה גם הוא אמר כי טעם ויכס הענן את ההר בעבור מעלת משה, כי אלו היה ההר מכוסה בענן בעלות הזקנים לא היו רואים את הכבוד, והנה שכח ויכסהו הענן ששת ימים שהם על דעת קדמונינו גם על דעתו מיום שבאו אל הר סיני עד שהיה יום שבר הלוחות בשבעה עשר בתמוז והנה נשחת פירושו, רק הוא כפי הקבלה הנזכרת:
ויעל משה אל ההר, וכבר כסהו הענן, ושכן הכבוד על ההר, ואחר כן אמר פעם שנית ויכסהו הענן לבאר הימים.

Verse 16

ויקרא אל משה ביום השביעי, שהוא ממחרת יום מתן תורה. ויאמר הגאון שלא יתכן להיות אלה ששת ימים אחר מעמד הר סיני, כי היה נראה שהשם מתאנף במשה בעבור שלא קראו עד היום השביעי:

Verse 17

Verse 18

וטעם ויבא משה בתוך הענן שעלה ולא נראה, וישב שם ארבעים יום וארבעים לילה, והם הראשונים, ובמשנה תורה אמר לחם לא אכלתי:

Chapter 25

Verse 1

Verse 2

ויקחו לי תרומה, מלת לקיחה עם למ"ד כמו נתינה, וכן קחי לי מעט מים הלא תראה כי מלת סר אם אחריה אל בשלש נקודות יהיה הפך סור קשור עם מ"ם אחריו, והזכיר הגאון כל התרומות ושיעורן, ואין צורך, כי זאת תרומת נדבה, ובעבור שיש תרומות חיוב אמר בתחלה ויקחו לי תרומה, ואחר כן פירש מה היא, והיא ששה עשר דברים, ואלה הם, זהב למלאכת כל דבר נכבד, והוא נכבד בעבור היות תולדתו ישרה והוא עומד, ואחריו כסף למלאכת האמצעי כאשר הוא שני לזהב, ואחריו נחשת למלאכת החצונה כי הוא למטה מהכסף, ותי"ו נחשת נוסף, כי מצאנו נחשת ממורט, ובלא תי"ו אם בשרי נחוש. והנה אין במלאכת המשכן ברזל, וסודו ידוע, וכן ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית, וכן לא תניף עליהם ברזל:

Verse 3

Verse 4

ותכלת, היא עין קרובה לשחרות, והיא מעט דומה לשמים, על כן פתיל תכלת לזכרון במעשה ציצית, ויתכן שנקרא כן בעבור שזאת העין תכלית כל העינים כי אין אחריה, כי הלובן תחלה:
וארגמן, עין והוא קרוב מאדום ומצאנו זה הלשון בדברי הימים בוי"ו תחת מ"ם, וכן בלשון ארמית, וכן רוב לשון קדר:
ותולעת שני, גם הוא עין, והוא גרגר ושרשו תולעת. ויתכן היות פירוש שָׁנִי השני לעין הלובן, כן זאת העין היא כמו אמצעית בין הלובן והשחרות, ומצאנו סמוך תולעת אל שני כמו זה, ויש הפך כמו ושני התולעת, גם ימצא תולעת לבדו, ובלא תי"ו האמונים עלי תולע, גם שני לבדו, גם בתוספת מ"ם אם יהיו חטאיכם כשנים, והקרוב אל הדעת כי עין תכלת בפשתים, ויש אומרים בצמר גפן, והארגמן בצמר, ותולעת שני במשי, ושש הוא הבד, והוא הפשתים רק הוא לבן ואיננו צבוע:
ועזים, שער העזים והנו צמר עזים, וארגמן צמר הכבשים:

Verse 5

ועורות אילים, הם כבשים גדולים, ויש הפרש בין מאדמים ובין אדומים, כי האדמים הם כן בתולדתם, והמאדמים אדם צבעם, והיא מלה על משקל משובצים שהם פעולים מהבנין הכבד הדגוש, ונקמץ האל"ף ולא בא בשור"ק בעבור היותו מהגרון:
ועורות תחשים, עור בהמה שהוא עב, כי הנעל לא יעשה כי אם מעור עב כעור השור ולפי דעתי שהוא שור, והכתוב אמר ואנעלך תחש:

ועצי שטים, חברה שטה במ"ם כאשר חברו סאה ואמרו שלש סאים ועצי שטים יש אומרים שמהמדבר כרתום, והנכון בעיני שהוציאום ממצרים, והעד וכל אשר נמצא אתו עצי שטים, והיו להעמיד האהלים, רק אהלים גדולים שהם גבוהים, כי עשר אמות ארך קרש עצי שטים, והתימה הבריחים. ויש אומרים מחוברים היו, ויש או' ששטה היא ארז, והעד אתן במדבר ארז שטה, וזאת העדות איננה קיימת:

Verse 6

שמן למאור, למאור בלילה:
בשמים לשמן המשחה, והם ארבעה, והסמים שהם נקראים גם הם בשמים בעבור ריחם הטוב:

Verse 7

אבני שהם, לאפוד:
ואבני מלואים, לחשן. ויאמר יוסף הבבלי כי טעם מלואים בעבור היות החשן כפול והאבנים באמצע, ואחרים אמרו כי נקראו כן בעבור היות החשן מלא אבנים, והאפוד איננו כן, כי הוא גדול ושתי אבנים לבדם על שתי כתפותיו. והגאון אמר כי טעם מלואים הדבק האבנים בחשן ויהיו ערוכים, ובראשית הנדבה הזכיר הנכבד והוא הזהב, ובאחרונה האבנים היקרות, והזהב לעשות כפורת עם שני כרובים וזר הארון עם ארבע טבעותיו, והמנורה וכפתוריה וקנותיה ונרותיה ומלקחיה ומחתותיה, וזר השלחן וזר מסגרתו וארבע טבעותיו והקערות והכפות והקשות והמנקיות וזר מזבח הקטרת ושתי טבעותיו ושתי משבצות ושתי שרשרות ושתי טבעות לאפוד ושרשרות וארבע טבעות זהב לחשן, וציץ נזר הקדש, וחמשים קרסי המשכן וטבעות הקרשים, גם ווי עמודי המסך ופעמוני זהב, גם ווי עמודי הפרוכת וזהב במעשה האפוד והחשן בדיו וצפוי עמודי ובשבוצם וצפוי הארון מבית ומחוץ וכן בדיו וצפוי השלחן וכן הפרכת וצפוי עמודי המסך וצפוי מזבח הקטרת וכן בדיו וצפוי קרשי המשכן ובריחיו, והכסף לאדני המשכן והוא הנקרא קדש, ואדני הפרוכת גם ווי עמודי החצר וחשוקיהם, והנחשת לקרסי האהל חמשים ואדני המסך חמשה וצפוי המזבח והסירות והיעים והמזרקות והמזלגות והמחתות ומכבר וצפוי בדי המזבח וששים עמודי החצר וששים אדניהם, וכיור וכנו וכל היתדות, ותכלת למעיל האפוד ופתיל הציץ ופתיל הריכוס ובגד שרד על הארון ועל השלחן ועל המנורה ועל מזבח הזהב ועל כל כלי השרת, וכן במעשה המשכן והפרכת והמסך והאפוד והחשן, ורמוני המעיל וכל הלולאות ומסך השער, ולאבנט, וארגמן לבגד על מזבח העולה ובמעשה המשכן והפרכת והמסך והאפוד והחשן ומסך שער ולאבנט, ותולעת שני לפרוש על כלי השלחן ובמעשה המשכן גם הפרכת והמסך והאפוד והחשן ורמוני המעיל ומסך שער החצר, ובמעשה האבנט, וש במעשה המשכן גם הפרכת ומסך שער החצר ולאפוד ולחשן וכל קלעי החצר וכתנות אהרן ומצנפתו ואבנטו וכתנות בניו והאבנטים ומגבעות וכל המכנסים וחכם גדול בספרד שטעה בפי' בד, כי אמר שהוא חוט אחד לבדו הפך משזר, והנה שכח ואת מכנסי הבד ש משזר, ומצאנו משזר על תולעת שני במעשה רמוני המעיל, ועזים ליריעות האהל, ועורות אילים מכסה לאהל, ועורות תחשים מכסה על מכסה וכן על הארן בנסעו ועל השלחן ועל המנורה ועל שני המזבחות ועל כל כלי השרת, ועצי שטים לארון ובדיו והשלחן ומסגרתו ובדיו וקרשים וחמשה עשר בריחים ועמודי הפרכת ארבעה וחמשה עמודי מסך פתח האהל והמזבחות ובדיהם. גם יתכן שנעשה הארון מעצי שטים בעבור המשא וכן השלחן, ומצאנו השלחן שעשה שלמה כלו זהב, וכן מזבח הקטרת. והקדמונים אמרו שעשה משה ארון עצי שטים קודם זה הארון ושם שם הלוחות ברדתו מההר, ובפרשת והיה עקב תשמעון אפרש זה. ודע כי ש תרגמו הגאון מין ממיני פשתים דק מאד ויפה תרגם, והעד וילבש אותו בגדי ש וגם הוא אמר כי' במצרים והוא שלשה עולמות הם, זה העולם הוא הגדול, והמשכן האמצעי, והאדם הקטן, שמים בעולם יריעות במשכן, וכן כתוב נוטה שמים כיריעה, והראש באדם, ורקיע ופרוכת והמבדיל בין כלי הנפש לכלי המאכל, גם אור בעולם ואור השכינה ואור הנפש, גם הארץ ועפר באדם ואדני המשכן, ובעולם מלאכים ובמשכן כרובים ובאדם מחשבות, וצמחים ולחם הפנים ומאכל האדם, ומאורות ונרות ועינים, ועוף בעולם ועוף בקרבן וכנפי הריאה באדם, ובהמה וחיה בעולם ובמשכן קרבן בהמה ובאדם ידיו ורגליו, ובעולם שמחות ואנחות ובמשכן כלי שיר ושחיטה ושרפה ובאדם כבד וטחול, ובעולם אדם ובמשכן כהן גדול ובאדם הלב, ובעולם מלאכת שמים ובמשכן ארון ולוחות ובאדם חכמה, גם בעולם רוחות ובמשכן קלעים ויתרים ויתדות ובאדם מיני הכח, ובעולם מעשה יום שבת ובמשכן חנכת המזבח ובאדם מילה. גם הוא אמר אם יטעון טוען עלינו איך ירצה השם להשכין כבודו עם בני אדם המגואלים ויעזוב מלאכיו הטהורים, והנה התשובה כי הכבוד שהשכין עם מלאכיו הוא כפלי כפלים מהכבוד שהשכין עם ישראל, בעבור כי

מעלת המלאכים גבוה וגדולה על כל בני אדם, והנה הגאון הקיץ עתה משנתו שהיה אומר בחמשה ספריו שמעלת האדם גדולה מהמלאכים, ואמר כי שכן הכבוד עם ישראל לאות ולמופת על דבר הענן, ועוד להיות מקום מיוחד מועד לדבור השם, ועוד שיראה מופתים, ועוד לעשות שם גדול לישראל, ועוד שיזהרו מהטומאות בדעתם שהשם עמם, ועוד שישמרו מהעברות, ועוד שלא ישבעו לשקר בדינם, ועוד להתפלל בו לבקש ישועה מצרה, ועוד להיות התפלה נגדו, ועוד לבא הנכרי לשמו, ועוד שיבטח לבם, ועוד להיותו לעד כי בסור הכבוד יגלו מן הארץ, וכל אלה הדברים שהזכיר הגאון ז"ל נכונים הם כנגד דעות אנשי דורנו, והנה גם אנכי עתה אורה אותך בדרך האמת, שים לכפרת קומה, ולמה המנורה בימין והשלחן בצפון, לבך לדעת סוד הכרובים כי אין וכרכוב המזבח עד חציו, ומזבח הקטרת לא יעלו עליו עולה, ואחר שתבין אלה תבין סוד נחש הנחשת, כי בהיות הכבוד שוכן בישראל תשרה רוח הקדש על אציליהם ויתנבאו, וכל זמן שהם שומרים עבודת המקדש חרב לא תעבור בארצם, ומלת לאפוד ולחשן אפרש:

Verse 8

מקדש, מקום קדוש:

Verse 9

מראה אותך, מראות אלהים:

Verse 10

ועשו ארון, לעולם סמוך, כי לא יתכן כל מי שהוא על משקלו כמו אדון שימצא על שני משקלים. ורבים טעו בעבור שמצאו ארון אחד ולא ידעו כי הוא סמוך לאחד, וכן טעמו ארון של אחד מהכהנים, ופי' ארון עצם הדבר, וכמהו נטע ארן. והנה היה צורת מרובע עומד על ארבע רגלים, פעמי דלים כמו רגלי עני. גם יתכן להיות תוספת הזר חלק משמינית התשיעי, ויהי מחוץ חמש וחמש שמיניותיו, לא הזכיר הכתוב עביו:

Verse 11

וטעם טהור שלא יהיה מעורב עם שום דבר רק זהב לבדו:
זר, מצאנו זאת המלה בפועלים והיא ארחי ורבעי זרית:
וטעם עליו כי הזר גבוה מעצם הארון:

Verse 12

ויצקת, טעמו כמו וגם יצק בו מים בעבור שיוצק הזהב האם והוא כמים על הצורה ורבים אמרו כי שמנה טבעות הן, ולפי דעתי שהן ארבע, כי ושתי טבעות הוסיף לבאר, כאלו אמר השתי הטבעות הנזכרות על צלעו האחת:

Verse 13

בדי עצי שטים, כמו ותעש בדים, הם סעיפים מזה ומזה, גם לא הזכיר הכתוב מדת הבדים:

Verse 14

Verse 15

לא יסורו ממנו, רק כבלע הקדש כאשר אפרש:

Verse 16

וטעם ונתת אל הארון את העדות, כמי שיתן אל אדם הון להיותו מופקד אתו:
וטעם העדות לחות הברית כמו שטר עדות על הברית:

Verse 17

כפרת, הפירוש ידענוה מטעמו ומגזרתו וכפר עליו הכהן כטעם כסוי חטאה, וכבר פירשתי מלת כרובים בפ' בראשית. והנה הכתוב לא פירש הצורה רק מטעם ודברתי אתך ידענוה היטב:

Verse 18

מקשה, פירושו שוה, וכן ותחת מעשה מקשה כי פירוש מעשה גלוח מעט מהשער כדי להשוותו, וכן לא עשה שפמו, על כן הוא הקרחה להפך, ויש מקשה המקום שצמחו שם הקשואים. והנה מקשה תעשה אותם שם על משקל לאברהם למקנה:

Verse 19

ועשה כרוב אחד, הוסיף לבאר, וה"א מקשה היה ראוי להראות ונעלם כהעלם ויקרא לה נובח, או יהיה השם על שני משקלים:
וי"ו קצותיו שב אל מן כאלו אמר מעצם, או ישוב אל מלת מזה והוא הנכון בעיני.

Verse 20

והטעם אל הכפרת כאדם שישפיל ראשו, והיו הכרובים שנים כאשר הראתיך כי סוד האחד לא יראה כי אם בשנים, על כן נקרא השם יושב הכרובים, גם הארון נקרא שם וכן מפורט בדברי הימים, גם הוא יקרא עוז, אתה וארון עזך, ויתן לשבי עזו, דרשו ה' ועזו, פירושו ודרשו עזו כטעם לשכנו תדרשו, כי מזמור הודו לה' על הארון נאמר:

Verse 21

Verse 22

Verse 23

נו"ן שלחן נוסף כנו"ן רחמניות, גם עובי השלחן לא נזכר והזכיר השם בתחלה הארן והכפרת שהוא נכבד מהכל, כי הוא לבדו מבית לפרכת והוא לבדו מקום קדש הקדשים בה"א כאשר פירשתי, ואחרי הארן השלחן והמנורה ומזבח הזהב והפרכת:

Verse 24

Verse 25

וטעם מסגרת ידוע כי כן מנהג כל השלחנות:

Verse 26

Verse 27

לעמת המסגרת, באר מקום הנכח:
לבתים, מקומות, כמו הכית לארם:

Verse 28

Verse 29

קערותיו, ידועות:
כפותיו, כלי קטן, כטעם כף אחת מלאה קטרת, והוא צורת כף אדם:
וקשותיו, הם הכוסות, וטעם אשר יוסך בהן שב אל הקשוות, והעד שאמר הכתוב את קשות הנסך. ויש אומרים שקסת הסופר מגזרת קשות הנסך, כי מצאנו שי"ן תחת סמ"ך כמו בשורי מהם, ורבים כמוהם:

Verse 30

Verse 31

מלת תעשה המנורה מבנין נפעל לשון עתיד והטעם תהיה עשויה, כי דרך דרש שהיא נעשת מעצמה, וכן וכל נעשה במרחשת לא היה נעשה מעצמו, והעד כן עשה את המנורה. וחסרי דעת הלשון חשבו שראויה זאת המלה להכתב ביו"ד בעבור שמצאו בדרש כי היו"ד סימן עשר המנורות שעשה שלמה, ומדקדוק הלשון לא יתכן שתכתב מלת תעשה ביו"ד, רק המדרש סמך על המבטא. וטעם ירכה שהיא עומדת עליה. וקנה הוא האמצעי, ושם צורות וכפתורים ופרחיהם. והגאון יפרש כפתור כמו תפוח:

Verse 32

Verse 33

Verse 34

וטעם משוקדים כמראה שקדים, והמלה שבה אל ארבעה גביעים, והנה הקנים שבעה ושנים ועשרים גביעים ויש אומרים כי משקדים מטעם כי שוקד אני, ומפרשים אמרו כי כפתור ופרח פי' הגביע.

Verse 35

Verse 36

וטעם ממנה יהיו שתהיה יצוקה.

Verse 37

ונרותיה, והקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע, והששה נערכים זה אחר זה בחצי עגול, ואחר שהכתוב אמר והאיר אל עבר פניה והטעם אל עבר אחד הנה הצורה ברורה:

Verse 38

ומלקחיה, מגזר' לקיחה:
ומחתותיה, על דעתי שבע מחתות קטנות, כי המלקחים לתקן הפתיל והמחתה תחת הנר, ואם הטעם להדליק הנר כדברי מפרשים רבים לא נדע כמה מחתות הם:

Verse 39

והזכיר ככר זהב במעשה המנורה לא בארון ולא בשלחן בעבור היותה כלה זהב ומדתה מהככר, כי מדת הארן ידועה וזהב לצפוי מה שיכיל, והכפרת שהיא כלה זהב הזכיר

מדתה ואין להעובי כ"א מעט, וצפוי השלחן כצפוי הארון ושני הזרים כמדת הארן והשלחן, ובפרשת אלה פקודי תשחק על דברי הגאון:

Verse 40

מראה, פעול מבנין כבד נוסף:

Chapter 26

Verse 1

ואת המשכן, נקרא כן שהוא משכן הכבוד:
משזר, שאיננו חוט לבדו, ולא מצאנו זאת המלה חוץ למשכן:
מעשה חושב, בפרש' כי תשא:

Verse 2

Verse 3

חוברות, כמו וחברת וכן אלה חברו, וכבר הראתיך כי פירוש איש עצם הדבר, על כן והאיש גבריאל, ועל הככבים איש לא נעדר, וכן איש בליעל, וכן איש דמים, ואם המלה בלשון נקבה כן משפט אשה, וכן בחיות. וטעם אחותה שהיא כמוה אין הפרש ביניהם:

Verse 4

לולאות, פירושו ידוע מטעם המעשה וכן הקרסים והקיצונה מגזרת קצה לחמש יריעות, והיא באמצע המשכן:

Verse 5

מקבילות, זה לנוכח זה, וזאת הלשון ידועה בארמית, ומחי קבלו, המכה כנגדו ויש אומרים כי קבל עם מגזרתם. עתה שים לבך ואני אפרש לך בדרך קצרה צורת המשכן. הנה עשרים קרש נערכים זה דבק עם זה כי כן כתוב כי לכל קרש שתי ידות וזה יכנס בזה להעמידם, או ידות למטה מהקרש דבק בו על האדנים, משולבות אין לו אח כי אם בין השלבים, ורוחב כל קרש אמה וחצי האמה, ולפאת דרום עשרים קרשים וכן לפאת צפון, הנה השני צלעים שוים והמשכן מרובע, והנה ארך המשכן שלשים אמה, ובפאת מערב ששה קרשים, ומפאת מערב נדע הרוחב והנה תשע אמות, והמקצוע כחצי אמה, והם שני מקצועות שהם הזויות, ואמר עשר אמות ארך הקרש, והנה הקומה ידועה, והנה היריעות שמו ארכם כנגד רוחב המשכן, כי מצלע דרום עשר אמות כנגד ארך הקרש וכן לפאת צפון, ונשארו שמנה באמות אמה מזה ואמה מזה, ויתכן שנעשה כן להיות רחוק מהארץ בעבור הגשמים, ויריעות העזים אחת עשרה הם, והנה הם עשר כנגד עשר, כי חצי הששית כפולה היא לפתח המשכן, וארך יריעות האהל שלשים באמה, גם שמו ארכם כנגד רחב המשכן, על כן אמר והאמה מזה והאמה מזה בעודף ביריעות האהל, וטעם בעודף בנוסף על מדת יריעות המשכן לכסות המשכן שעקרו הקרשים, והעד על פירושי על צדי המשכן, וכל קרש עומד על שני אדנים וטעם לשתי ידותיו, כי כל קרש היו לו שתי ידות מפנים ואחור משולבים, ובצד האחר בכל קרש מקום להכנס היד, ואמר על שני קרשי המקצועות שהיו שנים תואמים מלמטה, ויהיו דבקים בראש אל טבעת אחד, ומדת שני התאומים בכל הקרשים במטה, ועובי הקרש אמה וקרש הירך מסתיר מהעובי, ושמו טבעות לקרשים להיותם בתים לבריחים, והנה בפאת דרום חמשה וכן בפאת צפון וברוח גדול באמצע שתי הצלעות, והבריחים החמשה מפאת מערב ובפאת דרום שנים בריחים מן הקצה אל הקצה, והנה מדת הברית ט"ו אמה, והם במעלה וכן במטה, והגדול באמצע, וכן בצפון, גם כן במערב כמדתן אולי היו דבקים, ואחר שאמר וכפלת את היריעה הששית מזה למדנו כי גובה פתח המשכן עשר אמות, והנה יריעות המשכן ברחב ארבעים אמה, הוצא מהן עשר אמות לפאת מערב, והנה נשאר ארך המשכן שלשים וטעם וסרח העודף שישימו הסרח ביריעות האהל כמו חצי היריעה ותסרח

על אחורי המשכן, ויכפול השתים האמות. ויש אומרים כי פי' וכפלת לעשות אחרת כמוה וידביקם, ולמה זה כי אלו היה כן היה אומר שתי יריעות:

Verse 6

Verse 7

דקדוק מלת עשתי עשרה בס' הדקדוק:

Verse 8

Verse 9

חמש היריעות, סמוך כמו שלש סאים, דרך קצרה. ובעבור היות המשכן נכבד מהאהל, כי האהל כמו מכסה הוא בעבור הגשם, על כן קרסיו זהב וקרסי האהל נחשת, גם הקרשים הם מצופים זהב וטבעותיהם זהב, וטעם אדני כסף בפר' אלה פקודי, גם הבריחים מצופים זהב, ועמודי הפרכת כן, על כן אדני המסך נחשת:

Verse 10

Verse 11

Verse 12

תסרח, כמו סרוחי טבולים כטעם משך.

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

וכבר פרשתי נגב, ותימן מגזרת ימין, גם פאת צפון תקרא שמאל, וים מערב בעבור הים הגדול הספרדי שהוא מערב ארץ ישראל.

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

ותמים על משקל דלים, ודגשות המ"ם להתבלע הפעל, והתמים תמימים.

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

והבריח נודע. והנה מבריח מהבנין הכבד הנוסף, גם לברוח מבנין הקל, על כן
המפרשים ברחת יונה מזאת הגזרה לא דברו נכונה:

Verse 29

Verse 30

אשר הראת, מבנין שלא נקרא שם פועלו. ואמרו הקדמונים כי צורת הוי"ן כמו
וי"ן במכתב הנמצא בידינו היום, והנה יחסר וי"ו החבור, כי קשה היה על הלשון
לחבר שלשה וי"ן:

Verse 31

גם מלת פרכת ידועה ואין רע לה חוץ מהקדש.

Chapter 27

Verse 1

וטעם רבוע בעבור היות הארך כרחב:

Verse 2

Verse 3

סירותיו, כדמות סירות:
לדשנו, להסיר הדשן. והנה זאת המלה על שלשה דרכים, האחד הנזכרת, והשנית תדשן עצם, מגז' והיה דשן ושמן, והשלישית ידשנה סלה, ופירושה יקבל העולה ותשרפנה האש עד שתשאר דשן:
ויעיו, כמו ויעה ברד, והוא ידוע, ג"כ מזרקותיו לקבל הדם:
מזלגותיו, בעבור הבשר, כמו והמזלג שלש שִׁנָּיִם בידו:
ומחתותיו, לקחת האש, והנה הכתוב לא פירש כמה הם, ויתכן היותם שנים, כי אין פחות מהם בלשון רבים:

Verse 4

מכבר, מגזרת כאשר ינוע בכברה:

Verse 5

כרכב המזבח, ידוע ואין לו חבר:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

נבוב לחות, רֵק מבפנים, וכן טעם ואיש נבוב, אדם רק מחכמה שאינה בקרבו:

Verse 9

חצר המשכן, שש לבדו. וטעם קלעים כמו יקלענה, והצורה ידועה:

Verse 10

וטעם וחשוקיהם כמו דבקיהם, כי טעם ותדבק נפשו כטעם חשקה נפשו.

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

והנה ארך החצר מאה, קצב אחד בשני הצדדין וחמשים ברחב לפאת מערב, וכן בפאת מזרח, ויהי המשכן בתוכו, ופי' ורחב חמשים בחמשים חמשים ברחב בכל צד לדעת מפרשים, ואיננו כפירוש אלן דעולא, וכאשר תחבר ארך המשכן שהוא שלשים יהיה חמש ושלשים בארך מזה ומזה, וברחב עשרים מזה ועשרים מזה. ודעת הקדמונים שהמשכן אחר המזרח בחמשים והוא הנכון לבדו, כי הוא כמו וקומה ברחב וגובה פתח החצר חמש אמות, כי קומת כל העמודים כן, ושמו חמש עשרה קלעים לכתף החצר, וכן לכתף השנית, ואלה שתים כתפות לפאת מזרח, והעד החצר בתוך:

Verse 19

לכל כלי המשכן, אפרשנו בפ' וידבר:

Verse 20

ואתה תצוה, טעם תצוה מצוה על הצבור לתת תמיד שמן זית וכן צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי יש אומ' כיזך תואר השמן, ולפי דעתי שהוא תואר הזית שיהיה מובחר, והעד שיש אחריו כתית גם הוא תואר מגזר' וכתות. וטעם להעלות בעבור שמנהג אור הנר להעלות להב כי הוא מגזרת האש:

Verse 21

אשר על העדות, שהוא מסך על ארון העדות, כי כן כתוב ויסך על ארון העדות. ואין טעם יערך אותו שיערכנו כל הלילה, רק שיערכנו כדי שיהא דלוק מערב עד בקר. וטעם אהרן ובניו, שיערכנו הכהן הגדול או אחד מבניו שיעמד תחתיו, ובס' שמוא' פרשתי ונר אלהים טרם יכבה, וטעם זה הפסוק שהוא ואתה תצוה אחר והקמות את המשכן וכבר תכנת החצר ידליק אהרן את הנרות, ובעבור שאמר יערך אותו אהרן אמר ואתה הקרב אליך, כי זה אהרן הוא הנבחר, ואחר כן הזכיר בניו, ואחר כן הזכיר דרך קדושתם עד שיכהנו, ואחר כן הזכיר כהנתם שהיא עולת תמיד, ואחר כן הזכיר מזבח הקטרת אחר שהזכיר עלת מזבח הנחשת, כדי להזהיר שלא יעלה עולה או נסך על מזבח הזהב, והנה כל הפרשה דבוקה.

Chapter 28

Verse 1

וטעם ואתה הקרב אליך, כי הוא ילמד אותם שהוא כהן הכהנים.
לכהנו לי, הוי"ו נוסף כוי"ו למעינו מים, ולא ישרו בעיני דברי האומר שהוא יוצא לשני פעולים, ואף כי לכהנו שבפסוק השני, ואחר שאמר בניו פירש שמותם:

Verse 2

Verse 3

מלאתיו, כמו רחל מבכה על בניה, והנה טעמו אשר מלאתי כל אחד ואחד מהם, או יהיה וי"ו מלאתיו שב אל לב גם הוא נכון:
וטעם לקדשו להיות מופרש וניכר בבגדים שלא כמוהם אחר.

Verse 4

והזכיר בתחלה החשן, כאשר הזכיר הארן כי בו משפט האורים, והוא על לב, והלב נכבד משתי הכתפות וזאת מלת חשן לא מצאנוה כי אם במקום הקדש. והגאון פירש אותה כמו גובה, רק אפוד מצאנו ודוד חגור אפוד בד, ועוד ויאפד לו בו שהוא טעמו כמו ויחגור, על כן נקרא אפוד בעבור חשב האפוד. באלה פקודי פירש וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים במעשה האפוד וכמהו מעשה החשן, והנה פירש כי החשן זרת ארכו וזרת רחבו ולא פירש מדת האפוד, כי איננו צריך כי מדתו כנגד כתפות כל אדם אמצעי ולא מהענקים שיוסיפו על כל בן אדם יותר מהכפלכאשר אפרש במקומו והעד שאמר הכתוב שתי כתפות חוברות, ושתי האבנים על כתפות האפוד על שתי כתפות אהרן לזכרון. ולפי דעתי טעם זרת ארכו וזרת רחבו רמז למד' העגול או כמדת מלואת האבנים, והנה יהיה על לב אהרן, ואין זאת דעת רבים. והנה האפוד כדמות האפוד והחשן סתום בגד, ויש באמצעיתו עשוי עליו חשב, ובו יחגר אהרן, וסוד ואני אגלנו ברמיזות. מצאנו כתוב שמנים איש נושא אפוד בד, ורבים פירשוהו שהיו ראוים לשאת האפוד, וזה הפי' איננו נכון, כי אפוד משה איננו בד לבדו, רק הי' מחמשת דברים, והנה עשו הכהנים אפודים כדמות אפוד משה, והתורה לא אסרה זה, והעד שאמר אפוד ירד בידו, ולא אמר האפוד, כאשר אמר שאול הגישה האפוד, כי שם כתוב שהארון היה שם, וזה טעם ושאל לו במשפט האורים לפני ה', ואם היה אפוד אביתר אפוד משה, הנה עמו החשן, כי כן כתוב ולא יזח החשן, והנה אפוד אביתר בארץ פלשתים ואיך אמר שאול גם באורים, והשואל באפוד הכהן היה שואל בשתי אבנים, רק באפוד משה במשפט האורים, על כן נקרא חשן משפט כי הוא ישפוט ויוציא לאור כל ספק, ואם הדבר תלוי בחשן לבדו למה אמר הגישה האפוד, גם הוא נכון כי שניהם דבקים ולא יתפרדו ולא ישאל שואל בחשן אלו היה מתפרד מהאפוד, והטעם כי האפוד הי' גדול מהחשן. ועתה שים לבך תבינהו מסוד האפוד שאגלה לך, ועוד כי צורת האפוד בגד ובשתי קצותיו שתי כתפות מחוברות ועליו חשב אפודה באמצעיתו ובו יחגר אהרן, על כן נקרא אפדה, ושתי אבני שהם על שתי כתפות האפוד והם על כתפי אהרן, ושתי שרשרות נתונות על שתי משבצות והמשבצות נתונות על כתפות האפוד למעלה, וזה טעם אל מול פניו, ושתי טבעות על שתי הכתפות הכתף מלמטה ממול פניו, וחשוב כי האפוד צורת מרובע ויש לו ארבע מקצועות נראות בצד אחד, ומשבצות עם עבותות במקצועות שלמעלה, ושתי טבעות כאשר הוא למטה, והכל מול פני החשן, והם ממעל לחשב האפוד, והחשן כפול, ועליו שתי שרשרות נתונות על שתי טבעות, והטבעות על שני קצות החשן ושתיטבעות עוד על שני קצות החשן אל עבר האפוד מבפנים כאשר הראתיך כי החשן תחת האפוד בשפה אחת, ולפי דעתי כי שרשרות גבלות הם שתי שרשרות הזהב שהם על משבצות כתפות האפוד, על כן כתוב ויתנו שתי העבותות הזהב:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

Verse 9

וירכסו את החשן, כל המפרשים אמרו שטעמו ויתפרו, ור' משה הכהן הספרדי פי' אותה מגזרת מרכסי איש, והוא הנכון כי כן משפטו. ופתוח האבן ידוע. והגאון אמר כי שהם אבן יקרה לבנה, והיא בלשון קדר כלשון ארמית, רק הרי"ש קודם הלמ"ד בארמית. והנה על האבן האחת ראובן שמעון לוי יהודה דן ונפתלי, ועל האבן השנית גד אשר ששכר זבולון יוסף ובנימין, וזה טעם כתולדותם:

Verse 10

Verse 11

מסבות, שתהיינה משבצות זהב סביבות האבן, ולא פירש הכתוב אם היא מרובעת או עגולה, ולפי דעתי שהיא עגולה מעדות מסבות:

Verse 12

וטעם זכרון יתברר לך בסוד:

Verse 13

ועשית משבצות זהב, הן שתים כדמות עינים:

Verse 14

מגבלות, להיותן שוות, והוא מגזרת גבול:
מעשה עבות, מגז' כל אלה עבותה, והתי"ו שרש, והשרשרות ידועה, והחשן רבוע:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

וטעם ומלאת להיות הפתוח בשם כמדת האבן, ולא יהיה שם מַקום רֵק, ואם ישאל אדם יש ראובן גדול מגד, יתקן בפתוח להוסיף.

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

ודע כי שרשות גבלות כמו שרשרות, ועל דעתי שהם הנזכרות, והרי"ש האחרון כפול, ואחר שימלאו החשן באבנים הנזכרות אמר ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים, כמו ונתת אל הארן את העדות, וכן במעשה וימלאו בו, והנה אבני החשן נתונות בו, ואמר אחר כן על משה וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים, והנה אינם האבנים הנזכרות בארבעה הטורים, ועוד מדרך דקדוק הלשון אין התומים כמו האורים רק הם אחרים, כי אלו היו הם בעצמם היה כתוב את האורים התומים, והנה מפורש לאורים ולתומים. ורב שלמה מפרש התורה מ"כ אמר כי האורים והתומים מכתב בשם המפורש, והאמת כי הם בחשבון עגול. ועתה פקח עיניך כי הכסא על שני סדנים נתון והחשב הוא הקו הישר וששה בצפון וחלוקתם במחשבת בעבור הקו וכן בדרום, רק בחשן ששרש המשפט עליו הם נראים, כי יש הפרש ביניהם על כן טעם ולא יזח החשן שפירושו מהטעם כמו יסור ואין לו אח במקרא. ולדעת אלה האבנים אין לנו דרך, רק הגאון פירש אודם מאדום והאבנים שהם אדומות הם רבות, ופירש פטדה כרצונו בלא ראיה, וברקת מגז' ברק, ורבות הנה ככה, ונופך שחור מגזר' ותשם בפוך, וזה דחוק, גם ספיר אבן לבנה מעדות לבנת הספיר, ולא פירש נכון, ויהלום אמר הגאון כרצונו בלי ראיה, ויותר קרוב היה להיותו מגז' והלמה סיסרא, והיא אבן הולמת כל האבנים. ויש אומרים כי אחלמה אבן שתולדתה להראות חלומות. והגאון אמר כי ישפה בתמורת השי"ן בסי"ן בלשון קדר, וכלנו נמשש קיר כעורים, והאמת שלא נוכל לדעתם. והנה בחלק יוסף השהם שממנו אבני האפוד והנה הוא חשוב כנגד כל ישראל כאשר הודעתיך. והנה אבני האפוד ואבני החשן לזכרון לכסא ולרקיע הכתוב בס' יחזקאל שהוא על ראשי החיות:

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

Verse 31

מעיל האפוד, כמשמעו:
כליל, כלו:

Verse 32

והיה פי ראשו, כמו על פי מדותיו:
כפי תחרא, כדברי המתרגם ארמית:

Verse 33

רמוני, צורת רמונים, ולא הזכיר הכתוב כמה הם:
ופעמוני זהב, מהטעם ידועים, והנו"ן נוסף:

Verse 34

Verse 35

ונשמע קולו, קול המעיל, ויש אומרים כי כאשר ישרת באלה הבגדים ישמע השם קולו
למלאות תפלתו בבאו אל הקדש:

Verse 36

ועשית ציץ, מגז' בציצת ראשי:

Verse 37

ופתיל תכלת וכל המעיל תכלת כמו בציצית תכלת:

Verse 38

ונשא אהרן, יכפר, ועוד אפרשנו, וזה כתוב עליו קדש, והוא יכפר על עון הקדשים,
והטעם על המחשבה שתחלתה על המצח:
וטעם והיה על מצחו תמיד, בבאו אל הקדש:

Verse 39

ושבצת הכתונת שש, יש אומרים ששם זהב ולא אמרו אמת, רק היא כתנת משבצת מעצמה:
ואבנט תעשה, מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש:

Verse 40

תעשה כתנות, ארבע, וכן אבנטים, והם כדמות האבנט הנזכר לפי הדעת, ואין שם
ראיה:
ומגבעות, גם הם ידועות, גם הגבעות נקראו כן בעבור רומם וגבהותם:

Verse 41

ומשחת אותם, בשמן משחת קדש:
ומלאת את ידם, אמר הגאון פירושו חיובם, וכן ומלאו ידו, על המזבח, והקרוב אלי
שפירושו על המעשה, הלא תראה כי בימי המלואים למד הכהן המעשה להרגיל ידו
בעבודה אז תהיה שלמה במעשיה ולא חסרה, ויד יחזקאל פרשתיו במקומו, וכן טעם
מלאו ידכם היום, שתעשו דבר שלם לשלוח יד להרוג:

Verse 42

מכנסי הבד, חמשה:

Chapter 29

Verse 1

לקח פר אחד, הנה זה בא כמו השלם:
תמימים, שב אל השלשה לפר ולאילים שלא יהיה בהם מום:

Verse 2

ולחם מצות, בלולות בשמן:
שני עשרנים, החלה. ויש אומרים כי לחם מצות עגול והחלה מרובעת, ורקיקי פירושו כמשמעו, כי החלה עבה:
סלת, התי"ו לשון נקבה כי כן כתוב ואפית אותה, ויש אומרים שסלת מגזרת מסילה, מדרך רחוקה:

Verse 3

Verse 4

ורחצת אותם, טעמו בר רחצת אותם במים, וכבר הראתיך רבים כזה, ואחר והלבשת את אהרן:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

ואת בניו תקריב, אל פתח אהל מועד כאשר הקרבת את אביהם אחר שרחצתם במים, והכתוב אחז דרך קצרה:

Verse 9

וחבשת, מגזרת ולא חבשו:
ומלאת יד אהרן, בשבעה ימים:

Verse 10

Verse 11

ושחטת את הפר, משה שחטו והוא לקח:
מדמו, ולא כל דמו ונתן על קרנות המזבח ואת כל הדם הנשאר ישפך אל יסודו והקטיר האמורי':

Verse 12

Verse 13

Verse 14

ולקח, אחד מבני אהרן:
מדם הפר, ועורו ופרשו:
ושרפו, מחוץ למחנה:
וטעם חטאת כפור חטאת אהרן ובניו:

Verse 15

אין הפרש בין וסמכו אהרן ובניו ובין וסמך אהרן ובניו:

Verse 16

Verse 17

ורחצת קרבו וכרעיו, יצוה וכן משפט כל כהן גדול:
וכל האיל יעשהו מוקטר על המזבח כלו עולה, ויש אומ' כי העולה לכפר על העולה
על הרוח במעשה:

Verse 18

Verse 19

Verse 20

תנוך, ידוע, גם כן בהן.

Verse 21

והנה הזה מדם האיל אשר על המזבח שהוא קדוש עם שמן משחת הקדש על אהרן ועל
בגדיו והנה הם קדושים, והטעם כטעם ותגע לרגליו, כי גם האיל כפור, וכן אמר
הכתוב כי הדם הוא בנפש יכפר, ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר:

Verse 22

יותרת הכבד, שהיא יתרה עמו:

Verse 23

Verse 24

איל מלואים, יש מפר' כי נקרא כן בעבור בהן היד, והנכון שזה תחלת ימי
המלואים, והטעם מלוי היד. ויש אומרים כי נקרא כן בעבור על כפי אהרן ועל כפי
בניו והנה על כפי אהרן כפות ידיו שתיהן, וכן בניו:
והנפת אותם, כמו ויבן שלמה את הבית, והטעם שתצוה שיניפו האימורים משה
יניפנו:

Verse 25

Verse 26

למנה, חלק, כמו מנה אחת:

Verse 27

וקדשת את חזה התנופה, והטעם כל תרומה שיביאו בני ישראל והיא נקראת זבח שלמים, וטעם שלמים שאיננה על חטאת רק להתמיד שלום המרים, או פירושה שהיא שלמה כי החטאת חסרון בנשמה:

Verse 28

Verse 29

ולמלא בם את ידם, במות הכהן הגדול:

Verse 30

שבעת ימים ילבשם הכהן, ולא יפשוט אותם לילה ויום.

Verse 31

ובשלת את בשרו, שיצוה למי שיבשל אותו:

Verse 32

ואת בשר האיל, עם השוק, וזה הכלל כלו חוץ מן החזה והאימורים:

Verse 33

ואכלו אותם, כל אשר כופר באימורים:
וטעם לא יאכל שלא יאכלנו לוי או ישראל:

Verse 34

Verse 35

ה"א אותכה נוסף כה"א לשאת אותו בהמה, וטעם זה הפסוק לבאר שבעת ימים:

Verse 36

ופר חטאת תעשה בכל יום מהשבעה על המזבח, כפר החטאת הנזכר:
וחטאת על המזבח, פירושו תקריב חטאת בעדו ותכפר עליו, והנה שב המזבח ככהן, וימשחנו בשמן המשחה. והטעם לכפר על אדמת המזבח, כי מי יודע מה עבודה היתה לפנים על אדמת המזבח. והמפרשים אמרו כי וחטאת כמו וטהרת, וכן בכפרך:

Verse 37

וטעם שבעת ימים תכפר, כאשר תכפר שבעת ימים על המזבח, וכבר משחת אותו אז יהיה המזבח קדש קדשים, והטעם קדוש כאחד הקדשים, כי הפרש יש בתוספת הה"א, על כן תעו הגוים בפירוש ולמשוח קדש קדשים, ופירוש באמת על המזבח כאשר הראתיך בספר דניאל:
כל הנוגע במזבח יקדש, טעמו שלא יגע בו זר כי אם הכהן שהוא קדוש, ורבים פרשוהו כל דבר שיגע בו הוא קדוש לשם:

Verse 38

וזה אשר תעשה, וזה הקרבן:
שנים ליום, בכל יום ויום, וכן פר חטאת ליום, ופי' ליום בבקר ובערב:

Verse 39

בין הערבים, מפורש:

Verse 40

רבע או רביעית אחד הוא:
יש אומרים כי טעם נסך להיותו מזוג במים, ודבר הקבלה אמת:

Verse 41

תעשה לה, לעולת הערב:

Verse 42

אהל מועד, הנה פירושו אשר אועד לכם:
לדבר אליך שם, רמז למשה לבדו:

Verse 43

ונועדתי שמה, הנה רמז למקום התפלה:
ונקדש בכבודי, האהל יהי' נקדש בכבודישיהיה בתוכו, על כן אקדש האהל והמזבח
ואהרן ובניו הכהנים, והטעם כי כבודי יקדשם:

Verse 44

Verse 45

ושכנתי בתוך בני ישראל, זה רמז להיות השבטים על ארבע רוחות, ומחנה הלוים
באמצע, ומחנה השכינה שהוא המקדש בתוך מחנה הלוים ועוד יתברר לך זה הדבר:

Verse 46

וטעם לשכני בתוכם כאשר פירשתי לך בפסוק תעבדון את האלהים כי הוצאתים לעשות
לי מקדש ואשכון בתוכם:
וטעם והייתי להם לאלהים באמונת הלב והם חייבים לעבוד אותי:

Chapter 30

Verse 1

מקטר קטרת, שם הפועל עם השם, כי משקלי שמות הפעלים משתנים, ואף כי הסמוכים:

Verse 2

ואמתים קומתו, להיותו גבוה כחצי אמה על השלחן אשר בצפון כי המזבח הזה הוא
בין השלחן ובין המנורה, וכתב גגו ולא רחבו:

Verse 3

Verse 4

על שני צדיו, תוספת לבאר, גם כן ה"א לשאת אותו בהמה:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

בבקר בבקר, בכל יום בבקר:
וטעם בהטיבו את הנרות, לתקן הפתילים עד שיהיה אור הנר טוב:

Verse 8

Verse 9

קטרת זרה, מהקטרת הנזכרת בפרשה השנית:

Verse 10

וכפר אהרן, או העומד תחתיו מבניו:
אחת, פעם אחת בשנה בעשור לחדש השביעי:
וטעם חטאת הכפורים, חטאת הפר והשעיר, כי כן כתוב על כן מלת הכפורים:
וטעם קדש קדשים הוא לה', כי מזבח העולה הוא קדש קדשים, ומזבח הקטרת קדושתו
לשם בעבור שהוא נכבד ואין אחר הארן נכבד ממנו:

Verse 11

Verse 12

כי תשא, הזכיר בפרשה הזאת כסף הכפורים על כל ישראל והזכיר אחריו הכיור וכנו,
וטעם להזכיר כסף הכפורים כי היא תרומת חיוב, וכל תרומת המשכן היא נדבה חוץ
מזאת:
וטעם להזכיר כיור נחשת אחר כן כי לא נעשה מנחשת נדבת ישראל רק מנחשת הנשים
החכמות הן העושות מלאכת הקדש, ואחר כן הזכיר הבשמים והסמים שהביאו הנשיאים
לבדם, ואחר כן הזכיר בצלאל ואהליאב שהם ראשי החושבים לעשות כל המלאכה, וטעם
את שבתותי תשמורו שלא יאמר אדם בעבור שהיא מלאכת הקדש לעשותה גם בשבת, ואחר
כן סיפר מה שארע טרם רדת משה ותפלתו ורדתו ושריפת העגל והריגת עובדיו ושובו
אל השם להתפלל בעדם ובקשתו להכניסהשכינה ביניהם ורדתו מההר לפסול האבנים
ושובו אל ההר ועבר השם עליו, וטעם להזהיר על ע"ז ולהזכיר המועדים פעם שנית
בעבור שאמר כי לא אעלה בקרבך, והמשל בבעל נעורים קצף על אשת בריתו בעבור
שעברה חק והפרה התנאי שהיה ביניהם, ועתה בשובו אמר לה השמר לך אל תפרי עוד
התנאי כאשר עשית ואני אחדש עמך ברית שנית, על כן כל פרשת שמר לך עד לא תבשל
גדי כמו הפרשה באלה המשפטים, והזכיר אחר כן פרשת כי קרן עור פניו שהוא פירוש
אשר לא נבראו בכל הארץ:
כי תשא, כנוי על המספר, ומנהג אנשי הספירות לכתוב השמות טור אחר טור וישא
בראש כלל המספר, ובעבור היות שר המשקים שר על אחרים שמוהו נשוא בראש ותחתיו
כל המשקים וכן שר האופים, והכתוב אמר כופר נפשו וזה פירוש לכפר על נפשותיכם:
וטעם נגף במלחמה כי המת במלחמה לא בא יומו ויש אומ' כי כל דבר שיספר יחסר,
וטעם נגף דבר והעדות מספר יואב ודעתי אחרת:

Verse 13

זה יתנו, זה השעור, וכן וזה אשר תעשה אותה:

Verse 14

Verse 15

Verse 16

ונתת אותו על עבודת אהל מועד, כי הנה מפורש הוא בפ' אלה פקודי כי כל האדנים גם הווין היו מכסף הכפורים. ויאמר הגאון אם כן מה פירוש זהב וכסף עם כל איש אשר ידבנו לבו, והשיב כי עשו ממנו חצוצרות ומזמרות ואגרטלין כאשר מצאנו אלה הכלים בספר עזרא, ואם אינם מפורשים חוץ מהחצוצרות, ולפי דעתי בעבור היות החמשה עשר דברים תרומת נדבה לא הפריש הכתוב את הכסף, כאשר הראתיך בפסוק אשר ילד לו:
וטעם לזכרון על האדנים וקדמונינו ז"ל העתיקו כי מצוה על כל ישראל לתת מחצית השקל בכל שנה קודם ניסן לכפר כל איש על נפשו, ואם לא יתנו יהיה בהם נגף ואחר שיתנו אינם חוששים אם ספרם מלכם שיתנו שנית, והנה מצאנו עד נאמן על דברי הקבלה, מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר, וצורך הכסף לתמידין ולמוספין. ויאמר הגאון בעבור שבא אחרי כסף הכפורים הכיור, כי יוקח ממנו לצורך הברֵכה והתעלה, ובעבורשהזכיר בצלאל והחכמים להורות כי החכמים המלמדים את הכהנים הלכות שחיטה וקמיצה, גם הם יקחו הוצאתם מכסף הכפורים, ובעבור שאמר מחלליה מות יומת על פי בית דין, גם בית דין יקחו הוצאתם מכסף הכפורים:

Verse 17

Verse 18

כיור נחשת, צורתו ידועה:
ומלת כנו מגזרת על כנך, והוא מקום לכיור וגדול ממנו, ופי' כַן כמו מכונה כי כן בבנין הבית, ולא הזכיר ארכו ורחבו, רק יעשה כדי המראות כאשר אפרש, והושם בין האהל ובין המזבח שישמר שלא יכנס באהל עד שירחץ:

Verse 19

ורחצו אהרן ובניו, ולא אחרים, ובאלה פקודי משה עמהם, כי הוא כהן הכהנים הגדולים והוא כיהן קודם אהרן. וקדמונינו ז"ל אמרו כי שני צנורים היו בכיור, וזה טעם ממנו:

Verse 20

בבואם אל אהל מועד ירחצו מים, ויחסר בי"ת כבי"ת הנמצא בית ה', או בעת הקריבם האשה על גבי המזבח:

Verse 21

וטעם ורחצו ידיהם על בניהם העומדים תחתם:

Verse 22

Verse 23

ואתה קח לך, יש או' כי הבשמים והסמים משה הוציאם, והכתוב אמר כי הנשיאים
הביאום, וטעם ואתה קח לך שלא יפקידם ביד אחר או שיבקשם ויקחם מכל הנמצא אתו:
בשמים ראש, שיהיה כל בושם ראש לבשמים או טעמו כמו עם כל ראשי בשמים:
מר דרור, אמר הגאון מוס"ך ועדותו צרור המור, רק מה יעשה בפסוק אריתי מורי,
והנה הוא מלוקט ואין המוס"ך כן, גם וידי נטפו מר, ור' יהודה בן בלעם הספרדי
אמר כי מר יתפרש לשני פירושים, ולפי דעתי שהוא כמשמעו בלשון קדר וכן בלשון
רומי, ונבחר כי הוא יעמיד הכלי ובגד לא ירקב:
וטעם דרור כמו וקראתם דרור בארץ, לארץ שלא יעבד:
וקנמן בשם, אמר הגאון כי הוא עץ רטוב:
וקנה בשם, ידוע שהוא קנה:

Verse 24

וקדה, ידועה בפי' הגאון בלא ראיה:
הין, מדת מצרית:

Verse 25

רוקח, שם הפועל:
מרקחת, שם:
וטעם מעשה רוקח, לבשלם במים עד שיחסרו וישאר השמן:

Verse 26

ומשחת בו, כמו ממנו, וכן והנותר בבשר ובלחם:
את אהל מועד, הוא המשכן ואת כל אשר בו כי כן כתוב:

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

Verse 31

שמן משחת קדש, שיעשו תמיד כמוה לקדש המכהנים:

Verse 32

לא ייסך, הטעם כמו וסוך לא סכתי כי משיחת הכהן יציקה על ראשו והזייה, ותראה
זאת המלה כאילו היא מבנין שלא נקרא שם פועלו, והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף
בשור"ק ועל דרך רבים ויישם בארן כמהו, או יהיו שני שרשים:
ובמתכנתו, במשקלו. קדש הוא, לשם, קדש יהיה לכם:

Verse 33

איש אשר ירקח כמהו, יש עליו כרת, גם כן הנותן ממנו על זר מישראל, והטעם
שמלכי ישראל ימשחו בשמן המשחה כאשר הוא מפורש בשלמה ולא מלכי האומות, כי הנה

הכתוב אמר למשוח את יהוא ואת חזאל. והגאון אמר שפירוש זר מזרע אהרן חוץ ממשפחת דוד, ואין בכתוב זכר:

Verse 34

קח לך, כחבירו, יתכן להיותו על שני פירושים, האחד להיותו סמים שם כלל ואחר כן פרט נטף ושחלת וחלבנה:
סמים, פעם אחרת כאלו אמר אלה הסמים ולבונה זכה עמהם:
בד בבד יהיה, כל אחד לבדו זה כמו זה, והנה הם ארבעה, והפי' השני כדברי קבלה והם ששה, ועל הפי' השני עדים נאמנים והוא האמת:

Verse 35

וטעם ממולח לתת בהם מלח טהור שלא יהיה ממקום מגואל:

Verse 36

ונתת ממנו לפני העדות, רמז למזבח הקטרת ויאמר הגאון כי להריח בה במקום ידוע הוא אסור, והכהן היה מזהיר, וזה מדבר הקבלה נכון, רק הכתוב לא אסר להריח בה, רק אסר לעשות אחרת כמותה להריח בה:

Chapter 31

Verse 1

Verse 2

בצלאל, הוא הקרוי בשם והיא מעלה גדולה, וכן ונקראה בשם:
ודבר בצלאל שלא היה בן עשר שנים פרשתיו בפסוק והנה אהרן וחור:

Verse 3

וטעם בחכמה בתבונה ובדעת, שהיה חכם גדול, וידע כל סוד סתום, כי אין ראוי לעשות מלאכת קדש הקדשים רק מי שהוא מלא חכמה, כי בדעתו סוד המשכן ידע סוד עביו, גם זה יורה שלא היה נער כי מתי למד כל חכמה, ואין טענה משלמה, כי אין מפורש בכתוב בן כמה שנים מלך, והוא לא בקש חכמה רק חכמת המשפט להיות לו לב חכם לשפוט, ובפירוש משלי פרשתי ההפרש בין חכמה ודעת ותבונה:

Verse 4

וטעם ובכל מלאכה בעבור שימצא חכם גדול בכל חכמה ולא ידע לתקן מלאכה אחת, ובצלאל היה חכם גם בכל מלאכה, על כן תוספת וי"ו ובכל.
וטעם לחשב מחשבות להוציא דברים חדשים מדעתו בכח מחשבתו:

Verse 5

בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן, אומנות, כי חרש יקרא על האבנים והעץ. וטעם ובחרשת עץ על כל דבר העשוי מעצי שטים. וטעם לעשות בכל מלאכה על כל אורג ורוקם, כי כן כתוב. ויאמר הגאון כי נבחרו אלה שניהם בעבור ששבטם נמשל לאריה, וזה דרך דרש הדרש, כי מה טעם לשאלה הזאת, למה נבחרו אלה בעבור שלא הי' בדורם כמוהם:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

ואת בגדי השרד, הם הבגדים שיכסו בהם כלי הקדש בנסוע הארן, ויתכן להיות פי' שרד כמו הנסיעה וקרוב מעט מגזר' שריד ופליט.

Verse 11

Verse 12

Verse 13

וטעם אך, בעבור שצום לעשות מלאכת השם אמר הכתוב אך בשבת לא תעשו, והנה זה הפסוק טעמו שישמרו כל השבתות ולא יעשו בהם מלאכת הקדש. ויאמר הגאון כי טעם כי אות היא, שלא יִוָּדע הישראלי כי אם בשמירת השבת, אם היה בעיר לסגור חנות הסחורה ואם בדרך שלא ילך, וטעמו היא שתדעו שאתם מקודשים לי, וזה רמז שחייב אדם בכל שבת ללמוד דברי התורה, וכן מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, כי בשבת היו הולכים אנשים ונשים לנביאים ולחכמים לשמוע דברי תורה, והעד הנאמן שנת השמיטה שהיא כמו השבת ואמר הכתוב שתקרא התורה נגד כל ישראל בשנת השמיטה בחג הסכות שהוא בראש השנה ואמר למען ישמעו ולמען ילמדו:

Verse 14

וטעם ושמרתם את השבת, שיהי' יום קדש שלא תעשה בו מלאכה שאדם צריך לה כי הפסוק הראשון למלאכת השם. ויאמר הגאון כי טעם ושמרתם להוסיף מחול על הקדש כי לא ישמר הדבר כי אם בגדול ממנו:
כל אחד ממחלליה מות יומת וזה בפרהסיא, כי כל העושה בה מלאכה בסתר ונכרתה. ויאמר הגאון כי פירושו אם לא ימיתוהו בית דין יכרת בידי שמים:

Verse 15

שבת שבתון, מפורש, וטעם זה הפסוק לפרש מה הוא חלול השבת, והנה באר שהוא כל העושה מלאכה ביום השבת, בין שתהי' לשם או לאדם, ואבות המלאכות ידענום מדברי הקבלה. ומלת שבת קשה בדקדוק, ולפי דעתי שהתי"ו לשון נקבה ותי"ו השרש חסר שהי' ראוי לה יותר על משקל דלקת ובהתחבר תי"ו עם תי"ו יחסרו האחת ופתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה, כמלת אחת, גם משרת את המלך, על כן שבת לשון נקבה, אע"פ שמצאנו עולת שבת בשבתו כל שומר שבת מחללו:

Verse 16

וטעם לעשות את השבת והשביתה איננה מעשה, שיעשה קודם השבת כל מה שהוא צריך כדי שישבות כמו המאכל ולא יכנס ביום ששי בדרך אם ידע שהדרך בספק היא להגיע קודם השבת, וזה טעם ושמרו שלא ישכחו רק ישמרו כדי שינוחו יום שבת:

Verse 17

וטעם ביני ובין בני ישראל אות היא, פי' הפסוק שהוא למעלה מה האות הוא כי ששת ימים, והנה העושה מלאכה בשבת מכחש מעשה בראשית ויש מפרש אות היא לעולם שהיא אות כי העולם נברא, וכבר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי עולם כי אם כמשמעו כמו לעולם ועד, ועולם קדמונינו לשון בפני עצמה:
וינפש, כמי שייגע וישיב נפשו, ואמת כי השם לא ייעף ולא ייגע רק דברה תורה כלשון בני אדם להבין פתאים:

Verse 18

וטעם ככלותו לדבר אתו, דבר המשכן והשבת:
לחות אבן, מפורש:
כתבים באצבע אלהים, זה פלא גדול עומד, וטעם באצבע בעבור שמנהג הכותב לכתוב באצבעו אמרה ג"כ התורה על דרך משל:

Chapter 32

Verse 1

כי בושש משה, על דעת המדקדקים כי משקלו פעלל, ולא כפי דעתי, ובספר היסוד מפורש. וזה יורה כי לא הגיד משה מתי ישוב:
ויקהל העם, כל קהלה ואחריה על דמות מריבה:
קום עשה לנו אלהים, יש אומרים כי זה אהרן איננו אחי משה, וזה אין אמת, כי לא מצאנו אחר ששמו כן, גם כן יוכל הטוען לטעון על דבר מלאכי זכרו תורת משה עבדי אולי משה אחר היה, ועוד כי אין המנהג להתחבר הצבור כי אם אל הראש והכתוב אמר והנה אהרן וחור, ועוד אלו היה זה אהרן צורף למה התפלל משה בעדו רק היה מחל ממנו. ויש אומרים כי טעם פרקו את נזמי הזהב אשר באזני נשיכם שדחה אותם כי חשב שהנשים לא יתנו להן נזמיהן, גם זה הבל כי לעולם הנשים ברשות האנשים הנה. ומהקדמונים על דרך סברא שאמרו כי ראה אהרן שנהרג חור על כן פחד ועשה העגל, והעד שלא מצאנו חור נזכר אחרי כן, גם כן רחוק להיותחור צדיק מאהרן, ואחר שעשה אהרן ע"ז איך כיהן לשם, ודבר קח לך עגל בן בקר לחטאת דרש הוא, גם עדות חור בטלה, ואם לא יראו לנו נחשון בתורה אחר שהקריב קרבנו, אם כן נאמר כי עגל יצוקה והשליך אהרן את נהרג. ואחרים אמרו כי רימו את אהרן, והם צורת הזהב והנה יצא צורת עגל והוא לא ידע ועדותם ואשליכהו באש, גם זה הבל, כי אהרן איננו צורף. ויאמר הגאון כי דעת אהרן היתה לגלות סוד עובדי ע"ז כטעם יהוא שעשה בעקבה ועדותו כי פרוע הוא, ופירושו על דעתו גלוי כמו ראשיכם אל תפרעו, לא על דעתי שניהם, ואמר כי התאנף השם באהרן בעבור שהמתין עד בא משה ולא הרגם מיד, והמתנה זו היתה סבה לשבור הלוחות, ופירש חג לה' מחר שהיה בדעת אהרן שזבח יהיה לשם בהם מחר, כטעם כי זבח לה' בבצרה, גם זה איננו אמת כי מה צורך יש לנו לקרוא לזבוח מחר, והנה ממחרת עשו החג כאשר צום אהרן, וכבר פרשתי כי החג זביחת העולות, ופירושו ויעלו עולות ואמר הגאון כי טעם צורת העגל בעבור שיש בהודו אנשים שיחשבו שהצורה תקבל כח עליון, וכן חשבו על משה. ואני אגלה לך סוד העגל ברמיזות כבר ביארתי לך ואתה תהיה לו לאלהים, ולא בקשו רק מנוחה וחשבו כי משה מת על כן לא ירד, ואהרן בנה מי שילך לפניהם לתור להם המזבח לשם והעלו עולות לשם, רק נעשה שלא כהוגן, והטעם בלא קדושה, והיה בישראל שחשב שהוא ע"ז, וזה טעם אלה אלהיך, כי כן דרך הכתוב כן, הלא תראה כי עכן בן זרח חטא לבדו, והכתוב אמר חטא ישראל, והמבין סוד מלאכת השמים ידע למה צורת עגל:

Verse 2

פי' פרקו כמו קרעו והפרישו מגזר' מפרק הרים והוא מהבנין הכבד ע"מ ברכו:

Verse 3

אשר באזניהם, באזני הנשים והבנים והבנות הנזכרים:

Verse 4

ויצר, צוה לעשות צורה:
בחרט, כמו דמות, וכן בחרט אנוש ובמקומו פירשתיו:
מסכה, כמו נסך חרש, כטעם התוך:
וטעם אשר העלוך, מקום משה שהעלה אותנו:

Verse 5

ויראה אהרן, ששלמה מלאכת העגל מהרה. וכבר הודעתיך כי זה השם הנכבד והנורא הוא
שם העצם, ואין במקראשם כי אם תואר רק זה לבדו כשדי ואלהים ואדון:

Verse 6

לאכול ושתו, יום חנכת העגל:

Verse 7

שחת עמך, דרכו:

Verse 8

Verse 9

וטעם עם קשה עורף, שלא ישמע מה שיצווה, משל לאדם הולך ואם אדם יקראנו לא
ישיב ערפו:

Verse 10

וטעם הניחה לי אם תניח ותעזוב שלא תתפלל בעדם:

Verse 11

ויחל משה, לפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד על כן יטעה האומר אחלך כי אם
אחלה פניך:

Verse 12

וטעם ברעה הוציאם שיצאו במערכת השמדם על כן הרגם, וזה חלול השם:
והנחם, כמו במבול.

Verse 13

וטעם זכור שיעשה בזכות אבותם בעבור השבועה אשר אמרת שהיא נתונה לכם בדבור:
אתן, אותה לזרעכם במעשה:

Verse 14

Verse 15

ויפן, יש או' שישוב לאחור, וזה רחוק בעיני, והעד ויפן פרעה, רק טעמו כאדם
שהוא מתעסק בדבר ויעזבנו ויש מהקדמונים שאמר כי בנס היו עומדים המ"ם והסמ"ך
בלוחות, ואין זאת דרך סברא, ולפי דעתי שאין צורך לנס כי אבני הלוחות אינם
כאבני המלואים, רק הם עבים, כי הכתוב אמר כי הם כתובים משני עבריהם ולא מעבר
אחד, ולא יתכן דבר אחד בעבור שהיו האותיות נראות בעבר האחר הפוכות, וטעם מזה
ומזה בסוף הפרשה. ויאמר הגאון כי הלוחות בראם השם ולא מיש, וקדמונינו אמרו
שנבראו בערב שבת, ולא ידעתי מי הביאנו בצרה הזאת, כי הכתוב אמר מעשה אלהים

ואין מלת מעשה כפירוש הגאון, וטעם במעשה להודיע שלא היו פסולים מאבן כמו הלוחות השניות, והמכתב היא הפלא. ומלת חרות כמו מפותח ואין לו אח במקרא, ויש מחליף התי"ו בשי"ן ואמר כי כן ברותים, ולפי דעתי לא יתחלפו רק אותיות הנוח ודרך. הדרש ידועה וסמ"ך בשי"ן, ויש מהפכים אותו מן חתור נא בקיר:

Verse 16

Verse 17

וישמע יהושע, כאשר ביארתי שהיה בתחתית ההר ולא ידע מעשה העגל:
ברעה, כמו למה תריעו רע מגז' תרועה, וה"א תחת וי"ו, כמו בתוך אהלה:

Verse 18

ויאמר אין קול, אלה דברי משה, והעד ויהי כאשר קרב אל המחנה, ואמר הגאון כי הם דברי יהושע:
קול ענות, כמו נגינות, וכן כרם חמר ענו לה:

Verse 19

וירא את העגל, ומחולות סביבו. ויש אומר כי נסתלק המכתב מהלוחות על כן שברם, ויש אומ' שהשם צוה לשברם, והקרוב אלי מה שהוא כתוב כי קנא לה' ובחרון אפו שברם, וכבר אמרתי לך בתחלת הפרשה משל בעל נעורים, ולוחות הברית הם השטר, וקרע שטר העדות:
כי ברע הוא, יש אומר כי הבי"ת נוסף כבי"ת והוא באחד או תחסר מלה אחר הוא, כמו דבק או נולד או גדל:

Verse 20

וישרף אותו באש, יש דבר שיושם עם הזהב וישרף ולא יהיה זהב לעולם:
ויטחן, הטעם שכתת אותו היטב כמו הנטחן:
ויזר על פני המים, הוא הנחל היורד מן ההר כי כן כתוב. ויאמר הגאון כי טעם וישק שהתיר לישראל לשתות מהנחל, ולפי דעתי שהטעם השליך עפרו אל הנחל להשקותו את בני ישראל, כי יתכן שיחדשו המים אות בעובדי העגל כאשר המים המרים מזיקי' לנטמאה ולא יזיקו לטהורה:
ויספר אהרן למשה בדרך קצרה:

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

כי פרוע הוא, מגזר' באין חזון יפרע עם, כמו שבוש:
לשמצה, להיות שמץ בין האויבים, מגז' ומה שמץ דבר נשמע בו:

Verse 26

ויעמד משה בשער המחנה, זה יורה כי היו מערכות לקראת מערכות:
מי לה' אלי, מי שהוא לה' יבא אלי או יאסף אלי.

Verse 27

וטעם אלהי ישראל בעבור שאמרו אלה אלהיך:
והרגו איש את אחיו, שיש בו סימן שהוא מעובדי ע"ז או שנודע לכם:

Verse 28

Verse 29

וטעם ויאמר משה מלאו, וכבר אמר משה ורבים הראתיך כמהו:
מלאו ידכם, פירשתיו:
כי איש בבנו, הטעם אפילו יהא העובד בן או אח. ודע כי הכתוב אומר כל בני לוי על כן אין פירוש האומר לאביו ולאמו על מעשה העגל וטעם ולתת עליכם היום ברכה הוא בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי והברכה מעלה יתרה, על כן טעה הגאון שאמר כי גם הלוים נתנו כופר נפשם במעשה המשכן, ועוד אפרשנו בפרשת במדבר סיני. ודע כי השכינה היתה בהר ולא הסתלקה, והעד שאמר ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש, על על כן אמר אעלה אל ה':

Verse 30

Verse 31

וישב משה, כי משם ירד:
ומלת אנא לשון פיוס:
וטעם חטא העם הזה מודה חטאת ישראל.

Verse 32

וטעם מספרך על דעת רבים כדרך משל שהמלך יושב והספרים נקראים ונכתבים, ולפי דעתי שהספר הוא הכתוב באצבע אלהים ושם מחנה אלהים, והמשכיל יבין:
וטעם מחני כמו הרגני נא הרוג, והתשובה כי לא אמחה רק אשר חטא לי. והגאון אמר כי פירושו שאמית אשר חטא לבדו ולא כל העם:

Verse 33

Verse 34

והנה מלאכי ילך ולא אמר המלאך הנודע שהוא השם בקרבו:
וטעם וביום פקדי שיש יום להזכיר בו העונות והוא סוד והנה אמר השם למשה לך נחה את העם ומלאכי ילך לפניך, והטעם כי נשאתי את חטאתם בעבור תפלתך, ועתה נחם אל הארץ, רק אם הארכתי להם אפקד עונם בסוף, וזה ויגוף ה', שהי' בהם דֶבֶר, רק לפי דעתי שזאת המגפה היתה בעם אחר שנסעו מהר סיני ובפרש' אלה פקודי כדמות ראיה על יושר הדברים:

Chapter 33

Verse 1

לך עלה מזה, שב לבאר טעם לך נחה את העם, וכן אמר ושלחתי לפניך מלאך, ולא הזכיר גוי אחר דרך קצרה:

Verse 2

Verse 3

אל ארץ זבת חלב ודבש, שב אל הארץ, וטעם זבת מגזרת זב בשרו, דבר שיצא בלי יגיעה, והטעם כמו יטפו ההרים עסיס, ומפרשים רבים אמרו כי טעם דבש, התמרים: והנה אמר לא אעלה בקרבך, וכל טעם הפרשה אתה התפללת אלי בעד ישראל להביאם אל הארץ, והנה מלאכי ילך שמה להביאם, ואם תרצה לך נחה אותם כי אני לא אעלה בקרבך עתה פן אכלך, כי מחמלתי עליך לא אעלה בקרבך, בעבור שאם עשית פעם שנית מה שעשית אשמידך. ודקדוק אכלך שבא פתח קטן תחת גדול כמו ויאמר ה', והיה הלמ"ד ראוי להדגש ובא קל להקל על הלשון:

Verse 4

וישמע העם, פירושו אחר ששמע העם שאמר השם למשה אתם עם קשה עורף, ורבים כמהו, וכן ויצו שחקים ממעל כאשר פרשתיו בספר תהלות. ויאמר הגאון כי טעם הורד עדיך שיעשו זה תמיד, ולפי דעתי אין צורך:
ויתאבלו, הטעם שפשטו בגדי התפארת ולבשו בגדי אבל כל ימיהם על מעשה העגל וזה טעם מהר חורב.

Verse 5

והגאון אמר כי פי' ואדעה מה אעשה לך אודיעך, ולא אבה הדקדוק להיותו כן, רק הוא כמשמעו כאדם שיאמר לעבדו שחטא לו אחר שאראה שנחמת על חטאך אז אדע מה אעשה לך, והנה אפרש לך ידעתיך בשם:

Verse 6

Verse 7

ומשה יקח את האהל, יתכן שלקחו ברדתו מן ההר והוציאו מן המחנה בעבור מעשה העגל, ואחר כן ספר הכתוב והיה כצאת משה אל האהל אחר שירד עם הלוחות השניות ויש אומ' כי כן עשה אחר שהסיעם מים סוף, ונכתבה הפרשה במקום הזה בעבור והנחותי לך כאשר אפרש:

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

ופי' פנים אל פנים בפסוק הראני נא את כבודך.

Verse 12

ומלת ראה אתה אומר אלי כדברי בן אדם:
את אשר תשלח עמי, מי הוא המלאך כי איננו מיכאל שאמר עליו כי שמי בקרבו:
ואתה אמרת, כאשר היה בהר אמר לו כן ואם איננו מפורש:
והנה אמר ואתה אמרת ידעתיך, ואני אפייסך שאדעך, ואתה אמרת כי מצאת חן בעיני,
ופיוס למען אמצא חן בעיניך. ועתה שים לבך לדעתי ודע כי צבאות מעלה ומטה
באמונת מחשבת השם, וכנגד המחשבות הצורות החקוקו' גם כנגד הצורות הכללים,
והיודע מתאחד עם הידוע, על כן אמרו בדעת עליון שהוא יודע וידוע, ודעת
הנבראים איננה כן, כי אין היודע הוא הידוע בעבור העצם, והנה טעם ידעתיך בשם
שמעלת משה דבקה עם הכל, על כן חדש השם על ידו בעולם אותות מופתים:

Verse 13

וטעם הודיעני נא את דרכיך כי יוצר בראשית אין כח בנברא לדעתו כי אם בדרכיו,
ומי שידע דרכיו ידענו, כי אז יהיה כמו צורה, ועל כן אמר הודיעני ואחר כן
ואדעך. וטעם וראה כי עמך הגוי הזה, זוהי תפלתו בעדם:

Verse 14

וטעם פני ילכו, כבודי ילך עמך. והנחותי לך, ולא להם:

Verse 15

והשיב משה אם אין פניך הולכים עם ישראל, אל תעלנו בלשון רבים, והפסוק הבא
אחריו לעד אני ועמך, והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה, על כן אמר משה
ילך נא ה' בקרבנו. וטעם כל הפרשה כי השם אמר למשה קודם מעשה העגל ועשו לי
מקדש ושכנתי בתוכם, וכאשר עשו העגל אמר לא אעלה בקרבך והנה לא יעשה המקדש,
וכאשר התחנן משה אל השם אמר לו שהשכינה תהיה על האהל שהוא אהל משה, ופייס
שנית על ישראל, אז אמר לו שהוא ישכון בקרב ישראל. ודע כי לעולם מחנה שכינה
בתוך המחנות היתה בנסוע הארן ובנחה, רק שלשה ימים כאשר אפרש, והנה יעשה
המשכן:
פני ילכו, יש אומרים יסור קצפי, כמו ופניה לא היו לה עוד, ואחרים או' שר
הפנים ועדותם ומלאך פניו, ולפי דעתי שפירושו אני בעצמי, כמו ופניך הולכים
בקרב. ויאמר הגאון כי טעם הפרשה שאמר לו לא אעלה בקרבך במקום הזה רק אחר
שתסעו מהנה ותחנו אז אעלה בקרבך, על כן אמר משה אל תעלנו מזה, כי בקש לסלוח
עון ישראל במקום שעשוהו שם, והנכון מה שפירשתי לך, כי אין מקום נבחר במדבר
כהר סיני שהיו נגדו. ואמר כי טעם ונפלינו בעבור כי כל עם ועם יש לו שר כשר
מלכות פרס, על כן בקש משה שלא יהיה לישראל שר, והנה שכח כי אם מיכאל שרכם,
אני שר צבא ה', רק טעם ונפלינו בשכינה שהיא על הכרובים וישראל נוסעים וחונים
על פי השם ולא עשה כן לכל גוי:

Verse 16

Verse 17

וטעם כי מצאת חן, כל אשר דברת אעשה רק בשבילך לבדך, וטעם בשם דעת החלק מדרך
הכל ויאמר הגאון כי ידעתיך עשיתי לך מעלה גדולה בלא ראיה:

Verse 18

ויאמר הראני נא את כבודך, פירוש כמו עצמך, וכן והיה בעבור כבודי, והעד שאמר
עד עברי, ואמר ויעבור ה' על פניו. ויאמר הגאון כי כבודך הוא אור בראו השם
לעתו, ופירש עד עברי עד עבור כבודי, וטעם וראית את אחורי האחרון מהאור כמו
אחריתו כי ראשיתו לא יוכל לראותו, ולפי דעתי שהכתוב דבר כמנהגו, כי ידענו
דעת ברורה כי אין השם גוף, ואחר שאיננו גוף לא יתכן שיראה בעין כי העין
איננה רואה כי אם המקרים שהם בגוף, על כן אמרתי שמלת הראני איננה במראית
העין, גם ודבר ה' אל משה איננו בפה רק הוא הדבור האמתי כי דבור הפה דמיון
הוא, וטעם כאשר ידבר איש אל רעהו שלא היה על יד שליח שהוא מלאך, וזה דבור עם

יוצר בראשית ידבר לא עם מלאך, והטעם להתאחד בצורות שאין עצם להם כי הם הסלם לעלות אל הנשגב, וזה לא יתכן לחי בעבור הגוף, על כן כי לא יראני האדם וחי. וטעם על הצור הוא הגבוה, וטעם בנקרת הצור בצלו וטעם ושכתי כפי, כעב שתכסה אור השמש ולא תראינה אותה העינים, והנמשל בו כי המתאחד לא ירגיש, ובאותה העת יסור כח הנשמה מעל הגוף, וקרוב מזה הטעם וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר אל ירעו, וזה היום היה למשה כיום מעמד הר סיני לישראל, גם קרן בו עור, ועל דעת הקדמונים שהיה ביום הכפורים, ודעתי תדענה במשנה תורה, כי אמרו ששלש פעמים עמד בהר ארבעים יום, וכשאתה חושב כי עלה בשבעה בסיון וירד שתי פעמים, האחת בדבר העגל והשנית להתפלל והשלישית לפסול האבנים. ודע כי כל גוף הוא מורכב יש לו פנים ואחור, והנה השמש שאין בנבראים גוף נכבד וגדול ממנו אין לו פנים ואחור, אף כי הכבודים ואף כי יוצר בראשית, לכן כל כבוד דבק בשם, והוא לבדו אין לו ראשית ואחרית והדבק בו אין לו אחרית מפאת השם ויש לו ראשית מפאת כבוד אחר, גם אין לו אחרית כנגד הכבוד האחר ויש לו ראשית בעבור הדבקו בשם:

Verse 19

וטעם אעביר כל טובי הם הפנים:
וקראתי בשם, נפסק, גם ויקרא בשם ה', והטעם כי השם קרא השם בשם. וטעם וחנותי אף על פי שאומר לך כי אני חנון ורחום לא אחון רק אשר ארצה שאחון, כאשר גזרתי בחכמתי:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

בנקרת הצור, מקום מנוקר בצור והוא הר סיני, וכן כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב:
וטעם כפי כמו עב:

Chapter 34

Verse 1

פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, במין ובמדה. ויאמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים בשבעה דרכים, האחד שתקן להם ארון ששם שם הלוחות, והשני כי בשניים כתוב למען ייטב לך שהוא טוב העולם הבא, והשלישי כי יש עליהם שלש בריתות, והם הנה אנכי כורת ברית, כרתי אתך ברית, ויכתוב על הלחות את דברי הברית, והרביעי כי בם חלק מהשמים והארץ כגוף בן אדם כמו העדותי בכם היום, והחמישי שהראשונים הורידם ביום חול, והששי כי בעבורם קרן עור פניו, והשביעי שקבלום ישראל כי התאבלו על הראשונות, ואין צורך להשיב על דברי זה הגאון, כי ראיתים הם כדברי חלום לא מעלים ולא מורידים רק יצא עתק מפיו, והאומר כן חייב שילקה, כי ידוע כי מכתב האחרונים כמכתב הראשונים מכתב אלהים הוא, והנה הם במכתב שוים מהראשונים, ועל דעתי בראם השם, והשניים פסלם משה מאבן נבראת, והנה מעשה משה נכבד ממעשה אלהים, ולפי דעתי שבראשונים נכתבו עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשת וישמע, ובשניים כאשר הם כתובים בפרשת ואתחנן ושם אפרש:
ויעל אל הר סיני, עד הראש כי כן צווה:
ויתיצב עמו שמשה היה נצב כי כן צווה ונצבת לי שם:

Verse 2

Verse 3

ואיש לא יעלה עמך, בעבור שעלה אהרן אל צד ההר ביום מעמד הר סיני כי כן כתוב
ועלית אתה:
וגם איש אל ירא, כטעם השמרו לכם:

Verse 4

ויקח בידו שני לחות אבנים, ולא אמר הלחות כי כן דברי צחות בלשון הקדש, על כן
תמצא בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים בפר' בהעלותך.

Verse 5

Verse 6

ויש אומ' כי ה' ה' הראשון הוא דבק עם ויקרא, וכן פירשו הגאון, על כן שָׂם הפסֵק
ואמר כי כן ה' צדקנו, כי הקורא הוא השם, וכאשר ספר שלש עשרה מדות סתר דבריו
בעבור שאמר שהמדה הראשונה שהוא אדון, והשנית השם פעם אחרת להורות שהוא ראשון
והוא אחרון, והשלישית גם הרביעית שהוא רחום, והחמישית שהוא חנון, והששית ארך
אפים והשביעית ורב חסד, והשמינית ואמת כי ורב מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר
ורב אמת, והתשיעית נוצר חסד לאלפים, והעשירית נושא עון, ועשתי עשרה נושא
פשע, ושתים עשרה נושא חטאה, ושלש עשרה ונקה, ולא אמר כלום, כי השם הנכתב
איננו אדון כאשר אמר, כי טעמו כעיני עבדים, ועוד שהביא במספר שם העצם והוא
השם הנכבד והנורא ואיננו מדה, ועוד כי מלת ונקה הוא שם הפועל והוא דבק עם לא
ינקה. ואמרו אחרים כי ארך אפים שנים לרעים ולטובים, גם אלה דברי רוח, כי לא
תרבה המדה כנגד הפעולים, ואם כן רחום עד אין מספר אצלינו, כי הכתוב אמר
ורחמיו על כל מעשיו ואחרים אמרו שמלת נוצר חסד לאלפים מדות שנים, לשורש
ולבניו אחריו. ואני אומר לך בדרך קצרה, אם היא קבלה שהם שלש עשרה מדות שהאחת
השם, וכבר פירשתי לך שהוא סמוך אל צבאות, כי פעם הוא שם עצם ופעם הוא שם מדה
וכן ויזכר ימי עולם משה עמו, והשנית והשלישית רחום, והרביעית חנון, והחמישית
ארך אפים, והששית ורב חסד, והשביעית ואמת, והשמינית נוצר חסד לאלפים,
והתשיעית גם העשירית גם האחת עשרה נושא עון ופשע וחטאה, והשתים עשרה נקה לא
ינקה, והשלש עשרה פוקד עון אבות, ולפי דעתי שהיא דרך סברא, כי הנה משה לא
הזכיר בתפלתו רק השש, על כן יטעו כל האומרים שחל ענו פניך מקדם, ולפי דעתי
שהשם שני פעמים כקורא, להודיע משה איך יקרא בעת הצורך כטעם אברהם אברהם יעקב
יעקב, גם שם פסקין. וטעם אל בעבור רחום כי יש מרחם ואין יכולת לו, ואל מגזרת
כגבר אין איל, ורחום לולי אות הגרון היה דגוש כי כל הנמצא הוא מהבנין הכבד
חוץ ממלת ארחמך שפירושה אבקש ממך רחמים, וזאת מדת רחמים היא יוצאה, וכן
חנון, ובעין החמלה, והחנינה באזן כטעם ושמעתי כי חנון אני, והנה הטעם שהוא
רחום בנסתרות מבני אדם, וחנון לשמוע צעקת החמס:
ארך אפים, בעבור הראות הקצף בנחירים אמר הכתוב חרה אפי בך, ועל דרך משל מי
שיהיו נחיריו ארוכים לא יקצוף מהרה, וזה טעם ארך אפים, וזה הפך קצר אפים
יעשה אולת:
ורב חסד, יש רב כמו גדול, על כל רב ביתו, קרית מלך רב, וכן זה, והעד שאמר
משה כגודל חסדך, וכן דוד אמר וגדל חסד, והטעם שהוא גדול מפאת חסד שיעשה בלי
חיוב, גם ואמת לקיים החסד:

Verse 7

נוצר חסד, ומי שיעשה חסד יְצוֹר חסדו ולא ישנה לדורות רק לאוהביו כי כן כתוב,
ונשיאת העון שישאנו מהחוטא והטעם יסירנו, כי אין העון עצם עד שינשא רק הוא
מקרה, ועון כל שנעשה בזדון, ופשע גדול ממנו כי הוא כיוצא מתחת הרשות, וחטאה
שם כלל ורובה שגגה כמו ולא יחטיא, ואלה המדות כנגד השנים:
ונקה לא ינקה, לאשר אינם שבים, על כן פסקו הקדמונים במלת ונקה כי מזה למדו
שמנקה לשבים, ולפי דעתי שהוא דבק, והטעם אע"פ שישא העון לא ינקה בסוף ואם מת
החוטא ולא הענישו לשלם גמולו בראשו והיה בנו כמהו יפקד עון האב על הבן, וכבר
פירשתיו בפרשת וישמע, גם זאת מדת רחמים שיאריך לאב עד בא הבן ואם הבן טוב לא
יפקד עון האב עליו, אם כן מה טעם ונקה לא ינקה, יש להשיב כי על הרוב דבר

הכתוב, כמו יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה, והפך הדבר יש צדיק אובד בצדקו, על כן כתוב מלת יש, כי הוא המעט, וכן יש מפזר ונוסף עוד, ויש אשר יהיה הענן, כי המנהג שיעמד שנים:

Verse 8

ויקד ארצה, וכבר השתחוה:

Verse 9

ילך נא ה' בקרבנו, כטעם אני לפניך אלך:
כי עם קשה עורף הוא, אעפ"י שעם קשה עורף הוא:
וסלחת לעוננו, הכניס משה עצמו עם ישראל כי הוא שלוחם, אם פירושו על מעשה העגל, והנכון בעיני שהוא לעתיד, ולא הזכיר פשעינו בעבור כבודו:
ונחלתנו, תשימנו נחלה לך כמו והם עמך ונחלתך. ויש אומרים שהוא פועל יוצא לשני פעולים, כאלו אמר ונחלתנו את הארץ, וכמהו אשר ינחלו לכם את הארץ:

Verse 10

ויאמר, השם:
הנה אנכי כורת ברית, עמך ועם כל ישראל, רק עמך לבדך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ אשר יצאתם משם, רמז לאותות שהיו במצרים, ולא בכל הגוים וזהו כי קרן עור פניו:

Verse 11

שמר לך את אשר אנכי מצוך היום, עם משה ידבר שישמור אלה התנאים ויכתבם בספר וישמיעם כל ישראל, וכן שמרו עדותיו שהי' אומר להם השם ולא יוסיפו עליו ולא יגרעו ממנו רק ישמרהו לאמרו כן לישראל, על כן אמרתי כי על משה ואהרן ידבר ואין שמואל עמהם כמו וילדו באבימלך, ותחלת התנאים הנני גורש מפניך, ויאמר הגאון כי תחסר מלת וגרשתמו כי איך יצוה על ישראל והדבר תלוי בשם, ואין לנו צורך, רק טעמו אני אגרש אותם מעט מעט, ובין כך ובין כך אל תכרות אתה להם ברית. ומלת גורש מהבנין הקל והוא יוצא כמו הכבד:

Verse 12

Verse 13

אשריו, עצים הם:

Verse 14

אל קנא, כבר פירשתיו, ואחר כן באר טעם פן תכרות ברית:

Verse 15

Verse 16

וטעם והזנו את בניך בעבור רוב התאוה למשגל:

Verse 17

אלהי מסכה, והטעם שאסר כל עץ גם כמעשה העגל:

Verse 18

וטעם את חג המצות, בעבור היותו שרש להזכיר כי השם הוציאנו ממצרים ואין ראוי לעבוד אלוה אחר:

Verse 19

כל פטר רחם לי, זכר ליציאת מצרים כי בעבור מכת בכורות יצאנו ממצרים:
מלת מקנה לזכר, רק במקום הזה הוא נקבה, וכן עם ובית ומקום, ורבים כמוהם:
ופי' תזכר, ילקחו הזכרים להוציא כל הנקבות:

Verse 20

ופטר חמור מפורש:
וטעם לא יראו פני ריקם, זכר ליציאת מצרים כי הוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, ואחר כן הזכיר כל הפרשה הכתובה בפרשת ואלה המשפטים, וכבר הודעתיך למה נזכרה זאת הפרשה:

Verse 21

וטעם בחריש ובקציר אפילו החריש והקציר שבו חיי האדם תלויים, כי יתכן להיות הארץ גשומה ואם לא תזרע ביום שבת תיבש, והקציר אם לא יאסף ישחת. ויאמר הגאון כי כן ושאלה אשה משכנתה, שהתיר השם אפילו אשה משכנתה, וכן פסחים בזזו בז:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

ושכרם שיכרית גוים וירחיב גבולם, ונכרי לא יעבר בארצם בבא הזכרים ליראות את פני ה' וטעם יחמוד כמו יגזול ויקח:

Verse 25

Verse 26

Verse 27

כתב לך את הדברים האלה, כאשר פרשתי בפסוק שמר לך:

Verse 28

ויכתוב על הלחות, השם כתב, כי כן כתוב וכתבתי על הלחות, גם כן מפורש במשנה תורה:
וטעם דברי הברית שהם כלל לכל המצות. ויש אומרים כי בלחות הראשונים נכתבו מה שאמר השם, ובשניים שאמר משה על פי השם. ואחרים אמרו כי בלוח אחד דברי השם נחלקים ובלוח השני דברי משה. ויש אומרים כי הכתוב בלוח האחד כן בשני, רק בעבר האחד זכור ובשני שמור. ואחרים אמרו כי בעבר אחד דבור אנכי ובעבר השני כנגדו לא תרצח, והטעם כי בצלם אלהים, וע"ז כנגד לא תנאף, והעדות בבנות מדין, גם לא תגנוב כנגד לא תשא, והעד ובא אל בית הגנב ואל בית הנשבע, ודבור לא תענה כנגד זכור, כי העושה מלאכה בשבת מעיד עדות שקר שלא שבת בו השם, ולא תחמוד כנגד כבד, ואנכי לא ידעתי, כי לא פורש אורך הלחות ולא רחבם כי יש עליהם מחלוקת, ואלו היה גם זה מפורש לא נדע המכתב אם דק אם עב, ואף כי שהוא

מכתב אלהים, והנה דבור לא יהיה לך גם זכור ארוכים מאד, ושלשה זה אחר זה אנכי עד לרעך, קטנים, רק הישר בעיני שהיו שני הלחות כתובים מזה ומזה מתחלת רק הדברים שדבר השם הכתובים בפ' וישמע הם כתובים, ובפ' ואתחנן אפרש מלת שמור וחבריה, ויתכן שנכתב בעבר האחד כל הדברים, וכמוהם בעבר השני, ושניהם הכתובים בפ' וישמע, וזה פירוש מזה ומזה כי הם שוים:

Verse 29

כי קרן עור פניו, כטעם זוהר, וכן קרנים מידו לו:

Verse 30

וטעם ויראו ששבו לאחור והעד וישובו אליו:

Verse 31

Verse 32

ויצום את כל אשר דבר ה', הם התנאים מן הנני גורש מפניך, כי יתכן שלא אמר להם הפרשה הכתובה באלה המשפטים בעבור התעסקו בדבר העגל:

Verse 33

מסוה, פירושו ידוע מהטעם, וקרוב ממנו ובדם ענבים סותה. ואל תתמה על הראות וי"ו מסוה, כי כן ויבתר אותם בתוך, ודעת רבים ששם המסוה בעבור שהוא שופט ישראל ומרוב הפחד מזוהר פניו שמא ישכח אדם טענתו, ובבאו אל קדש הקדשים יסיר אותו כי אין צורך למסוה, ויצא ופניו מגולות עד שישלים דבור השם וכל אשר צוהו לאמר לישראל. ולפי דעתי שאין הדבר כן, רק דבר השם עמו וקרן עור פניו בדברו אתו, ואם בתחלה פחדו רואיו הנה כאשר קראם נגשו אליו כל ישראל וסר הפחד, וקרינת עור הפנים היה מתחדש בפני משה מזוהר כבוד הכבוד בדברו אתו, על כן היה מסיר המסוה מעל פניו בבואו אל אהל מועד לקבל האור, והיה יוצא ומדבר עם ישראל את אשר יצווה, והיו רואים קרינת עור פניו להיות לעד נאמן שהשם דבר עמו, והיה עומד עור פניו עד שישלים לדבר, ושם המסוה על פניו שלא יפול מעיני חסרי דעת בעבור סוד האור ושוב פניו כקדמותם, ואם תסתכל היטב בפרשה תראנה כן, ואל יטעון טוען בעבור שמצאנו לא כהתה עינו כי אין העדרת כיהות עין ונוס לח קרינות פנים. ודע כי לא מצאנו לנביאים מופת גדול מזה, כי כל פלא שיחדש השם להצדיק נביאיו היו באחרים שהוא חוץ ממנו, גם האות היה פעם אחת, וזה האות פעמים לא ידענום:

Chapter 35

Verse 1

ויקהל משה, עתה דבר לישראל מעשה המשכן אחר שירד עם הלחות השניות, וטעם ויקהל כי כל הקהל חייבים לתת כופר נפשם לעבודת המשכן. ויאמר הגאון כי אלה הדברים על מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל המצות בעבור אבות מלאכות:

Verse 2

וטעם לא תבערו בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנר בשבת, כי כבר אסר מעשה מאכל, והנכון בעיני שאלה הדברים הם דברי מעשה המשכן וכליו על כן אמר לעשות אותם, וְאֵחַר ששת ימים אחר כן, והטעם שהשם צוה שתעשו המשכן רק ששת ימים בשבוע תעשוה, וכל העושה בו מלאכה אע"פי שהיא מלאכת השם יומת, כי כבר אסר להם בדברי הברית לעשות מלאכה בשבת, ופה פירש עונש זה הלאו, כי הלאוין אינם בעונש שוים, כי אין עונש מקלל חרש כרוצח:

Verse 3

וטעם לא תבערו בעבור שאמר בפסח כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש אסר לעשות מאכל הנפש בשבת, כי לא יעשה מאכל כי אם בהדלקת האש. והשם יכפיל שכר הגאון שהשיב תשובות גמורות על הצדוקים האוסרים נר בשבת ופעם אחת התחבר עמי אחד מהם, ואמרתי לו שנעזב דברי הקבלה ונרדוף אחרי הכתוב לבדו, אז שמח, ואשאלהו לאמר מי אסר להדליק הנר בלילי השבת ואחר שקוע השמש, אז ענה ואמר לא תבערו אש, גם אני עניתי כי הכתוב לא הזכיר כי אם היום, וכן וביום השמיני ימול בשר ערלתו לא נמול בלילה, אז ענה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד שניהם נקראו יום והערב קודם הבקר, גם אני השיבותי כי זה לא יתכן כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום, ואיך יסתור דבריו לקרא האור והחשך יום, וכבר פירשתיו, וכתוב לילה ויום ולילה, שלשת ימים לילה ויום, שלשה ימים ושלשה לילות, אז השיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם, גם אני עניתי כי זה הכתוב הוא על יום הכפורים לבדו, והראיה שאמר שבתכם לשון יחיד ולא אמר שבתותיכם כמו את שבתותי תשמורו, ועוד כי השבת לא תקרא שבתכם כי אם שבת השם כמו אך את שבתותי, רק יום הכפורים נקרא כן שבת שבתון הוא לכם ולא מצאנו שאמר בו שבת לה', ולא אאריך, ופסוק מערב עד ערב לא נאמר כי אם ביום הכפורים, וכן כתוב בתשעה לחדש בערב, והנה היום קורא הלילה, וכן שנים ליום עולה תמיד, את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, שהוא ערב כבא השמש, כאשר הוא כתוב בפסח, אז השתבש הצדוקי, ואחר ימים בא אלי לאמר הנה כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי, גם אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר, אז עניתי ואמרתי לו, גם בפסח כתיב בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו, וכבר הזהיר על הלילה על מצות ומרורים, ושב להזהיר מתחלת יום הראשון עד יום השביעי בערב והעד שלא אמר בשבת ביום הששי בערב תשבתו, רק אמר משה לישראל ביום הששי שבתון שבת קדש לה' מחר, ולא אמר זה הערב הבא, גם ביום הראשון לבקר איננה ראיה, כי פירושו הוא הבשר שתזבח בערב לא ילין ממנו לבקר ביום הראשון, והטעם שלא ישאר ממנו עד בקר יום ראשון, אז הלך בחמת רוחו על נפשו, והנה הוא שב אחר חדש אלי והוא שמח וטוב לב בעבור שמצא היום הזה יום בשורה הוא, ושם כתוב וחכינו עד אור הבקר, אז עניתי כאלו אין יום כי אם זה והלא כתוב בתורה ביום הכותי כל בכור ובחצי הלילה היתה מכת בכורים, רק פירוש יום על שני דרכים, האחד ביום ובלילה, והשני זמן ועת, כמו והיה ביום ההוא, וכן אתה עובר היום את הירדן, והזכרתי אלה הדברים בעבור שיוכל האדם המבין לפרש הכתובים לטעמים רבים, על כן אנחנו צריכים בדברי כל המצות לקבלה ומסורת ותורה שבעל פה כאשר החלותי בספר הזה:

Verse 4

ויאמר משה, טעמו אחר כן אמר משה כל אשר צוה השם לאמר במעשה המשכן:

Verse 5

כל נדיב לבו, כל מי שהוא נדיב מלבו וכן בגדול זרועך, וטעם בַּגָּדול בפתחות הבי"ת שהוא זרועך:
יביאה את תרומת ה', הוסיף לבאר כמו ותפתח ותראהו את הילד:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

את עמודיו ואת אדניה, לשון זכר ונקבה, כי החצר לשון נקבה ברוב:

Verse 18

Verse 19

את בגדי השרד, הם בגדי מכסה הקדש בנסעו, וטעם לשרת לשרת בם, או יהי שם, כאלו
אמר לשמוש הקדש, והטעם קרוב מצורך:

Verse 20

Verse 21

אשר נשאו, מגז' נשיא, ולבו כמו קונה לב, והטעם כל אשר שמתהו דעתו מעולה על
חברו, והעד אשר נשאלבן אותנה בחכמה:
וכל אשר נדבה רוחו אותו, והנה באו היודעים והנדיבים, וטעם אותו כמו נפשו,
וכן וירעו הרועים אותם, ויראו שוטרי בני ישראל אותם:

Verse 22

ויבאו האנשים על הנשים, אחר ובאו הנשים, ויש אומרים על דעת הנשים, והטעם
ברצונם ויש מפרש על כמו עם, וכמהו רבים:
חח, יש אומרים שהוא מושם באף והנזם באזן, וכפי דעתי כי הדבר הפוך, והעד נזמי
האף, והטבעת באצבע, וכומז באזרוע ואין ואין לו חבר:
הניף, כמו הרים:

Verse 23

Verse 24

תרומת כסף, חיוב ונדבה:

Verse 25

בי"ת בידיה נוסף, וכן ברוחו שמים שפרה, לפי דעתי:

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

ראו קרא ה' בשם, כאשר אמר לו השם ראה, והטעם שיראוהו בעין גדולת החכמה:

Verse 31

Verse 32

Verse 33

Verse 34

ולהורות נתן, כי יש חכם גם חרש לא יוכל להורות היטב:

Chapter 36

Verse 1

ועשה בצלאל, דבר עתיד, והטעם שהשם צוה כן:

Verse 2

Verse 3

הביאו אליו, אל משה:

Verse 4

Verse 5

מרבים העם, כי הוגד להם:
מדי העבודה, כמו חי פרעה, רק די שם ואין חי שם כן:

Verse 6

Verse 7

והמלאכה, שעשו די לכל המלאכה שצוו. ויש אומ' כי טעם והמלאכה הממון כמו
במלאכת רעהו:
ומ"ם דים שב אל איש ואשה או אל העושים:
והותר, שם הפועל מהבנין הכבד:

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

ולא הזכיר כפל הידיעה כי הכתוב אחז דרך קצרה. ויאמר הגאון רב אהרן כי חמש
יריעות וחצי היו מזה ומזה רק הכתוב לא הזכיר החצי עם החמש, והזכיר ואמר שש

ופירוש וכפלת את היריעה חצי היריעה, והעד חצי היריעה העודפת, והאמת מה שהזכרתי:

Chapter 37

Chapter 38

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

במראות הצובאות, הבי"ת במקום מ"ם כבי"ת והנותר בבשר וטעם הצובאות החכמות שטוו החמשה הנזכרים או נשים באות תמיד להתפלל אל מקום האהל, ועזבו כל תאות העולם, על כן נתנו מראותן, כי אין עסק הנשים כי אם ליפות פניהן:

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

ואחר שהקלעים בין שתי הכתפות שלשים אמה, נשאר ברחב עשרים, וזה אורך שער
:החצר, וכן המסך, והנה רחבו שהוא קומתו חמש אמות, וזה טעם וקומה ברחב

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

:אלה פקודי, טעמו אלה פקודי כלי המשכן
:עבדת הלוים, המשא
ביד איתמר, שהוא ממונה על רוב כלי הקדש. והגאון אמר כי זה רמז לשירי דוד א"כ
:מה טעם איתמר
:משכן העדות, הם הלוחות

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

וכסף פקודי העדה, הנה נפקדו כל ישראל בשנה הראשונה, ובעבור שאמר הכתוב בעת
ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי, לא נתנו הלוים כופר נפשם, כי נתונים הם להשם,
והעד לכל העובר על הפקודים שטעמו כל יוצא צבא, והתימה שהיה מספרם בשנה השנית

כמו בשנה הראשונה, גם הוא נכון, כי הנה אחר תשע ושלשים שנה אין בין שני המספרים רק אלף ושמנה מאות ועשרים:

Verse 26

בקע, חצי שקל, וטעמו שקל נבקע בחצי. ויאמר הגאון למה לא הזכיר משקל הזהב, והשיב כי הכתוב נתן לנו שרש שהמנורה עם כליה ככר, והנה יהיה לכל קרש חצי ככר, והמנורה ככר, והארון והכפרת ככר, והשלחן ומזבח הזהב ככר, ושני ככרות לארבעה עמודי הפרכת, ושאר השקלים לשאר הכלים, ואלה דברי הבל, כי מה טעם לקרש שהוא מצופה מעבר אחד למנורה הטהורה, ואיך יספיק חצי ככר ומעט יותר לצפוי חמשה עשר בריחים ושתי משבצות, וכן שרשרות ושתי טבעות, וציץ נזר הקדש, ופעמוני זהב וקרסי המשכן, גם ווי עמודי המסך, וזהב במעשה האפוד והחשן ובשבוצם. ודע כי הככר שלשת אלפים, והעד וכסף פקודי העדה, והזכיר הכסף שהוא חיוב, ובעבור היותו לזכרון, הלא תראה כי המשכן על האדנים שנעשו ממנו יעמד:

Chapter 39

Verse 1

Verse 2

Verse 3

וירקעו, ביאר איך שמו הזהב עם הבגדים, כי רקעו הזהב, והטעם כמו ארקעם, וקצצו ממנו פתילים:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

ויכתבו עליו, כמו ויפתחו:

Verse 31

Verse 32

ותכל, כמו ותתע, מהבנין הקל:

Chapter 40

Verse 1

Verse 2

ביום החדש הראשון באחד לחדש, זה תחלה לעולם, והוא סוד:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

ויקם משה את המשכן, והם היריעות בכלי עץ ומתרים, ואחר ערך הקרשים ונתן
האדנים והעמודים:

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

ויערך עליו ערך לחם, הם שתי מערכות, והכתוב אמר ביום השבת יערכנו הכהן, ומשה
לא עשה כן, כי אין בין שנה לשנה יום אחד או שני ימים, רק אם היא שנת חמה,
:בעבור שנסעו בחמשה עשר יום לחדש השני מאלים

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

Verse 31

Verse 32

Verse 33

ודע כי יש אומ' כי מערב המשכן דבק עם מערב החצר, והנה החצר שבעים אורך, ואין
:כן דעתי, והעד שאמר הכתוב סביב למשכן

Verse 34

:ויכס הענן את אהל מועד, נקרא כן אהל בעבור שהוא הנראה, כי המשכן מכוסה בו
:מלא את המשכן, פועל עבר

Verse 35

ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד, באותה שעה, עד שקרא אליו השם מאהל מועד, כי
:כן כתוב, ואף כי אחרים

Verse 36

ובהעלות, שם הפועל מבנין נפעל, כמו כהגלות נגלות:

Verse 37

וי"ו ולא יסעו כפ"א רפה בלשון ישמעאל:

Verse 38

יומם, לעולם יום בלא לילה, והמ"ם האחרון נוסף:
ואש תהיה לילה בו, בענן או במשכן, והראשון נכון:
וטעם בכל מסעיהם, בכל מסעים שנסעו עד בואם אל הארץ: